

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra teologických věd

Diplomová práce

Význam práce pro osoby s mentálním postižením

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Kolářová, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Aneta Blechová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2

2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 29.3.2019

.....

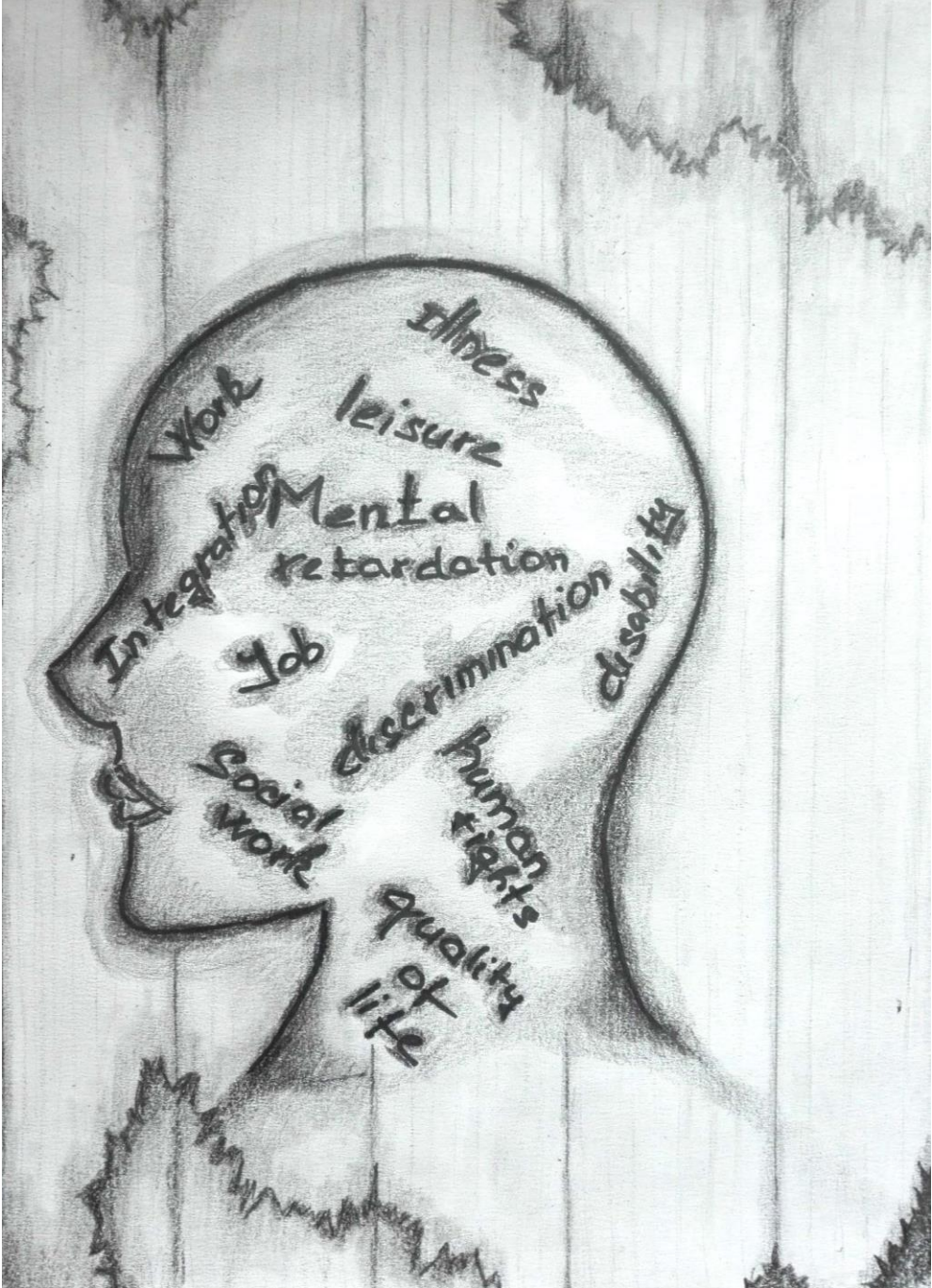
Aneta Blechová

„Děkuji vedoucí diplomové práce Mgr. Lucii Kolářové, Dr. theol. za cenné rady, připomínky a vedení práce.“

Obsah

Úvod.....	7
1 Mentální retardace	10
1.1 Vymezení pojmu.....	10
1.2 Historie diagnostikování osob s postižením a dějiny péče	13
1.3 Klasifikace mentální retardace podle míry postižení.....	15
1.4 Kategorizace mentální retardace	19
1.5 Etiologie mentální retardace	20
2 Práce	22
2.1 Význam práce	23
2.1.1 Práce v životě osoby s postižením	24
2.1.2 Integrace na trhu práce	26
2.1.2.1 Sociální integrace	26
2.1.2.2 Pracovní integrace	27
2.1.3 Nezaměstnanost u osob s mentálním postižením.....	29
2.2 Právní a legislativní úprava Úřadu práce.....	30
2.2.1 Role Úřadu práce pro podporu osob s mentálním postižením.....	31
2.2.1.1 Pracovní rehabilitace	32
2.2.1.2 Příprava na práci.....	33
2.2.1.3 Chráněné pracovní místo.....	33
2.2.1.4 Chráněné pracovní dílny	34
2.3 Základní lidská práva.....	35
2.3.1 Přirozené právo	39
2.3.2 Úmluva o právech osob s postižením	41
2.3.3 Právo na zaměstnání	42
2.3.4 Zásady rovného zacházení v pracovním prostředí.....	43
2.3.4.1 Diskriminace osob s mentálním postižením.....	44
2.4 Volný čas	46
3 Sociální práce s člověkem s mentálním postižením	48
3.1 Sociální služby.....	52
3.1.1 Poradenství.....	52

3.1.2 Sociálně aktivizační služby pro osoby s mentálním postižením.....	54
3.1.3 Chráněné bydlení a podpora klienta v samostatném bydlení.....	57
3.1.4 Osobní asistence.....	59
4 Kvalita života jako etická hodnota	60
4.1 Hodnoty	63
4.1.1 Etika hodnot	64
4.1.2 Etika a kvalita života.....	65
4.2 Kvalita pracovního života.....	65
4.3 Vzdělávání osob s mentálním postižením	67
4.3.1 Doprovázení a jeho význam v životě.....	71
4.4 Zachování důstojnosti osob s postižením	72
Závěr.....	74
Seznam použitých zdrojů	77
Abstrakt	87
Abstract (abstrakt v angličtině)	88

Úvod

V diplomové práci se zabývám významem práce pro osoby s mentálním postižením. Hlavním cílem této práce je popsat a reflektovat význam práce ve specifickém kontextu osob s mentálním postižením a se zaměřením na aspekty přispívající ke kvalitě života těchto lidí s handicapem.

Domnívám se, že zvolené téma je poměrně aktuální. Žijeme v době, kdy narůstá osvěta a dochází k postupnému odstraňování společenské diskriminace těchto osob a k následnému otevírání pomyslných dveří do společného života lidí s mentálním postižením a běžných občanů. Díky pomocné ruce mohou handicapovaní vkročit do kvalitnějšího života, kvalitnějšího pracovního života. Tyto skutečnosti mě přivedly i k výběru tohoto tématu závěrečné práce na navazujícím studiu. Zajímaly mě podrobnější souvislosti o zaměstnávání osob s mentálním postižením. Nad rámec osobní motivace je však dané téma především obecně přínosné: předložená diplomová práce přináší informace širší společnosti o významu zaměstnávání osob s mentálním postižením a poukazuje tak na možnosti pomoci v případě pracovního zařazení osob s mentálním postižením. Vzhledem k mému končícímu studiu bych tuto teoretickou práci ráda aplikovala do budoucí praxe.

Východiskem k tématu je skutečnost, že práce není pouze zdrojem peněz, ale patří k jedinci jako takovému a slouží k postupnému rozvíjení stávajících nebo nových dovedností člověka. Hlavní významem práce pro osobu s mentálním postižením není tedy samotný výdělek, ale sociální vztahy a pocity začlenění do běžného života. Nemůžeme totiž nikomu, z důvodu jeho postižení či nemoci, odebrat právo na práci, ani jakékoliv jiné právo. V případě neumožnění volby zaměstnání má toto neblahý vliv nejen na ekonomickou stránku člověka, ale i na jeho sociální potřeby (nemožnost uplatňovat se ve společnosti jako součást celku). Vzhledem k tomu, že osoby s mentálním postižením mají kvůli svému postižení sníženou schopnost získat zaměstnání, je nutné jim pomáhat.

Diplomová práce se rozděluje do čtyř hlavních kapitol. V první kapitole se zabývám vymezením hlavního pojmu mentální retardace, podrobnou klasifikací, historií a vznikem mentální retardace. V dřívějších dobách měli lidé s postižením velmi těžký život. V některých společnostech byli i kvůli svému postižení usmrcováni nebo vylučováni ze společenského života. Postupem času se však přístup k osobám s postižením stal mnohem otevřenější.

Podstatnou část druhé kapitoly tvoří téma práce a její význam. Druhá kapitola se zabývá pojmem práce, integrací v pracovním prostředí, řeší otázku nezaměstnanosti a právní legislativu

Úřadu práce a podpůrné programy, které pozitivně ovlivňují zařazení osob s mentálním postižením do pracovního prostředí.

Ve stejné kapitole rozebírám i základní lidská práva, která jsou nedílnou součástí pojmu práce. Jeden z hlavních úkolů základních lidských práv je redukovat diskriminaci osob na pracovišti s mentálním postižením. Nedílnou součástí je i Úřad práce, který napomáhá k nalezení vhodných pracovních příležitostí pro osoby s tímto handicapem. V naší společnosti je mnoho osob, které by rády pracovaly, ale z důvodu svého postižení jsou vyřazeny z pracovního života. Z tohoto důvodu Úřad práce vytváří chráněná pracovní místa, pracovní rehabilitaci a přípravu na práci. Toto téma je mi velmi blízké a ráda bych poukázala na skutečnost, že lidem s postižením by se měla věnovat stejná pozornost v zaměstnávání jako osobám bez handicapu.

V návaznosti na téma práce jsem se snažila promyslet i problematiku volného času, jak s daným pojmem souvisí a jakou roli hraje. Jak je podstatné oddělit čas pracovní od času volného. Pojednávám také o možnosti kvalitního trávení volného času osob s mentálním postižením.

V třetí kapitole se zaměřuji na sociální práci s člověkem s mentálním postižením. V souvislosti se sociální práci jsem vymezila služby, které poskytují vhodnou pomoc a podporu osobám s mentálním postižením v samostatném a pracovním životě. Vhodnými službami jsou poradenství, podpora v samostatném bydlení, pomoci v osobní asistenci při vykonávání běžných aktivit každodenního dne a sociálně aktivizační služby pro osoby s mentálním postižením.

V poslední kapitole jsem se snažila propojit téma práce s kvalitou života jako etickou hodnotou a její souvislosti. Zaměřila jsem se na subjektivní a objektivní hlediska na kvalitu života, v souvislosti s tím, jak zaměstnání ovlivňuje kvalitu života jedince. „*Zahlédnout a postřehnout hodnoty – to člověka obohacuje.*“¹ „*Vytváříme nejen umělecká díla, ale každý z nás i svůj vlastní život – jako vlastní historický román.*“²

V neposlední řadě se zaměřuji na téma zachování lidské důstojnosti osob s mentálním postižením. Mým záměrem bylo poskytnout informace, že každý člověk má svobodnou volbu svého života a hodnota důstojnosti tkví v zachování právě této svobodné volby člověka. „*Všichni lidé jsou královským obrazem Boha. Každá lidská bytost představuje na zemi autoritu nebeského trůnu. Každý potomek Adama a Evy má totéž vznešené postavení zástupce Božího*

¹ FRAKLA, V. E. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, Brno: Návrat domů, 1994, s. 35.

² LÄNGLA, A. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 35.

království na zemi. Tuto hodnotu a důstojnost nepropůjčil Bůh jen hrstce vyvolených, ale celému lidstvu“³

Pro vypracování tématu jsem čerpala z mnohých odborných publikací, článků a zákonů České republiky.

³ PRATT, R. L. *Najdi svou důstojnost!* Praha: Návrat domů, 2003, s. 20.

1 Mentální retardace

V této části se budu zabývat mentální retardací a její charakteristikou. Konkrétně několika definicemi rozdílných autorů. Upřesním jednotlivé klasifikace tohoto druhu postižení a také jednotlivé stupně mentálního postižení.

Mentálně postižení vytváří jednu z nejčetnějších skupin mezi všemi postiženými. Netýká se to pouze České republiky, ale i v celosvětovém měřítku se toto postižení neustále zvyšuje. To je možné vysvětlit mimo jiné lepšími záznamy postižených, které ovšem stále nejsou kompletní. A také lepší péčí lékařů o nově narozené, a tím snižováním úmrtnosti těchto novorozenců.

Přesný počet osob s mentální retardací není zcela znám, ale zhruba se uvádí, že tímto postižením trpí okolo 3 % občanů. Mnohé pedagogicko-psychologické výzkumy ukazují, že intelektově podprůměrných je zhruba okolo 10-15 % a mezi těžce mentálně retardované patří 0,1 %.⁴ Počet nově zjištěných onemocnění mentální retardací (F70-F79)⁵ v roce 2013 činí přibližně okolo 2 827 pacientů.⁶

Mentální retardace ale není nemoc, je to stav. V posledních desetiletí na celém světě je velký zájem o integraci těchto skupin lidí do společnosti.⁷

1.1 Vymezení pojmu

V minulosti se pro mentální retardaci užívaly termíny oligofrenie a slaboduchost, pro jednotlivé stupně se také užívaly termíny debilita, imbecilita a idiocie. Nyní se s takovými termíny již nesetkáme.

Dalším a často užívaným termínem je také pojem handicap, který je chápán jako snížení nebo ztráta možnosti účastnit se života ve společnosti na stejné rovině jako ostatní. Termínem handicap není zcela označováno skutečné postižení, ale spíše konflikt v souvislosti s postiženou osobou a prostředím. Většina autorů usiluje o vyhýbání se termínům, které by se mohly jevit hanlivě. Termíny, které označují mentální retardaci se v průběhu času mění, jak je již výše zmíněno (debilita, imbecilita, idiocie apod.), kteří se z původních neutrálních termínů staly

⁴ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, Praha: Portál, 2000, s. 32.

⁵ F70-F79-Mezinárodní klasifikace nemocí – mentální retardace.

⁶ Srov. ÚZIS. *Činnost ambulantních psychiatrických zařízení v roce 2013*, [online].

⁷ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie, speciální pedagogika, mentálně retardovaných*, Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě, 2002, s. 7.

urážlivé a zraňující. V současnosti je používán pro snížení rozumových vlastností termín mentální retardace, která činí termín mnohem více optimističtější než pouze termín postižení, protože ten vyvolává představu dočasného opoždění ve vývoji a možnost překonání tohoto handicapu.⁸

„Podle Nývltové je mentální retardace závažná psychická porucha, při níž bývá vážně narušeno především myšlení.“⁹ Je možné narušení i dalších psychických funkcí, například představivosti, paměti, smyslového vnímání, ale také i motoriky. Narušení kognitivních procesů neboli poznávacích procesů se projevuje i v chování a následně v sociálním uplatnění. Mentální retardace tedy znamená vážné narušení kognitivního vývoje od jeho začátku. Při této poruše nejde o zpomalení nebo dokonce zastavení kognitivního vývoje, jen tento vývoj probíhá již od samého začátku rozdílně než u ostatních jedinců.¹⁰ Černá uvádí, že „mentální postižení je snížená schopnost (=disability) charakterizovaná výraznými omezeními v intelektových funkcích a také v adaptačním chování, což se projevuje ve schopnosti myslet v abstraktních pojmech a dále v sociálních a praktických adaptačních dovednostech.“¹¹ Valenta obecně postižení neboli (disability) označuje jako narušení každodenní činnosti v oblasti osobní péče, a to jak tělesné, tak i duševní. Podle MKF¹² zastřešující pojem pro poruchy, hranice aktivit a omezení participace.“¹³ Jedná se také o postižení kombinovaná, která mohou zahrnovat různé postižení řeči, mobility, učení, mentální funkce, sluchu, zraku a dalších. Často bývají doprovázeny obtížemi v chování nebo v oblasti sociálních vztahů, také v jazykových, komunikativních schopnostech a učení.¹⁴

„Mentální postižení je širší a zastřešující pojem zahrnující kromě mentální retardace i takové hraniční pásmo kognitivně-sociální disability, které znevýhodňuje klienta především při vzdělávání na běžném typu škol a indikuje vyrovnávací či podpůrná opatření edukativního (popř. psychosociálního) charakteru.“¹⁵ Vágnerová doplňuje, že mentální retardace označuje vrozené postižení rozumových schopností, které se projevuje nezpůsobilostí porozumět svému okolí, ve kterém jedinec žije, a v takové požadované míře, že se mu jednoduše nedokáže přizpůsobit. Její konkrétní definice mentální retardace zní: „jako neschopnost dosáhnout

⁸ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 25.

⁹ NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogii*, Praha: Univerzita J. A. Komenského Praha, 2010, s. 123.

¹⁰ Srov. NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogii*, s. 123.

¹¹ ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, Praha: Karolinum, 2015, s. 80.

¹² MKF-Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, disability a zdraví.

¹³ VALENTA, M., *Slovník speciální pedagogiky*, Praha: Portál, 2015, s. 145.

¹⁴ Srov. tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

odpovídajícího stupně intelektového vývoje (méně než 70 % normy), přestože postižený jedinec byl přijatelným způsobem výchovně stimulován.“¹⁶ „Podle Janotové mentální retardace je stav zastaveného či neúplného duševního vývoje v prvních letech dětství. Pokud dojde k narušení intelektových funkcí až po druhém roce života, stanovuje se diagnóza demence.“¹⁷

Na mentální retardaci je také možno pohlížet z hlediska biologického, psychologického, pedagogického a právního.¹⁸

- a) Z pohledu biologického jde o „*postižení v důsledku trvalého závažného organického nebo funkčního poškození mozku: syndrom podmíněný chorobnými procesy v mozku.*“¹⁹
- b) Psychologický směr se zaměřuje na sníženou úroveň rozumových schopností, které lze měřit standartním testem IQ.
- c) K sociálnímu pohledu je typické dezorientace ve společnosti a ve světě a která omezuje člověka zvládat vlastní sociální potřeby bez cizí pomoci.
- d) Směr pedagogický se zaměřuje na sníženou schopnost učit se i přes využití specifických vzdělávacích postupů a metod.
- e) Snížení způsobilosti k právnímu jednání a provádění složitých právních rozhodnutí a úkonů se pojí k pohledu právnímu.²⁰

Jak již bylo zmíněno výše, mentální postižení se projevuje obtížemi v učení a běžných denních aktivitách, jehož výsledkem jsou omezení pojmové, praktické a sociální inteligence. Intelektuální omezení jsou často spojené s hodnotou IQ 69 a nižší, ačkoliv to nemusí být dostačující základ pro určení mentálního postižení.²¹ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí (ÚZIS) říká, že mentální retardace je stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje, který se projevuje porušením dovedností během vývojového období, ve všech složkách inteligence (řečové, motorické a sociální).²² Nelze tedy jednoznačně říci, která z definic je zcela správná či v průběhu času obecně platná, neboť nezávisí pouze na nedostatečnosti jedince, ale musí se zohlednit i vliv vnějšího prostředí. Zdůrazňovaná je zde cílená podpora, která by měla vycházet z potřeb lidí a jejich konkrétních schopností. Ačkoliv zjištěné hodnoty IQ

¹⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, Praha: Portál, 2008, s. 289.

¹⁷ JANOTOVÁ, D., in RABOCH, J. *Psychiatrie: minimum pro praxi*, Praha: TRITON, 2006, s. 178.

¹⁸ Srov. SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*, Havlíčkův Brod: Grada, 2016, s. 104.

¹⁹ SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*, s. 104.

²⁰ Srov. tamtéž.

²¹ Srov. Metodický portál-inspirace a zkušenosti učitelů. *Definice mentálního postižení*, [online].

²² Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

nám u jedince nabízejí poměrně objektivní posouzení rozumových schopností, na druhou stranu nám poskytují informace „pouze“ jen o nedostatcích rozumové úrovně.²³

1.2 Historie diagnostikování osob s postižením a dějiny péče

Již odedávna lidé s jakýmkoliv druhem postižení vzbuzovali u ostatních jedinců zvláštní druh pozornosti, tato postižení je jakýmsi způsobem přitahovala a vyvolávala v nich různé pověry.

V nejstarších civilizacích byla deformace jedince připisována například nepříhodné konstelaci hvězd. Dokonce podle data narození dítěte trpícího malformací neboli vrozenou vývojovou vadou, mohla být předpovězena budoucnost a osud národa. „*Babylonské klínové písmo zaznamenalo přehled takových proroctví: Narození hermafrodita – syn panovníka se ujme vlády, dítě s ptačím zobákem – mír, dítě bez nosu – smrt pána domu, dítě bez úst – úmrtí paní domu, dítě bez nohou – zpusťování krajiny a domu.*“²⁴ Další vrozené vady jedinců byly připisovány i některým bohům, o čemž je možno se přesvědčit i u různých ztvárněných soch. V prehistorické nebo starověké společnosti se lidé k postiženým obraceli zády a jednoznačně je odmítali, dokonce byli schopni postižená novorozeňata zabít nebo je ponechat jejich osudu.²⁵ Ačkoliv český misionář František Boryně ze Lhoty počátkem 18. století našel opačný případ přímo u jihoamerických indiánů, kde „*u každého jednotlivého kmene jsou dva správci, kteří pečují o sirotky, vdovy, slepé a chromé.*“²⁶ Také v Bibli lze najít zmínky o tom, že lidé a společnost mají povinnost starat se o vdovy, sirotky a ostatní, kteří potřebují pomoc. V historii závisela péče o lidi, kteří vyžadovali nezbytnou pomoc, převážně na rodinách a blízkých členů rodiny, nakonec poskytovaly pomoc i církve a náboženské skupiny.²⁷ Je proslulé, že v antické společnosti, například ve Spartě byly postižené děti usmrcovány nebo odkládány někde v pustinách. Stejně tak tomu bylo i u Římanů, kteří pokračovali ve svém způsobu zbavování se postižených novorozenců. Všeobecným zvykem bylo pohazovat děti do hlubokých stok nebo řek. Tento výraz vycházel z postoje římské otrokářské společnosti.²⁸ Zmiňuje se o tom i římský filozof Seneka (6 r. př. n. l. -65 r. n. l.): „*my usmrcujeme mrzáky a topíme ty děti,*

²³ Srov. ZEZULOVÁ, E. *Rozvoj komunikační kompetence žáků s lehkým mentálním postižením*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2013, s. 23-24.

²⁴ KYSUČAN, J., KUJA, J. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*, Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998, s. 64.

²⁵ Srov. tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Srov. HRDÁ, J. *Osobní asistence: příručka postupů a rad pro osobní asistenty*, s. 2.

²⁸ Srov. KYSUČAN, J., KUJA, J. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*, s. 64.

keré přicházejí na svět neduživé a znetvořené. Nejednáme tak z hněvu a nenávisti, ale řídíme se zásadami rozumu – oddělit tak špatné od dobrého.“²⁹

Postupem času se vyvíjelo humánnější zacházení s nemocnými jedinci, se kterými se setkáváme ve středověku u Arabů. Arabové uznávali démonické síly vzniku postižení a snažili se přijít na přirozené příčiny vzniku postižení. V roce 876 vznikají první pečovatelské instituce pro duševně choré, bezdomovce a také mentálně postižené.

Feudální společnost nechávala veškerou péči o postižené církvím, obzvláště klášterům. Pomoc pro mentálně postižené byla velmi omezená a opírala se hlavně o almužny. Zajímavé bylo, že první pomoc dostávali jedinci, kteří vyvolávali největší pozornost, a to kretění, pro něž byl zřízen první chorobinec, o kterém víme, nacházející se na území Rakouska, vybudovaný v roce 1074 salcburským arcibiskupem.

Franiok uvádí, že první vědeckou klasifikaci na počátku novověku učinil lékař Felix Platter (1537–1614). Platter klasifikuje čtyři skupiny duševního postižení, kdy první a čtvrtá jsou nejvýznamnější. První skupina *mentis imbecillitas* začleňuje osoby trpící poruchy intelektu s poruchami paměti a představitosti. Čtvrtá *mentis alienatio* se vyznačuje vrozenou choromyslností, nebo jinak také hloupostí. Jedinci z těchto skupin těžce chápou a ve většině případů je také porušena řeč nebo dokonce vůbec nemluví. Koncem 17. století se začínají objevovat i pedagogové, kteří mají zájem o osud mentálně postižených. U nás to byl Jan Amos Komenský (1592–1670), který v jednom ze svých spisů pojednává o přizpůsobení učiva schopnostem žáků.³⁰ Pravidlo, kterým se při vyučování řídil: „*Učitel se má přizpůsobit žáku a podporovati jeho chápavost všemi prostředky, jak jen může.*“³¹ V jeho silách sice nebylo možné tuto problematiku vyřešit, ale předal svým následovníkům cestu k nápravě.³²

Edvard Séguin (1812-1880) byl tou nejvíce proslulou osobností v oblasti diagnostikování mentálního postižení. Vytvořil speciální péči pro slabomyslné na základě dlouholetého pozorování jedinců s mentálním postižením. Doporučoval rozvoj motoriky pomocí tělesné gymnastiky a smyslového vnímání.³³ S jeho výchovným režimem mnozí nesouhlasili, tak se rozhodl odejít z léčebny, v níž působil a zanedlouho založil vlastní soukromou školu pro slabomyslné. Jeho konečným cílem bylo vytvoření a rozvinutí schopností pracovních návyků tak, aby se slabomyslní stali skutečnou součástí společnosti.³⁴

²⁹ KYSUČAN, J., KUJA, J. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*, s. 64-65.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 43.

³¹ KOMENSKÉHO, J. A. citát, citovaný podle FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogiky mentálně retardovaných*, s. 43.

³² Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika mentálně retardovaných*, s. 42-43.

³³ Srov. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 100.

³⁴ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika mentálně retardovaných*, s. 48.

Další významnou osobou byl psycholog Alfred Binet (1857-1911), který přispívá do diagnostiky mentálního postižení novou formou, a to hodnocením inteligence. Snažil se diferencovat jedince schopné základního vzdělání a jedince s postižením a k tomuto zjišťování sestavil inteligenční testy, kde srovnával výkony k náležitému věku. K inteligenčním testům vytvořil stupnici měření inteligence, kde rozpoznával odlišnosti mezi fyzickým a mentálním věkem.³⁵

1.3 Klasifikace mentální retardace podle míry postižení

Od roku 1992 vstoupila v platnost Mezinárodní klasifikace nemocí, která byla vytvořena Světovou zdravotnickou organizací v Ženevě, která klasifikuje mentální retardaci do základních kategorií.³⁶

„Česká republika se řídí Mezinárodní statickou klasifikací nemocí a přidružených zdravotních problémů Světové zdravotnické organizace, MKN-10³⁷ (The International Classification of Diseases, 10th edition neboli ICD-10) z roku 1992.“³⁸

Stupně mentální retardace jsou měřeny standardními testy inteligence. Dokonce je i možné měřit škálami, jež určují stupeň sociální adaptace v určitém prostředí, ale tento postup určuje pouze přibližné stupně retardace. Intelektuální schopnosti se v průběhu času mohou také měnit nebo dokonce i zlepšovat pravidelným cvičením či rehabilitací.

Dle klasifikace mentální retardace (F70-F79) označuje rozsah poruch chování:

- . 0 Žádná nebo minimální porucha chování
- . 1 Významná porucha chování, vyžadující pozornost anebo léčbu
- . 8 Jiné poruchy chování
- . 9 Bez zmínky o poruchách chování.³⁹

Mezinárodní klasifikace nemocí rozlišuje šest základních kategorií:

F10 – lehká mentální retardace

F71 – středně těžká mentální retardace

F72 – těžká mentální retardace

F73 – hluboká mentální retardace

³⁵ Srov. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 100.

³⁶ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 27.

³⁷ MKN-Mezinárodní klasifikace nemocí.

³⁸ ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 103.

³⁹ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

F78 – jiná mentální retardace

F79 – nespecifikovaná mentální retardace.⁴⁰

Lehká mentální retardace F10

Lehká mentální retardace se pohybuje ve škále 50 až 69 IQ, což znamená, že dospělý odpovídá mentálnímu věku devět až dvanáct let. V této kategorii je mnoha dospělých schopna práce a dokáže úspěšně udržovat sociální vztahy. Patří sem lehká slabomyslnost (oligofrenie) či lehká mentální subnormalita.⁴¹ Přičemž oligofrenii má jedinec už od narození, zatímco demence označuje stavy, kdy došlo u jedince k úbytku intelektuální úrovně a schopností v průběhu života.⁴²

Jedinci s lehkou mentální retardací jsou také schopni elementárního vzdělávání s pomocí speciálních metod. V pracovní rovině jsou schopni zvládat základní jednoduché řemeslné práce.⁴³

Obtíže u tohoto stupně klasifikace se nejčastěji projevují při začátku školní docházky, jelikož rozvoj sociálních dovedností a řeči je výrazně zpomalen. Velmi prospěšné je zařazení do pracovních aktivit, které se zaměřuje na manuální zručnost. Nicméně hodně záleží na povahových rysech osobnosti a výchově, zdali se tito jedinci začlení do běžného života a budou schopni žít na úrovni sociální normy. U této skupiny můžeme hledat téměř 85 % lidí s mentálním postižením.⁴⁴

Střední mentální retardace F71

Oproti lehké mentální retardaci se hodnoty střední mentální retardace snižují k číslu IQ 35 až 49, což zde odpovídá věku kolem šesti až devíti lety. V tomto stupni je zřetelné vývojové opoždění v dětství, ačkoliv je zde velká možnost vyvinutí se do hranic nezávislosti a soběstačnosti a v sociálních vztazích dosáhnout přiměřené komunikace. V dospělosti je potřeba určitého stupně podpory při práci a k činnostem ve společnosti. Zde se nachází střední slabomyslnost (oligofrenie) nebo imbecilita.⁴⁵

⁴⁰ Srov. ČERNÁ., M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 103.

⁴¹ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

⁴² Srov. ČERNÁ., M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 75.

⁴³ Srov. NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*, s. 126.

⁴⁴ Srov. JANOTOVÁ, D. in RABOCH, J. *Psychiatrie: minimum pro praxi*, s. 178.

⁴⁵ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

Podle Nývltové mají tito jedinci mnohem větší problémy s chápáním a zvládnutím jednoduchých běžných činností. Dalšími problémy bývají snížené schopnosti ve vzdělání, ale i přesto mohou být schopni se naučit číst a psát. Vývoj řeči je mnohdy těžko specifikován, někteří jedinci jsou schopni jednoduché konverzace, někteří jedinci vůbec nemluví, ale rozumí verbálním instrukcím. Potíže závisí na tom, jaké mají postižení, zda se postižení týká smyslových orgánů a motoriky nebo se přidružují další tělesné a neurologické nemoci.⁴⁶

V dospělosti jsou schopni vykonávat jednoduché manuální práce, jestliže je práce dobře připravená, strukturovaná a zajištěna odborným dohledem. Často bývají plně mobilní a fyzicky aktivní, ale jen zřídka dokáží žít plně samostatný život.⁴⁷ Tuto skupinu tvoří 10-12 % mentálně retardovaných.⁴⁸

Těžká mentální retardace F72

V těžké mentální retardaci se pohybují jedinci s IQ mezi 20 až 34. Tento stav požaduje stálou podporu, jelikož dospělí odpovídají věku třech až šesti let. Přísluší sem těžká mentální subnormalita a idioimbecilita.⁴⁹ U tohoto stupně retardace bývá narušena centrální nervová soustava a také postižení bývá mnohem rozsáhlejší a komplexnější. Dále je narušena pohyblivost jedince a vyskytují se zde i smyslové vady. Často nejde jen o mentální postižení, ale i tělesné postižení zároveň. Problémy, který nese s sebou tento stupeň postižení se projevuje ve vzdělání a výchově. Většinou nejsou ani schopni osvojit si běžné hygienické návyky a samoobslužné úkony. Z toho vyplývá, že práce u těchto jedinců není zřejmá.⁵⁰

Podle Janotové připomíná řeč spíše skřeky. Zde je nutné dohlížet na hygienu a přijímání potravy. Tento stupeň tvoří zhruba 3-5 % mentálně retardovaných.⁵¹ Ačkoliv jsou možnosti výchovy a vzdělání velmi omezeny, zkušenosti nám ukazují, že včasná rehabilitační, výchovná a vzdělávací péče může výrazně přispět ke zlepšení motoriky a dokonce rozumových, komunikačních a soběstačných schopností.⁵²

⁴⁶ Srov. NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*, s. 127.

⁴⁷ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 28.

⁴⁸ Srov. JANOTOVÁ, D. in RABOCH, J. *Psychiatrie: minimum pro praxi*, s. 180.

⁴⁹ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

⁵⁰ Srov. NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*, s. 127.

⁵¹ Srov. JANOTOVÁ, D. in RABOCH, J. *Psychiatrie minimum pro praxi*, s. 180.

⁵² Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 29.

Hluboká mentální retardace F73

Maximální dosažení u hluboké mentální retardace činí IQ 20, to odpovídá asi třem letům a méně. Tento stav zapříčiní naprostou nesamostatnost a neschopnost komunikace, pohybu a osobní hygieny. Zde nalezneme hlubokou slabomyslnost a idiocii.⁵³

Jde o velmi závažné postižení a v tomto případě nejsou schopni žádného vzdělání. Často nejsou schopni ani rozpoznat blízké osoby a ve většině případů končí v ústavní péči.⁵⁴

Franiok popisuje, že typickým jevem jsou výrazné stereotypní automatické pohyby celého trupu. Rovina paměti a myšlení jsou téměř mizivé a o souvislé řeči u hluboké mentální retardaci se nedá hovořit. Vlastně jde o neartikulované výkřiky. Nejčastější formou komunikace se ukazuje zóna neverbální.⁵⁵

Jiná mentální retardace F78 a nespecifikovaná mentální retardace F79

Jiná mentální retardace je využívána v případech, kdy vymezení stupně intelektového postižení prostřednictvím běžných metod je obtížné nebo dokonce nemožné, například u nemluvicích, neslyšících nebo osob s autismem a těžkými poruchami chování.⁵⁶

Nspecifikovaná mentální retardace se používá v případech, kdy je mentální retardace dokázána, ale nemá dostatek informací na to, aby mohla pacienta přiřadit do jedné z výše uvedených kategorií.⁵⁷ Můžeme zde zařadit mentální deficit NS⁵⁸ a subnormalita NS.⁵⁹

Obecně mentálně postižení lidé mají značné poruchy v komunikaci a také v přijímání informací. Průvodním rysem většiny postižených osob je z 85 % snížená mobilita.⁶⁰

⁵³ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

⁵⁴ Srov. NÝVLTOVÁ, N. *Psychopatologie pro speciální pedagogii*, s. 127.

⁵⁵ Srov. FRANIOK, P. *Vzdělávání osob s mentálním postižením*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2008, s. 41.

⁵⁶ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 30.

⁵⁷ Srov. tamtéž.

⁵⁸ NS-zkratka pro neurčené a nespecifikované.

⁵⁹ Srov. ÚZIS. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů*, [online].

⁶⁰ Srov. KALNICKÁ, V., VOTÍNSKÝ, J. *Výsledky šetření o zdravotně postižených osobách v České republice za rok 2007*, s. 22, [online].

1.4 Kategorizace mentální retardace

Tato kategorie se zabývá hlediskem času vzniku mentální retardace, která se třídí na tři skupiny a to oligofrenie, demence a výchovná zanedbanost.⁶¹

Oligofrenie

Mentální retardace je zapříčiněna organickým poškozením mozku v prenatálním, perinatálním, ale i v postnatálním období. V minulosti nazývanou také mentální retardací vyvolanou primárními intelektovými defekty. Charakterní rysy vyplývají ze snížené intelektové schopnosti.⁶² Projevuje se převážně ve vztahu k řeči, myšlení, emocím a k motorickým dovednostem. Stupně postižení se dělí na debilitu, imbecilitu a nejzávažnější idiocii.⁶³

Demence

Mentální retardace může vznikat kdykoliv po druhém roce věku dítěte. Jak je již výše zmíněno o oligofrenii, tak demence se v minulosti nazývala sekundárními intelektovými defekty, kdy se v průběhu času jedná o rozpad nebo narůstající úpadek již získaných intelektových schopností: pro tento termín je užíván v psychiatrii a psychopatologii deteriorace. Deteriorace znamená postupné zhoršování.⁶⁴

Výchovná zanedbanost

Pojednává o problematice vzdělávání a výchovy jedinců ze sociálně nezáhodněného prostředí. Dříve se tento pojem nazýval pseudooligofrenie nebo také sociální debilita. Obzvláště u tohoto typu retardace může mít velmi dobré výsledky prognózy, pokud jsou dodržovány veškeré postupy a zásady speciální pedagogiky.

Dle dřívější kategorizace podle Matuly 1986, který rozlišoval mentální retardaci:

- a) Typ klidný – vyznačoval se charakteristickou pomalostí svých pohybů, řeči, byl apatický, pasivní a se sklonem k nečinnosti,

⁶¹ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika, mentálně retardovaných*, s. 8.

⁶² Srov. tamtéž.

⁶³ Srov. HOUSEPSYCH.COM – o psychologii. *Oligofrenie*, [online].

⁶⁴ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika, mentálně retardovaných*, s. 7.

- b) Typ neklidný – neboli aktivní až agresivní, nápadným psychomotorickým neklidem, nesoustředěností, ale také impulzivní, dráždivý, útočný a často objevující se afektivní výbuchy.⁶⁵

1.5 Etiologie mentální retardace

Koukolík se zmiňuje, že vývoj funkční soustavy lidského mozku patří mezi jedny z nejsložitějších a nejméně poznaných oblastí lidského vědění.⁶⁶

Etiologie je věda, která se zabývá příčinami, například vzniku nemocí.⁶⁷ Etiologie mentální retardace je velice pestré téma. Zkoumá množství eventuálních vlivů, která ohrožují zdravý růst plodu (neboli příčiny prenatální), ale i úrazy, onemocnění nebo infekce, které ovlivňují rozvoj jedince v pozdější (postnatální) době, nebo ovlivňují jedince po narození, v podstatě i po celý život.⁶⁸

Mezi mentálně postiženými existuje rozsáhlá variabilita příčin vzniku mentální retardace. Je třeba brát v potaz, že u každého jednotlivého člověka nelze většinou jednoznačně určit, jestli příčina vzniku mentální retardace byla způsobena pouze jevy biologickými, či do jaké míry se podílely vlivy sociální. Sociální a biologické vlivy se v životě a osobnosti člověka neustále prolínají, to znamená, že postižené osoby mohou být změněny negativně nebo pozitivně právě vlivem sociálního prostředí a životních podmínek.⁶⁹ Rodiny postižených osob s nimi tráví nepochybně nejvíce času, a tudíž se na jejich socializaci podílejí velkou mírou.

Mentální retardace a její etiologií se zabývá i mnoho medicínských oborů, například psychiatrie, neurologie, genetika a pediatrie, ale také poradenští a kliničtí psychologové.⁷⁰

V psychologické, medicínské, ale i pedagogické odborné literatuře nacházíme různé etiologie a klasifikace vzniku mentální retardace. Tyto klasifikace chápeme jako dohodnutý způsob rozdílu mezi jednotlivci, kteří mají společnou charakteristiku mentální retardace. Postupem času vzniklo mnoho různých klasifikací etiologie mentální retardace.

⁶⁵ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika, mentálně retardovaných*, s. 7.

⁶⁶ Srov. KOUKOLÍK, F. in ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 51.

⁶⁷ Srov. ILEČKO, M. *Slovník odborných lékařských výrazů*, [online].

⁶⁸ Srov. ZVOLSKÝ, P., RABOCH, J. *Psychiatrie*, Praha: Galén: Karolinum, 2001, s. 346.

⁶⁹ Srov. tamtéž.

⁷⁰ Srov. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: speciální pedagogika, mentálně retardovaných*, s. 5.

Například klasifikace podle Penrose (1963), AAMR⁷¹ klasifikace (1983) a AAMR klasifikace roku 2002.

Klasifikace podle Penrose, rozděluje tyto příčiny:

1. Genetické, dědičné (endogenní) – mutace v zárodečných buňkách předků nebo spontánní mutací
2. Příčiny vzniklé vlivem prostředí
 - a. v těhotenství – poškození oplozeného vajíčka, infekce, špatná výživa
 - b. intranatální – abnormální porod
 - c. postnatální – úrazy nebo nemoci v dětství, špatný vliv výchovy.⁷²

Klasifikace AAMR vytvořená z roku 1983 formuluje až deset kategorií příčin:

1. Infekce a intoxikace – vzniká následkem infekční nebo virové nemoci, intoxikace je nejčastěji spojována v důsledku požívání alkoholu v době těhotenství
2. Trauma a fyzikální faktory – zranění dítěte během porodu nebo raného období
3. Metabolismus a výživa – určitá dysfunkce, kdy tělo jedince nedokáže zpracovávat různé chemické látky důležité pro zdravý i duševní vývoj
4. Nemoci mozku – vycházejí z genetických faktorů a jejichž příčiny nejsou zcela známy
5. Neznámé prenatální příčiny – příčiny, které působí před porodem
6. Choromozomální aberace – do této skupiny patří například Downův syndrom a Klinefelterův syndrom
7. Ostatní okolnosti prenatálního období – příčiny, které jsou spojeny v blízkosti porodu nebo při něm, předčasný nebo protrahovaný porod nebo malá a velká porodní hmotnost
8. Psychiatrické poruchy – mnohé a dlouhodobé duševní nemoci mohou vést k mentální retardaci
9. Vlivy prostředí – zahrnuje stavy s psychosociálním znevýhodněním, kam spadá deprivované a nepodnětné prostředí, nebo psychická a smyslová deprivace, který má za následek nedostatek sociálního kontaktu
10. Ostatní okolnosti – ostatní neznámé příčiny mentální retardace.⁷³

S touto klasifikací je spojena i novodobá klasifikace AAMR z roku 2002, která je založena na časovém faktoru prenatálním, perinatálním a postnatálním. Mezi prenatální

⁷¹ AAMR – American Association for Mental Retardation.

⁷² Srov. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 85, 87.

⁷³ Srov. tamtéž.

řadí chromozomální aberace (Downův, Turnerův syndrom), metabolické a výživové poruchy (galaktosemie)⁷⁴, infekce matky, podmínky prostředí (toxikomanie) a neznámé příčiny (anencefalie, hydrocefalus apod.). Do perinatálního řadíme neonatální komplikace (porodní úraz) a do postnatálního infekce, otravy, faktory prostředí (špatné zacházení a zanedbané dítě) a onemocnění mozku (neurofibromatóza).⁷⁵

2 Práce

Předchozí kapitola byla zaměřena na vysvětlení pojmu mentální retardace, rozdělení a vznik. Nyní se obrátíme na cíl této práce, k významu práce pro osoby s mentálním postižením a jakou roli zaujímá práce v životě těchto lidí.

Kohoutek uvádí myšlenku dle Sigmunda Freuda „*láska a práce jsou uhelné kameny našeho bytí*“ a podle Wilhelma Reicha „*láska, práce a vědění jsou zřídla našeho života. Měly by mu vládnout.*“⁷⁶

Základní činností člověka je práce. Člověk svou prací ovlivňuje okolí, a to jak přírodu, společnost, ale i sebe samého, svou osobnost a své duchovno, která zpětně působí na vývoj pracovní činnosti. Práce je uvědomělá činnost, která se podílí na formování hmotných a duchovních hodnot člověka.⁷⁷ Také cílevědomá činnost, která uspokojuje potřeby lidí a jejich blízkých.⁷⁸ Ať už se jedná o práci neplacenou či placenou, jedná se o činnost, která vyžaduje určité fyzické, ale i mentální úsilí, jejímž výsledkem je výroba produktů a služeb za účelem uspokojování základních lidských potřeb.⁷⁹

Každý člověk během svého života patří do různých sociálních skupin, a k nim patří také skupina pracovní. Tato skupina má vliv na utváření lidských názorů, postojů a určitých způsobů chování v životě. Být součástí této skupiny dává možnost uspokojit i sociální potřeby (seberealizaci, uznání, společenského styku atd.).⁸⁰ Ačkoliv je práce pro člověka v jistém ohledu náročná a namáhavá, přináší mu osobnostní rozvoj, uspokojení potřeb a vytváření pocitů o smyslu života. Práce je jako jednota fyzické, duševní námahy, ale také i přírodní a kulturní

⁷⁴ Galaktosemie – dědičné poruchy metabolismu.

⁷⁵ Srov. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 85, 87.

⁷⁶ KOHOUTEK, R., ŠTĚPANÍK, J. *Psychologie práce a řízení*, [online].

⁷⁷ Srov. KOHOUTEK, R., ŠTĚPANÍK, J. *Psychologie práce a řízení*, [online].

⁷⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, Praha: Portál, 2015, s. 159.

⁷⁹ Srov. GIDDENS, M. *Sociologie*, Praha: Argo, 2013, s. 309.

⁸⁰ Srov. NOVÝ, I. *Sociologie pro ekonomy*, Praha: Grada, 1997, s. 85.

aktivity, která se shoduje s biologickými potřebami našich předků.⁸¹ Součástí naší lidské přirozenosti je zakotvení tradičního genového obsahu chromozomů neboli jádra buňky. Žádný přirozený organismus pasivně nečeká na impulsy z venkovního světa, ale aktivně a samovolně se zapojuje. To znamená, že člověk má kromě uspokojení hladu a žízně, také potřebu aktivity sjednocenou s jakýmsi úsilím, a to právě potřebou práce. Práce může dočasně vytvářet stav rovnováhy v jinak nerovnoměrném životě a najít stav, který euforicky a příjemně povznáší lidskou mysl.⁸² Proto ztráta zaměstnání člověka, který chce pracovat, ale nemůže, vyvolává negativní účinky a celkově se tato situace staví proti přírodě, jelikož práce přináší obživu, uznání, ale také jakýsi druh zdraví a sebeúcty.⁸³ Člověk se na základě přírody naučil využívat přírodních sil a následně vytvářet pracovní prostředky pro budoucí rozvoj duševní i fyzické schopnosti.⁸⁴

„Není nic společenštějšího než práce a nic také není důležitějšího pro lidské přežití než získávání živobytí z našeho prostředí.“⁸⁵ Práce je podstatným faktorem mající vliv na životní cyklus a lidskou psychiku.⁸⁶

2.1 Význam práce

„Povolání dává člověku příležitost žít smysluplně.“⁸⁷ „Na tržišti života je pro každého pestrá nabídka smysluplných činností.“⁸⁸

Za práci je možné považovat smysluplnou duševní a tělesnou aktivitu, která vede k předem stanovenému cíli a k vytváření hodnot. Tyto cíle a hodnoty mají pro člověka i společnost velký význam. Práce je nástrojem seberealizace, který má pro člověka mnoho významů:

a) Existenční a materiální význam – výroba a vytváření výrobků, které jsou nutné pro člověka a společnost. Zahrnuje se zde i mzda za odvedenou práci, která umožňuje člověku jeho existenci a uspokojování osobních a životních potřeb. Měla by rovněž sloužit jako empirická zkušenost z pracovní činnosti, kdy jde o pochopení ceny, hodnoty lidské práce a mělo by docházet k lepšímu chápání prostoru a času.

⁸¹ Srov. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, Praha: Grada, 2002, s. 11.

⁸² Srov. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 17.

⁸³ Srov. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 11-12.

⁸⁴ Srov. NOVÝ, I. *Sociologie pro ekonomy*, s. 137.

⁸⁵ MURPHY, R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha: SLON, 2004, s. 130.

⁸⁶ Srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 840.

⁸⁷ FRANKLA, V. E. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 59.

⁸⁸ LÄNGLA, A. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 59.

b) Rozvojový a tvořivý význam – práce, jak je již výše zmíněno rozvíjí tělesné i duševní schopnosti, které dokážou tvůrčím způsobem realizovat představy o světě a produktech lidské činnosti. Výtvar člověka je jakousi představou o něčem, ať už imaginární nebo konkrétní hmotou v prostoru i čase.

c) Socializační a kooperační význam – člověk se svojí prací spolupracuje a navazuje na práci ostatních, učí se komunikovat a respektovat ostatní, včleňuje se do pracovních skupin, a tím pádem i do společnosti.

d) Estetický a kulturní význam – svými vytvořenými produkty odráží určitá individuální kritéria, která se prolínají do okruhu umělecké sféry, a tím zůstávají v podvědomí kulturnosti společnosti.

e) Relaxační význam – práce dokáže člověka odvrátit od psychického napětí, zátěže a poskytuje mu možnost k činnostem, které mu dopřávají pocity potěšení.⁸⁹

Význam práce spočívá v nezastupitelném postavení v životě člověka. Vyznačuje se významným předpokladem k důstojné existenci člověka, který mu poskytuje jak hmotný užitek, tak dojem společenské užitečnosti. Můžeme jej včlenit do řádu sociálních vztahů. Práce neslouží pouze k vydělávání peněz a vytváření statků, ale i k poznávání nových lidí a navazování mezilidských vztahů a přátelství.⁹⁰ Uskutečňuje se v sociálním a společenském prostředí, protože do tohoto prostředí vstupují lidé skrze určité sociální skupiny nebo instituce a následně se práce podílí na postavení lidí ve společnosti.⁹¹

2.1.1 Práce v životě osoby s postižením

Pro osoby s mentálním postižením má práce významnou roli. Práce poskytuje jedinci ekonomickou nezávislost a celkově vyšší úroveň živobytí. Ekonomická nezávislost je kladně hodnocena ve společnosti mezi mentálně postiženými a zdravými občany, ale také u samotného jedince. Výdělečná činnost osvobozuje z dlouhodobé závislosti na sociálních službách a péči. Každopádně práce neznamena pouze jen ekonomickou nezávislost, ale také sebeurčení a žití si život dle svého. Zaměstnání je pokládáno za způsob dalšího učení a rozvíjení svých kompetencí.⁹²

⁸⁹ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, Praha: Portál, 2009, s. 46.

⁹⁰ Srov. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 75.

⁹¹ Srov. NOVÝ, I. *Sociologie pro ekonomy*, s. 135.

⁹² Srov. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: Speciální pedagogika osob s mentálním postižením*, s. 196.

Neodmyslitelným předpokladem je začleňování osob s mentálním postižením do společnosti. Dalším významným a nepostradatelným předpokladem je zlepšení kvality života.⁹³

Přiměřené pracovní začlenění zaručuje jedincům s jakýmkoliv druhem postižení se kvalitně účastnit na společenském životě, který mimo jiné uskutečňuje jejich seberealizaci, která často bývá v ostatních hlediscích života omezena. Dnes už je obecně přijímán postoj o začleňování lidí do společnosti. Občané se snaží o odstranění překážek a ulehčení cesty k cíli. Plná integrace znamená, že její součástí je i integrace na trhu práce.⁹⁴ Plná integrace má kladný účinek na vnímání svého sebevědomí, celkově na sebe samého a podporu motivace jedince do života.⁹⁵

Profesní sféra je jednou ze tří důležitých rolích v životě postiženého, do které mimo jiné spadá i sféra partnerská a rodičovská. Dosažení těchto tří úrovní není pro každého jedince možné, eventuálně s pomocí druhých lidí. Pracovní aktiva je spojená s každodenním a pravidelným režimem, který pozitivně udržuje a stimuluje mentálně postiženého jedince. Dává postiženému pocity smysluplnosti a chuti do života. Ačkoliv i tak musí být práce přizpůsobena jejich možnostem a úrovni myšlení. Je zde důležité, aby práce nevyžadovala rychlé časové odpovědi a prostorové změny, které často práce vyžaduje. Ideální pro tuto skupinu postižených je práce v klidovém prostředí, kde jsou stálými zaměstnanci. Pracoviště bývá místem pro sociální kontakty, kde můžou hledat i určitý druh zázemí. Aby člověk s postižením mohl zvládat profesní role, nezávisí jen na intelektu, ale i na jiných schopnostech, jako jsou osobnostní vlastnosti, sociální adaptace a motivace jedince.⁹⁶

Příklad z konkrétní praxe: Význam pro osoby s mentálním postižením je velmi důležitý. Jedná se konkrétně o jedince, který pomáhá ve firmě zednických prací. Náplní jeho práce jsou převážně pomocné práce, odnášení sutě ze staveniště, příkrývání nábytku plachtami a další jiné činnosti. Uvědomování si skutečnosti, že je něčeho součástí, že může někomu pomáhat je pro něj nevýslovný zážitek. Odvádí svojí práci s nesmírnou chutí do života. Zapojuje se rovným dílem do pracovního kolektivu, využívá společných časů a pauz k odpočinku, k obědu a společně budují vzájemné vztahy. A mohl by mít takovéto možnosti, pokud by byl předem vyloučen z pracovního prostředí v důsledku svého postižení?

⁹³ Srov. MICHALÍK, J., et al. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*, Praha: Portál, 2011, s. 70.

⁹⁴ Srov. OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D. *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*, Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 34.

⁹⁵ Srov. MATOUŠEK, O., a kol. *Encyklopedie sociální práce*, Praha: Portál, 2013, s. 421.

⁹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 312.

2.1.2 Integrace na trhu práce

Nejprve je nutné definovat trh práce. Lze ho označit jako imaginární místo, kde se střetává nabídka pracovních sil neboli pracujících lidí a jejich dovedností, výše vzdělání a dispozice s poptávkou zaměstnavatele. Na tomto trhu se objevuje každý z našich řad, jelikož každý z nás má nějaké schopnosti, dovednosti nebo předpoklady pro uskutečňování různých pracovních pozic.⁹⁷

Obecně je možné si pod pojmem integrace představit určité místo které je „*přátelské ke všem jedincům, kteří se zde vyskytují – vzdělávají se, pracují nebo tráví svůj volný čas. Je to místo nabízející dostatek podnětů pro rozvoj, vzájemnou komunikaci a kooperaci. Je otevřené, tolerantní, respektující jinakost.*“⁹⁸

2.1.2.1 Sociální integrace

Sociální integrace je kompletní začlenění a spojení postižené osoby se společností. Míjí se zde nezávislost a samostatnost jedince, který se se svým postižením plně vyrovnal a je schopen nahradit veškeré funkce vyplývající ze socializace a dokázal být rovnocenným účastníkem v běžných oblastech profesního a společenského života. Je schopný se adaptovat mezi zdravé i postižené jedince a je v tomto prostředí plně akceptován.⁹⁹ Nejde pouze o vyrovnávání příležitostí a o úpravu vztahů ve společnosti, ale jde o to, aby byl zahrnut hodnotový a osobnostní předpoklad jedince jako součást celku společnosti. Neboli rovnoprávný postoj, přesvědčení a plnohodnotný společenský život handicapovaných a zdravých lidí, kteří dokáží respektovat individuální schopnosti každého člověka.¹⁰⁰

Jinak řečeno sociální integrace znamená proces rovnoprávného a společenského začlenění minoritních skupin. Do minoritních skupin patří národnostní skupiny, zdravotně postižené osoby, sociálně nepřizpůsobivé aj., do pracovního a společenského života. Handicapovaný jedinec je schopný přizpůsobit se sociálnímu prostředí nebo sociálním podmínkám.¹⁰¹ V oblasti sociální integrace mentálně retardovaných převážně chybí porozumění a schopnost vyjádření se. Mnohé projevy a komunikace jsou prováděna

⁹⁷ Srov. Management Mania's Series of Management. *Trh práce (Labour Market)*, [online].

⁹⁸ UZLOVÁ, I. *Asistence lidem s postižením a znevýhodněním*, Praha: Portál, 2010 s. 19.

⁹⁹ Srov. NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*, Praha: Portál, 2000, s. 18.

¹⁰⁰ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 97.

¹⁰¹ Srov. NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*, s. 18-19.

prostřednictvím neverbální komunikace.¹⁰² Proto je práce chápána jako sociální proces a prostřednictvím ní jedinci uspokojují i řadu svých socializačních potřeb.¹⁰³

„Inkluzivní strategie spočívá především ve snaze čelit riziku i důsledkům nezaměstnanosti (k níž může ovšem docházet jak v důsledku nezaměstnatelnosti, tak i diskriminace) a chudoby, v zajištění přístupu k sociálním institucím (zdrojům) a v pomoci začlenění do sociálních vztahů.“¹⁰⁴

2.1.2.2 Pracovní integrace

Mentálně retardovaní jsou nedílnou složkou v každé společnosti, ale ne všude jsou plně akceptováni. Z počátku je nutné, abychom jim plně porozuměli a chápali jejich odlišnosti. V integraci je velmi důležité proces učení. Pro postiženého to není lehký úkol a je potřeba velké motivace do procesu práce.¹⁰⁵

Pracovní integrace mentálně retardovaných je možná v případě, že jejich provozovaná práce odpovídá jejich úrovni myšlení a koncentraci. I přes veškeré omezení je pracovní aktivita pro mentálně postižené velmi prospěšná, užitečná a je schopna rozvíjet jejich schopnosti.¹⁰⁶ Pro kvalitní integraci na trhu práce je velmi důležité podporovat rozvoj pracovních cílů jedince s mentálním postižením. Jejich dovednosti a možnosti jsou podstatným krokem k volbě povolání a následně k výkonu a rekvalifikaci v jejich povolání.¹⁰⁷

Všichni nezaměstnaní jedinci se zdravotním postižením mají v profesním prostředí určité znevýhodnění a musí se naučit čelit těmto překážkám při vstupu do tohoto prostředí. Aktivní politika státu a ustanovení práce by měli jednotlivě dohlížet na potřeby jedinců se zdravotním postižením. K tomuto účelu slouží chráněné pracovní dílny a rekvalifikace.¹⁰⁸

Zdravotním postižením je míněno dlouhodobý nebo trvalý stav, který není možný odstranit. S touto skupinou lidí jsou velké obtíže při hledání zaměstnání a udržení si jej. Souvisí s tím i doprava do zařízení nebo bezbariérový vstup a převážně kvalifikace a vzdělání. Je důležité si uvědomit, že jakýkoliv člověk s handicapem má stejná práva jako běžní občané České republiky. Mnoho organizací tyto práva lidem s handicapem nezajišťují, a proto nejsou

¹⁰² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese, variability a patologie lidské psychiky*, Praha: Portál, 2002, s. 156.

¹⁰³ Srov. NOVÝ, I. *Sociologie pro ekonomy*, s. 135.

¹⁰⁴ SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze)*, s. 279, [online].

¹⁰⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 192.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 158.

¹⁰⁷ Srov. OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D. *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*, s. 34.

¹⁰⁸ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*, Brno: Paido, 2006, s. 36, 37.

plně uplatněny na trhu práce. Vyplývá z toho, že osoby s jakýmkoli druhem postižením jsou nejvíce diskriminovány při hledání zaměstnání.¹⁰⁹

Úřady práce, samosprávné celky a nestátní neziskové organizace usilují o začlenění OZP¹¹⁰ do pracovního procesu. Otevírají zde velký prostor pro nové přístupy a snaží se nalézt přiměřené pracovní uplatnění. Nejen stát využívá pomoci, ale i Evropská unie přispívá k podpoře uplatnění v pracovní oblasti pomocí různých projektů, které se zaměřují na začleňování sociálně vyloučených, ohrožených osob nebo osob se zdravotním postižením. Například úřad práce poskytuje přinejmenším vyšší starostlivost při hledání práce, vzdělávacích aktivit, poradenství nebo finanční opory zaměstnavatele.¹¹¹

Integrované poradenství pro lidi s handicapem na trhu práce s evropskou a národní spoluprací je podporující program pro začleňování postižených osob do profesního prostředí. Tato opatření vychází z nynějšího stavu zaměstnaných postižených osob v České republice. Zahrnuje převážně absolventy základních a středních škol se specifickými vzdělávacími potřebami a přechod žáků ze škol do zaměstnání a podporu jejich inkluze. Byly vytvořeny pracovní náměty, kde k prvnímu zařadíme kurikulum¹¹², dále vývoj kvalitativních standardů na přechodu škola-povolání, plánování osobní budoucnosti a jeho individuální plán přechodu, asistence, trvalost a další. Cílem tohoto opatření bylo propojit poradenské instituce se zdravotnickou, školní i sociální sférou při uplatnění profesní struktury. Pro handicapované lidi jsou poradenské instituce jednou z nejdůležitějších podmínek při úspěšné integraci v pracovní sféře. Kupříkladu úkolem poradce ve školách bylo vytvoření takových podmínek pro podporu žáků k bezproblémovému a samostatnému výběru zaměstnání ve spolupráci s úřadem práce, rodiči a různými zaměstnavateli. V Brně byla zřízena Ústavní sociální péče Kocianka pro zlepšení kvality v hledání profesních schopností lidí s handicapem. Určují zde schopnosti, které jsou vhodné pro budoucí povolání.¹¹³

Integrace osob se zdravotním postižením se také uskutečňuje v sociálních podnicích, kde je cílem těchto podniků vytvoření pracovních míst pro osoby se zdravotním znevýhodněním. Sociální podniky nejsou v legislativě České republiky ještě pevně ukotveny, ale je vytvořen základní systém, podle kterého jsou definovány.¹¹⁴

¹⁰⁹ Srov. Metodická příručka pro práci s osobami zdravotně postiženými. „*Jak začlenit OZP na trh práce*“ (výstup projektu OP LZZ. Pro inspiraci za hranice) pro práci s osobami zdravotně postiženými, s. 5, [online].

¹¹⁰ OZP – osoba se zdravotním postižením.

¹¹¹ Srov. Metodická příručka pro práci s osobami zdravotně postiženými. „*Jak začlenit OZP na trh práce*“ (výstup projektu OP LZZ. Pro inspiraci za hranice) pro práci s osobami zdravotně postiženými, s. 33, [online].

¹¹² Kurikulum-obsah vzdělávání nebo učivo v širším slova smyslu a proces jeho osvojování.

¹¹³ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Integrace mladých osob s postižením na trhu práce z transnacionálního pohledu*, s. 1-4, [online].

¹¹⁴ Srov. Komora sociálních podniků a společenských organizací, *Sociální podnikání*, [online].

Podporované zaměstnání má pomoci uchazeči o práci, aby si zaměstnání našel, ale i udržel za přiměřených platových podmínek. Pomoc postiženému spočívá v nácviku jeho dovedností, které by mohl vykonávat v zaměstnání.¹¹⁵

2.1.3 Nezaměstnanost u osob s mentálním postižením

V historii i v současnosti představuje nezaměstnanost jednu z nejsledovanějších otázek v tržním hospodářství. Obecně je možné pojmut nezaměstnané osoby jako osoby, které nemají placené zaměstnání nebo příjem ze svého zaměstnání a práci hledají.¹¹⁶ Nezaměstnanost je status, kdy se na trhu práce vyskytují osoby bez zaměstnání v důsledku nerovnoměrného stavu nabídky a poptávky.¹¹⁷

Nezaměstnanost je také možné pojmut jako značnou společenskou poruchu, chápanou jako politický a sociální problém.¹¹⁸

Mentální retardace bývá většinou společností v pracovním prostředí chápána jako stigmatizující postižení. Nejčastějším problémem u mentálního postižení bývá nedostatečné dorozumění a špatně odhadnutelné reakce těchto lidí, které vedou ke zvýšené závislosti na okolním světě a ostatních zaměstnanců. Mají za následek negativních hodnocení a podceňování lidí s mentální retardací. Mnoho lidí je také považuje za osoby, kteří stejně nic nechápou a jejich sociální status je velmi nízký. Tento fakt později ovlivňuje sociální i pracovní interakci. Je možné tu shledat asymetrii v interakci, jelikož postižená osoba je v pasivní roli v přijímání informací v důsledku náročnosti komunikace.¹¹⁹

Počet nezaměstnaných osob s mentálním postižením je poměrně vysoký. Pracovních míst také není mnoho na výběr. Často to bývá tím, že zaměstnavatelé nemají dostatek informací o této skupině lidí a mají strach s nimi jednat a zaměstnávat je, nebo dokonce trpí určitými předsudky. Domnívají se, že představují pro firmu vyšší náklady než ostatní zaměstnanci, například z důvodu firemních změn na bariérové prostředí. Jak je již výše zmíněno, zaměstnavatelé trpí předsudky a nejčastějším předsudkem bývá, že mentálně postižený je mnohem častěji nemocný. Realita je však taková, že lidé s lehkým a středním mentálním

¹¹⁵ Srov. MATOUŠEK, L., a kol. *Sociální práce v praxi*, Praha: Portál, 2005, s. 123.

¹¹⁶ Srov. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 64.

¹¹⁷ Srov. MAREŠ, P. in MATOUŠEK, O., a kol. *Encyklopedie sociální práce*, s. 331.

¹¹⁸ Srov. BUCHTOVÁ B., a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*, s. 64.

¹¹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 306.

postižením mohou s určitou mírou podpory pracovat jako kterýkoliv jiný občan bez postižení. A výsledky nebudou k rozeznání.¹²⁰

K roku 2011 Ministerstvo práce a sociálních věcí z výzkumu zjistilo, že zaměstnané osoby s postižením tvořily okolo 2,3 % ze všech zaměstnaných, (4 885,1 tisíc osob) a v rámci nezaměstnanosti tvořili 9,3 %. Převážně se jednalo o jedince s lehkým postižením. „Celková míra nezaměstnanosti dosáhla v daném období úrovně 7,3 %. Míra nezaměstnanosti¹²¹ u sledované skupiny činila vysokých 23,9 %.“¹²² Zdravotní postižení ukazuje na nižší profesní vzdělanostní úroveň, která se odráží na pracovní limity zaměstnavatelů na českém trhu práce. Z celkově evidovaných zdravotně postižených bylo nezaměstnaných 51,8 % mužů a 48,2 % žen s handicapem.¹²³ Převážná většina mentálně postižených se ani nemohou dostatečně zúčastnit plnohodnotného života ve společnosti. Diskriminace, vyřazení ze společnosti a nedostatečné využívání práv jsou poměrně častými příčinami. Lidé s mentálním postižením jsou postihnuti větší polovinou nezaměstnaných než lidé s jakýkoliv jiným druhem postižení. Následky nezaměstnanosti jsou pociťovány v chudobě.¹²⁴

2.2 Právní a legislativní úprava Úřadu práce

Úřad práce je správním úřadem s celostátní působností České republiky tvořící pobočky v krajských městech a hlavním městě Praha s kontaktními pracovišti. „Správní řízení v působnosti Úřadu práce ČR se řídí zákonem č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů a zákonem č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. Úřad práce ČR rozhoduje ve správním řízení v I. stupni. O odvoláních proti rozhodnutí Úřadu práce ČR rozhoduje ministerstvo.“¹²⁵ Jak se již výše zmiňuji Úřad Práce je správním úřadem, který mimo jiné plní také funkci v oblasti zaměstnanosti a ochrany lidí v zaměstnání a v celkové oblasti státní sociální podpory. Generální ředitelství sídlí v hlavním městě Praha. Poskytuje občanům informace o službách v pracovních šancích, které se převážně zaměřují na volná pracovní místa v celé České republice a ostatních zemích Evropské unie

¹²⁰ Srov. MPSV. *Zaměstnanec s mentálním postižením*, [online].

¹²¹ Míra nezaměstnanosti zdravotně postižených osob=podíl počtu skupiny zdravotně postižených nezaměstnaných na shodně vymezené pracovní síle (zaměstnaní + nezaměstnaní) v procentech.

¹²² MPSV. *Zaměstnanec s mentálním postižením*, [online].

¹²³ Srov. MPSV. *Zpracování metodologie sběru dat pro účely sledování statistiky OZP*, [online].

¹²⁴ Srov. INCLUSION EUROPE, *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, Brussels: Inclusion Europe, 2005, s. 3.

¹²⁵ MPSV. *O Úřadu práce České republiky*, [online].

a jejich podmínkách. Dále poskytuje informace o aktuálních situacích na pracovním trhu a možnosti nového vzdělávání. Úřad práce se zabývá i poradenskou službou v oblasti volby povolání, rekvalifikací a pomoci k dosažení vhodného zaměstnání. Soustředí se i na projekty a mezinárodní programy spojené s pracovním prostředím. Všeobecně kontroluje sektor zaměstnanosti a zaměřuje se na zaměstnávání osob se zdravotním postižením a mnohé další.¹²⁶ Ministerstvo práce a sociální věci definuje osobu na Úřadě práce: „*uchazečem o zaměstnání je osoba, která osobně požádá o zprostředkování vhodného zaměstnání krajskou pobočku Úřadu práce ČR, v jejímž územním obvodu má bydliště, a při splnění zákonem stanovených podmínek je Úřadem práce ČR zařazena do evidence uchazečů o zaměstnání*“¹²⁷

2.2.1 Role Úřadu práce pro podporu osob s mentálním postižením

Úřad práce podporuje osoby s postižením převážně pracovní rehabilitací při získávání a následně udržení vhodného zaměstnání. Je schopen umožnit příspěvek na zrealizování a chod chráněného pracovního místa nebo pokud se osoba s postižením samostatně rozhodně vykonávat výdělečnou činnost, toto odvětví se týká převážně lidí s tělesným handicapem. Jak je výše zmíněno, poskytuje poradenské služby pro vhodný výběr zaměstnání osob s postižením. Snaží se pomáhat lidem s jakýmkoliv znevýhodněním při vstupu na trh práce a poskytovat jim ochranu.¹²⁸

Úřad práce spolupracuje s Evropskou unií na operačním programu Zaměstnanosti- Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání (IPS). Úřad práce umožňuje poradenské služby všem občanům České republiky pro získání lepší kvalifikace potřebnou pro zaměstnání. Ve vzájemném kontaktu jsou i se základními a středními školami.¹²⁹ IPS slouží k získávání a udržení si práce, jedná se o začlenění do volného trhu práce, nikoliv však do chráněných pracovních míst a dílen.¹³⁰

¹²⁶ Srov. MPSV. *O Úřadu práce České republiky*, [online].

¹²⁷ MPSV. *O Úřadu práce České republiky*, [online].

¹²⁸ Srov. MPSV. *Služby a činnosti Úřadu práce České republiky v oblasti zaměstnanosti*, [online].

¹²⁹ Srov. MPSV. *Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání*, [online].

¹³⁰ Ústní sdělení – organizace Fokus, z.ú.

2.2.1.1 Pracovní rehabilitace

Rehabilitace není součástí pouze zdravotnické činnosti, jak ji známe ve smyslu fyzioterapie, ale tento pojem v sobě zahrnuje i širší škálu. Zahrnuje v sobě tedy nejen zdravotnickou, ale i pedagogickou, psychickou a sociálně-právní činnost. Je potřebné, aby se rehabilitace dostala do naší státní politiky. V rehabilitaci nejde pouze o jakési cvičení, ale o to, aby se rehabilitace chápala jako soubor informací, které nám otevírají oči, že se jedná o souvislou snahu začleňovat (integrovat) lidi do života s pomocí léčebných, sociálních, výchovných a pracovních prostředků.¹³¹ WHO¹³² představuje rehabilitaci jako shrnutí veškerého opatření ke znovu zařazení postiženého jedince do společenského života a zajistit mu co největší účast na nezávislém životě. Je nutné, aby se na řešení podílela celá společnost. V České republice je spojena se zákony o sociálním zabezpečení, ale také zákony o zdraví, školství a nepochybně zákoníkem práce s projevem demokracie ve společnosti. Rehabilitace pracuje na možnostech postiženého a objevuje klientovi kladné hodnoty a vlastnosti.¹³³

Všeobecně pracovní rehabilitace znamená pracovní zařazení jedince do zaměstnání. Jedná se o profesní přípravu, vytváření a ochranu pracovních příležitostí, průzkumu pracovních možností na trhu práce a profesního poradenství. Práce se řadí mezi základní potřeby člověka a v případě nemožnosti získání práce dochází ke stresovému stavu nebo dokonce frustraci. Rehabilitace napomáhá s hledáním dovedností spojených s klasifikací, obnovení pracovních potenciálů apod. Obecně se dá říci, že se jedná o vytrvalou péči lidem s postižením, která jim napomáhá k uplatnění se v pracovních podmínkách.¹³⁴

Pracovní úkony se zaměřují na manuální a intelektuální aktivity, které jsou schopny vytvořit podstatné hodnoty pro konkrétního jedince nebo dokonce společnost. Do intelektuálních dispozic, jak je již z názvu patrné spadá hlavně lidský intelekt. Lidský intelekt vyniká v psychických reakcích (pozorovací reakce a celkové pozorování, chápavost, soustředěnost, senzomotorická koordinace aj.), ale nesmíme zapomenout, že část lidského intelektu se skládá se získaných rozumových dovedností a návyků. V pracovním prostředí k manuálním aktivitám přisuzujeme fyzické dovednosti, zručnost, pohyby apod. Každý jedince v případě pracovního zařazení by měl mít určité pracovní předpoklady, to znamená, aby mohl vykonávat kvalitně pracovní činnosti je potřebné získat určité kvalifikace, které rozšíří odborné manuální

¹³¹ Srov. MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 92.

¹³² WHO-Světová zdravotnická organizace.

¹³³ Srov. NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*, Praha: Portál, 2000, s. 58.

¹³⁴ Srov. MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 93.

a rozumové schopnosti. Manuální a rozumové schopnosti patří do osobnostního potenciálu člověka. Každá práce využívá různý poměr těch či onen schopností, záleží na povaze práce. Například práce zedníka převládá v povaze manuálních schopností, naopak práce úředníka spočívá v intelektuální stránce. U osob s postižením záleží na defektu postižení. Proto je zde pracovní rehabilitace, která se zabývá překonáváním pracovní neschopnosti v profesním životě osob s postižením.¹³⁵

2.2.1.2 Příprava na práci

Přípravu na práci realizuje Úřad práce, který zajišťuje, aby osoby s postižením byly začleněny do vhodných pracovních míst, které jim plně vyhovují. Podpora může být realizována s pomocí asistenta po dobu až dvou let.¹³⁶ Vykonává se na pracovním místě zaměstnavatele, aby byla zajištěna co nejvyšší efektivita zapracování osoby s postižením, získání potřebných zkušeností a dovedností k výkonu práce. Úsilí se vynakládá na přizpůsobení podmínek danému pracovníkovi. Po absolvování přípravy na práci obdrží doklad o provedení práce. S tím souvisejí speciální rekvalifikační kurzy, které zařizují specifické kurzy pro osoby s handicapem, jež jsou na stejné bázi jako rekvalifikační kurzy pro osoby bez postižení. Jedná se o další druh podpory.¹³⁷ Odborná učiliště praktických škol zajišťují učební obory pro mentálně postižené osoby. Například zámečnické, kovářské, farmářské práce, také kuchařské, knihařské, prodavačské, malířské, zednické práce a mnohé další.¹³⁸

2.2.1.3 Chráněné pracovní místo

Chráněné pracovní místo je takové pracovní místo, které je zřízené pro zaměstnavatele, aby mohl bezpečně zaměstnávat osoby s postižením, na základě podpory Úřadu práce v České republice. Úřad práce plně podporuje a přispívá zaměstnavateli na vytvoření tohoto místa, pod podmínkou, že pracovní místo musí být obsazeno osobou s postižením po dobu třech let.¹³⁹

Úřad práce je schopen poskytnout zaměstnavateli příspěvek pro zaměstnavatele na zřízení chráněného pracovního místa nebo na uhrazení částečných nákladů. V případě, že zaměstnavatel zaměstnává přes padesát procent osob na chráněném pracovním místě

¹³⁵ Srov. JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*, Praha: Karolinum, 1995, s. 115.

¹³⁶ Srov. MPSV, *Zdravotní postižení*, [online].

¹³⁷ Srov. O zaměstnání. *Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti*, [online].

¹³⁸ Srov. MICHALÍK, J. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*, s. 135.

¹³⁹ Srov. MPSV, *Zdravotní postižení*, [online].

ze všech svých zaměstnanců, má nárok na příspěvek pro zaměstnavatele od Úřadu práce. Příspěvek se pohybuje ve výši reálně vyplacených platů zaměstnanců s postižením (procentuálně činí ve výši 75% příspěvku zaměstnavateli).¹⁴⁰

Dále se na to vztahuje povinný podíl zaměstnávání osob se zdravotním postižením, který se vymezuje povinností zaměstnávat osoby s postižením v případě, že zaměstnavatelův počet zaměstnanců přesahuje více jak dvacet pět zaměstnanců bez handicapu, a to ve výši čtyř procent osob s handicapem. „*Způsoby plnění, tj. zaměstnávání v pracovním poměru, odběr výrobků a služeb nebo odvod do státního rozpočtu, jsou považovány za rovnocenné a lze je vzájemně kombinovat.*“¹⁴¹

2.2.1.4 Chráněné pracovní dílny

Často jsou zřizovány pro osoby s těžkým zdravotním a mentálním postižením nebo pro osoby s velmi nízkou dosaženou kvalifikací.¹⁴² Díky školní praxi poskytnutou teologickou fakultou mohu z vlastní zkušenosti říci, že v chráněných pracovních dílnách jsou převážně osoby s mentálním postižením, zdravotním nebo kombinovaným postižením. Mají zřízené speciální pracovní místnosti, kam lidé z domovů pro postižené nebo ze svých rodin dojíždějí a vykonávají různé druhy práce. Mezi časté aktivity patří keramická dílna, kde se vyrábí keramické sortimenty, které je možné prodávat na různých trzích například vánočních, velikonočních apod. výstavách prodávat nebo reprezentovat své výrobky. Mezi nejčastější patří různé keramické sošky, hrnečky nebo postavičky. Výrobky nezůstávají pouze u keramických předmětů, ale i sortimentů ušitých panenek a dřevěných předmětů. Chráněné dílny jsou poskytovány každý den, sedm dní v týdnu, od rána do odpoledních hodin v klasické osmihodinové pracovní době, někteří klienti mají z důvodu svého postižení zkrácenou dobu v pracovních dílnách. Poskytuje klientům osobnostní a tvůrčí rozvoj.

Chráněné pracovní dílny mohou být vytvořené na základě příspěvku Úřadu práce. Pokud dojde k ujednání smlouvy s Úřadem práce, je potřebné, aby chráněné dílny vykazovali roční počet zaměstnanců s handicapem min. 60 %. Je nutné, aby byla v provozu nejméně dva roky. Pracovní uplatnění zde získávají jedinci s nízkou schopností pracovního výkonu.¹⁴³

¹⁴⁰ Srov. MPSV. *Zdravotní postižení*, [online].

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Srov. SVOBODOVÁ, J. *Seminář o chráněných dílnách pro postižené, chráněném bydlení pro postižené a rehabilitaci*, Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1995, s. 51.

¹⁴³ Srov. RICHTEROVÁ, B., a kol. *Teorie a praxe problematiky zaměstnávání osob se zdravotním postižením v České republice*, Krnov: Reintegra, 2011, s. 21.

2.3 Základní lidská práva

Základní lidská práva je možné představit jako práva, která neodmyslitelně náleží k životu člověka, a tím pádem náleží i každému člověku. Přirozeně platí pro všechny stejně, bez ohledu na rasu, pohlaví, postižení, náboženství aj.¹⁴⁴ Mezi základní dokumenty lidských práv a svobod patří Charta Organizace spojených národů a Všeobecná deklarace lidských práv. Tyto dokumenty se v průběhu času začali orientovat i na ohrožené skupiny lidí, do kterých se řadí i osoby s mentálním postižením. Převážně se snaží o ochranu těchto lidí v různých formách diskriminací. V mnohých zemích jsou tato práva pokládána za poměrně nedůležitá.¹⁴⁵ Je zapotřebí dobrých právních předpisů a zákonů, která jsou v souladu s lidskými právy. Lidé s mentálním postižením zůstávají na okraji v lidských právech poměrně často. Pochopení lidských práv osob s mentálním postižením dospělo až v rámci Evropské úmluvy o lidských právech.¹⁴⁶

Ať už mají kterýkoliv stupeň mentálního postižení, neměli by být omezeni na lidských právech. Právo na život, nebo právo na práci a integrovat se ve společnosti mají stejně tak, jako lidé bez postižení. Podstatným bodem v lidských právech je samostatné rozhodování, které lidem s mentálním postižením poskytuje určitý vývoj, aby si do jisté míry a pokud možno co do největší míry stanovovali svůj život podle svého.¹⁴⁷

Inclusion Europe je evropský part, který zastupuje osoby s mentálním postižením a jejich rodiny. Tato organizace má okolo šedesáti organizací po celé zemi. Řídí se heslem: s úctou, solidaritou a bojovat za rovná práva a plné začlenění lidí s mentálním postižením do společnosti.¹⁴⁸ Zastupují osoby s mentálním postižením v právních oblastech a poskytují jim veškerou právní pomoc. Podle tohoto partu by se měli řídit všechny státy v Evropské unii a podporovat osoby s mentálním postižením, jako osoby mající svá práva. Inclusion Europe se snaží o rozšíření tohoto záměru a o podložení právní legislativou, tak aby byl umožněn osobám s mentálním postižením ve společnosti dostatečný respekt k uplatňování svých práv.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R., a kol. *Etika pro sociální práci*, Praha: JABOK, 2008, s. 95-96.

¹⁴⁵ Srov. United Nations Information Centre Prague, Informační centrum OSN v Praze. *Lidská práva*, [online].

¹⁴⁶ Srov. BARTLETT, P., LEWIS, O., THOROLD, O. *Mental disability and the European convention on human rights*. Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s. 1, 2, 3.

¹⁴⁷ Srov. INCLUSION EUROPE. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, s. 8.

¹⁴⁸ Srov. Inclusion international. *Inclusion Europe*, [online].

¹⁴⁹ Srov. INCLUSION EUROPE. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, s. 8.

Teorie lidského práva vychází ze dvou hlavních hodnot. Hodnota důstojnosti a rovnosti. Tyto dvě hodnoty jsou celosvětově i nábožensky přijímány a dodržovány.¹⁵⁰

Důstojnost

„Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Lidská důstojnost znamená: Člověk je účelem sám pro sebe, není prostředkem k dosažení (jakéhokoliv) cíle. Všude tam, kde se lidský život podřizuje nějakému vyššímu účelu, je život zároveň zpochybňován. Utopie vytváření „nového člověka“ byla takovým „vyšším účelem.“¹⁵¹ Nynější modernizace má za následek, že populace propadá tzv. kultu mládí a zdravého životního stylu, má snahu odvracet utrpení stranou. Od 19. stol. byl pro společnost hlavním a důležitým faktorem ekonomická a materialistická myšlenka. Tento způsob hodnotil jednotlivce podle jeho užitečnosti, tudíž jeho důstojnost byla zneužita ve prospěch něčeho. Je potřebné si znovu připomenout pojem svědomí a rozum a bratrství, jelikož otázky postižených, nemocných aj. jsou otázkou celé společnosti.¹⁵²

V době druhé světové války se výdaje státu snižovaly převážně na nemocných a postižených, jelikož podle nich přispívali státu svými hodnotami nejméně. Proto dostávali jen tolik práva, kolik si zasloužili. Mentálně postižené osoby brali jako prázdné skříňky, které nejsou mentálně schopni, a tudíž nemají ani nárok na právo na život. Právo na život měli lidé v případě jejich zásluhovosti a dobrého zdravotního stavu. Nepřišlo jim ani nevhodné rozdělovat občany na ty co mají a nemají žádná práva. V důstojnosti se ohlíželi na stránku člověka, v případě, že nebyl podle nich důstojný, neměl mít právo být rodičem a zplodit děti.¹⁵³

Důstojnost zakazuje ponižující a nelidské chování, jelikož jde o výjimečnost a jedinečnost pro samu existenci jednotlivce, jako základního lidského práva. Řadí se také pod ochranu soukromí, života, zákazu nucených prací apod. Všechny tyto složky se spojují v tom, že v nich je obsažena lidská důstojnost. Poněvadž lidská důstojnost vyplývá z chápání člověka jako bytosti stvořeného k obrazu Božímu nebo člověka jako bytosti rozumnou, se kterou se má nakládat pouze jako se subjektem nikoliv jako s objektem lidského chování.¹⁵⁴ Je možné říci, že každý lidský život má ojedinelou a neopakovatelnou lidskou hodnotu a důstojnost,

¹⁵⁰ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R., a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 96.

¹⁵¹ MILFAIT, R., BARTOŇ, D. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících na pozadí nacistických sterilizačních programů "Euthanasie"*, Středokluky: Zdeněk Susa, 2013, s. 15.

¹⁵² Srov. SALM, M. in MILFAIT, R. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících*, s. 15.

¹⁵³ Srov. MILFAIT, R. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících*, s. 210.

¹⁵⁴ Srov. MOLEK, P. *Základní práva, svazek první důstojnost*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017, s. 18.

kteřá pochází z přirozené věci sama o sobě a to „být člověkem“. Pokud skutečně chceme poznat, co v člověku je, tak mu dejme práci. Každý klient v sociální práci si zaslouží být člověkem a poznat úctu, čest a respekt.¹⁵⁵

Rovnost

Rovnost se netýká pouze lidských či ústavních práv, ale jedná se o poměrně důležitý pojem (pojem rovnosti), který se objevuje v celém právním řádu. Různé teze rovnosti jsou spojeny s lidskými právy, například s právem na zdravotní péči, politickou vystupování, ale i na rozdělování sociálních dávek. Rovnost spočívá v rovnosti mezi dobrem a společenským problémem. Právní filozofie přehledně ukazuje, co je možné si představit pod pojmem rovnost: „*rovnost v přístupu ke zdrojům, rovnost dopadu, rovnost vlivu, rovnost moci a kupříkladu i rovnost „v neštěstí“*“.¹⁵⁶

Bobek rozlišuje čtyři základní rovnosti:

- Materiální rovnost – nejde pouze o rovné zacházení například v rozdělování nějakého statku, ale ohlíží se i na reálný dopad na jedince.
- Formální rovnost – již Aristoteles rozlišoval pojem rovnost-všem stejně a spravedlivě, ctil jedinečnost lidí a nerozlišoval dle jejich rozdílnosti. Formální rovnost se zaměřuje na rovné zacházení v určitém čase.
- Rovnost příležitostí – snaží se o dosažení stejných příležitostí pro všechny, ačkoliv je známo, že dosažení skutečné rovnosti není možné, jelikož sociálně znevýhodnění mají odlišné tzv. startovací pole. Hlavním předpokladem je identifikovat tyto rozdíly a poskytnout každému jedinci možnost postavit se na stejnou úroveň startovací pozice.¹⁵⁷ Rovné příležitosti osobám s mentálním postižením poskytují pohled na jedince jako subjekt práva, kterému je poskytnuta volba, aby si mohl vybrat žít ve společnosti, která je branná jako „normální.“¹⁵⁸
- Rovnost výsledků – určité statky (např. vzdělání) jsou poskytovány pouze znevýhodněným skupinám, aby bylo dosaženo stejných výsledků. Rovného rozdělování v cíli se týká skupiny, nikoliv pouze jednotlivce.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Srov. MÁTEL, A. a kol. *Aplikovaná etika v sociální práci*, Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 24-26.

¹⁵⁶ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. *Rovnost a diskriminace*, Praha: C. H. Beck, 2007, s. 10.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 10, 11, 17, 18-19, 20.

¹⁵⁸ Srov. INCLUSION EUROPE. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, s. 6.

¹⁵⁹ Srov. BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. *Rovnost a diskriminace*, s. 18-19, 20.

„Přístup ke spravedlnosti je v zásadě otázkou rovnosti. Je to rovné právo slabší části společnosti na obranu svých práv. Mezi ně patří také lidé s mentálním postižením, kteří nepožívají práv jednoduše proto, že nemají přístup ke spravedlnosti. Rovnost neznamena stejné zacházení. Abychom dosáhli opravdové rovnosti před zákonem, musíme si být vědomi hluboké sociální nerovnosti, která existuje, pokud jde o lidi s mentálním postižením, být vůči ní citliví a přizpůsobit právní pravidla a řízení jejich potřebám. Právní systémy by neměly používat stejný přístup k dosažení rovnosti, neboť není větší nerovnosti než rovný přístup v nerovných situacích.“¹⁶⁰

Svoboda

„Svoboda není něco, co člověk má. Svobodným člověk je.“¹⁶¹

Svoboda je důležitou hodnotou velmi blízko související s hodnotou důstojnosti. Každý jedinec se rodí svobodný a do jisté míry se ve společnosti chová i svobodně, tak aby ale neporušoval svobodu druhého.¹⁶² V případě, že se jedná o svobodu námi rozhodnutou, můžeme se v ní pochybovat na základě svých rozhodnutí. Například svobodná volba práce nebo náboženství nebo jiných svobodných rozhodnutí.¹⁶³ Jedná se o jednu ze základních smluv OSN o lidských právech. Celkovým účelem je podporovat, chránit a zajistit dostatečné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všech osob s postižením a podporovat respektování jejich vlastní důstojnosti. V lidských právech jsou obsažena práva občanská a politická, do kterých spadá i právo na svobodu. Z pohledu práv svobod pro osoby mentálně postižené můžeme polemizovat o dilematu, zdali jsou skutečně uplatňována či nikoliv a pokud ne, hraničí s porušením tohoto práva, jelikož kterékoliv zdravotní a mentální postižení není důvodem k odnětí svobody. Postižená osoba má právo být nediskriminovaná z důvodu svého postižení a má právo nebýt tak zbavena svobody. Jde o dosažení rovnoprávné úrovně s ostatními. OSN uznává, že osoby s postižením mají právo na respektování své tělesné i duševní celistvosti na stejném základě s ostatními.¹⁶⁴ Například hodnota svobody v sociální práci souvisí s hodnotou uznáním důstojnosti, mírem i spravedlností obsaženou ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Lidské hodnoty je možné

¹⁶⁰ INCLUSION EUROPE. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, s. 20.

¹⁶¹ FRANKLA, V. E. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 16.

¹⁶² Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R., a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 104.

¹⁶³ Srov. NOVOTNÝ, A. *Svoboda*, [online].

¹⁶⁴ Srov. SZMUKLER, G, DAW, R., CALLARD, F. *Mental health law and the UN Convention on the rights of persons with disabilities. International journal of law and psychiatry*, s. 245-252.

podporovat v dalším rozvoji pouze na základě uspokojení základních hodnot, mezi které patří i hodnota svobody, jelikož mravní hodnoty se rodí v případě, pokud je umožněný rozvoj právě této hodnoty. Již z pojmu hodnota svobody je patrné, že se nejedná o jakési omezování, ale naopak o volnost jedince. Tudíž nelze nahlížet na tuto hodnotu v širokém slova smyslu, jelikož si každý člověk na základě své hodnoty svobody utváří svůj vlastní život, seberealizuje se a nese za sebe jako svobodná osoba zodpovědnost. Proto hodnotu bereme z pohledu užšího slova smyslu. Kupříkladu sociální práce má v tomto směru pouze pomáhat, v případě, že člověk v tomto ohledu pokulhává a neví si rady co dál. Každopádně sociální práce nenese zodpovědnost za jedincovo chování, vede ho k vlastní zodpovědnosti a soběstačnosti. Opačně by jinak sociální pracovník utlačoval práva svobody a důstojnosti svého klienta.¹⁶⁵

2.3.1 Přirozené právo

Všeobecně můžeme právo uchopit, jako usměřovatele společenského života. Nejen, že se podílí na formulování života ve společnosti, ale má jistý vliv i na další odvětví stanoveného systému v životě, v němž nalézáme obyčej, morálku, tradice, náboženství a další jiná pravidla. Obecně se právo chápe ve všech ohledech za nejvíce opodstatněné, jelikož se spojuje se státem a jeho orgány. Poněvadž má ve svých rukou předpoklad všeobecné platnosti.¹⁶⁶ Přirozená lidská práva vyplývají z lidské přirozenosti a morální stavby bytí člověka, to znamená, že je člověk volnou bytostí, která racionálně uvažuje o spravedlnosti, dobru a pravdě. Tato práva jsou dána svojí přirozeností, nejsou výtvorem žádné instituce ani státu. A pokud je stát spravedlivý, přirozená práva ctí, uznává a chrání. Stát nemá žádnou pravomoc, aby je mohl zrušit, poněvadž je ani nevytvořil, tudíž na takový úkon nemá právo. Pokud se však podaří, jeví se stát jako velmi nespravedlivý. Mezi základní přirozená práva patří právo na život, svobodu myšlení, projevu apod.¹⁶⁷

Dalo by se říci, že se přirozená práva vyvíjela takzvaně mimo společnost, nejsou na ní nikterak závislá. Jelikož z pojmu přirozeného práva plyne, že se jedná o přirozenost, konkrétně lidskou přirozenost neboli výstup z boží vůle (právní normy vycházející z přírody z nespécifických nadpřirozených činností, které nejsou závislé na lidské vůli, například Bohu, přírody). Dochází k sestavení jakýchsi absolutních právních norem (přesahující něco výše),

¹⁶⁵ Srov. ELIHOVÁ, M. *Sociální práce: aktuální otázky*, Praha: Grada, 2017, s. 43.

¹⁶⁶ Srov. HARVÁNEK, J. *Právní teorie*, Brno: Iuridica Brunensia, 1995, s. 14.

¹⁶⁷ Srov. JOCH, R. in PŘIBÁŇ, J., BĚLOHRADSKÝ, V., et al. *Lidská práva (ne)mysl české politiky?* Praha, SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2015, s. 133.

proto jsou tyto normy nezměnitelné, protože přírodu neboli boží vůli také nemůžeme změnit lidským konáním. Potom tedy můžeme konstatovat, že ve svých konečných důsledcích je přirozenoprávní hledisko statické, neměnné. Přirozenoprávní pohledy jsou tím také charakteristické. Lidské jednání se snaží hledat „to“ nezměnitelné a na lidských činech nezávislých, absolutně platných norem. Jelikož je velmi těžké si představit, že ve skutečnosti existuje jakási naprosto nezměnitelná právní norma.¹⁶⁸

„Přirozený zákon lze vymezit jako praktickým rozumem poznáný předmět nějaké naší přirozené náklonnosti. Praktické poznání určitého předmětu spočívá všeobecně vzato ve formulování pokynu, že o tento předmět máme usilovat, anebo se mu vyhnout. Poznáme-li tedy nějaký předmět přirozené náklonnosti praktickým rozumem, znamená to, že formulujeme pokyn, a právě tento naším rozumem formulovaný pokyn je přirozeným zákonem.“¹⁶⁹ Přirozená náklonnost je návodem, jak dosáhnout jasného předmětu. Těmito předměty jsou myšlenky základního dobra, například život a jeho uchování. Je naprosto přirozené, že se jako lidé snažíme dosáhnout tohoto práva, snažíme si hájit a uchovávat svůj vlastní život a vyvarovat se věcem, které ohrožují náš život. Naprosto jasný a srozumitelný přirozený zákon. Z tohoto základního přirozeného zákona se poté vyvíjejí věci k udržení onoho zákona, měli bychom si obstarávat potravu, pití, střechu nad hlavou, ale také si pěstovat kvalitní životní prostředí a rozvíjet věci kolem nás. Jak je u práv známo, práva neoznamují pouze povinnosti, ale kde jsou povinnosti, jsou také poskytnuta určitá práva. V případě u přirozeného práva má člověk povinnost, aby si svůj život hájil, taktéž i ostatní občané jsou povinni zachovávat a respektovat jeho život (právo na život). A v případě, že si člověk obstarává věci k uplatnění si svého přirozeného práva na život (obstarávání si potravy, střechy nad hlavou apod.) jsou také ostatní občané povinni nebránit mu v této činnosti, ba naopak pomáhat mu.¹⁷⁰

Přirozené zákony jsou ve společnosti všeobecně platné a neměnné. Jak je už výše zmíněno přirozená práva vyplývají z lidské přirozenosti a náklonnosti, tudíž nemohou být proměnné, jelikož by skončila jejich přirozená náklonnost a přestala být tím, čím ve skutečnosti jsou. Například postupně měnit něco, co ve skutečnosti reálně existuje, je jako říci, že čtverec se postupně změnil na kruh, což není možné. Existuje však výjimka, kdy přirozenost je sice neměnná, ale v určitém případě se dokáže i pozměnit. Například, člověk se dokáže z nemocného uzdravit nebo z nevzdělaného se stát vzdělaným. Stejně je tomu i s výše zmíněným čtvercem, který se nedokáže změnit na kruh, ale dokáže postupnými změnami

¹⁶⁸ Srov. HARVÁNEK, J. *Právní teorie*, s. 15.

¹⁶⁹ SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 62.

¹⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 63.

z bílého kruhu, po šedivý dosáhnout až černého čtverce.¹⁷¹ „Přirozený zákon je nepsaná mravní norma pocházející z lidské přirozenosti.“¹⁷² Žít není jen tak něco. Je vždy příležitostí k něčemu.¹⁷³

2.3.2 Úmluva o právech osob s postižením

V této kapitole se vychází o právech lidí s postižením, konkrétně v Úmluvě o právech osob s postižením, která byla přijata OSN¹⁷⁴ v roce 2006 a později v roce 2009 byla potvrzena i Českou republikou. Osoba s postižením se podle Úmluvy OSN vymezuje jako „osoba mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové poškození, jež jim v interakci s různými bariérami může bránit v jejich plném a účinném zapojení do společnosti na rovném základě s ostatními.“¹⁷⁵ Pojem „postižený“ vznikl na základě střetu mezi jedinci s handicapem, jejich bariérami a odlišnými postoji občanů ve společnosti a jejich domněnkami. Původně tedy není vymezení pojmu „postižený“ součástí jedince, které má nějaké to omezení, ale vzniká v důsledku vzájemného působení s jeho okolím. Právní úpravou je možné pozitivního ovlivňování. Hlavním cílem je pochopení a respekt rozdílností u lidí s postižením a dokázat je přijmout jako součást lidské přirozenosti a rozdílnosti. Ochrana a podpora lidské úcty k přirozené lidské důstojnosti se zde týčí k prvním příčkám žebříčku a nepochybně i podpora při užívání veškerých lidských práv a svobod s osobami s postižením na stejné úrovni jako osob bez postižení.¹⁷⁶ Mentálně postižené osoby jsou velmi ohroženou skupinou při porušování lidských práv. Pokud je jedinec diskriminován na základě svého postižení a jsou mu ubírána práva na důstojnosti je důležité odstranění tohoto sociálního znevýhodnění a podporovat je na základě rovných příležitostí. Příležitostí politických, ekonomických i sociálních a příležitostí běžného kulturního života.¹⁷⁷ „Sociální znevýhodnění znamená porušení lidské důstojnosti a že lidská důstojnost a lidská práva těchto osob jsou důvodem proč sociální znevýhodnění odstraňovat. Lidská důstojnost a lidská práva jsou dále podkladem pro rovné příležitosti a participaci ve všech oblastech života.“¹⁷⁸ Úmluva se opírá o ochranu a podporu

¹⁷¹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*, s. 67-68.

¹⁷² Tamtéž, s. 68.

¹⁷³ HEBBELŮV, F. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 53.

¹⁷⁴ OSN-organizace spojených národů, dále jen OSN.

¹⁷⁵ ZELENKOVÁ, B. in MILFAIT, R. *Lidská práva osob s postižením, nevyčísitelně nemocných a umírajících*, s. 172.

¹⁷⁶ Srov. tamtéž.

¹⁷⁷ Srov. MOLEK, P. *Základní práva, svazek první důstojnost*, s. 19.

¹⁷⁸ Tamtéž.

lidí s postižením ve všech oblastech rovného užívání lidský práv a svobod a všeobecného respektu a úcty.¹⁷⁹

2.3.3 Právo na zaměstnání

Práce je prospěšná v mnoha hlediscích, například v existenciálním hledisku a taktéž ve společenské prostředí, ve kterém je eventuálně možné navázat kontakt a uznání ze strany druhých lidí.¹⁸⁰ S tím je spojena i představa o samostatnosti klientů. Rovněž, aby životy mentálně postižených lidí byli co nejvíce podobné životům lidí bez postižení.¹⁸¹

Všeobecně je známo, že lidé s postižením trpí hojnými problémy v ohledu zaměstnanosti. Mnoho z nich je také nezaměstnaných. V počtu nezaměstnaných přebírají početnější polovinu zastoupení. Každopádně není úplně jasné, jak daný problém řešit. Podporu v zaměstnání můžeme případně nalézt v článku 29 v legislativě pro osoby s postižením s právem na zaměstnání v Listině základních práv a svobod č. 2/1993 Sb. Poskytuje osobám s postižením větší opatření z hlediska zdraví na pracovišti a speciálních pracovních podmínek. Tím pádem mají lidé s postižením práva na zvláštní ochranu ve vztazích, v zaměstnání a poskytnutí pomoci při nástupu do povolání.¹⁸²

V zákoníku práce č. 262/2006 Sb., je zahrnuto zaměstnávání osob s postižením. Pro zaměstnavatele zákoník práce uděluje povinnosti v ohledu bezpečnostního opatření tak, aby byla zajištěna dostatečná úprava pracovního prostředí pro osoby s postižením. V praxi se tomu ostatně říká chráněná pracovní místa. Chráněná pracovní místa jsou zřízena Úřadem práce, který v rámci tohoto pracovního místa poskytuje i zaučování do pracovních podmínek.

Další opěrou je zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti. V případě, že zaměstnavatel zaměstnává více jak pětadvacet osob musí zaměstnat nejméně čtyři procenta lidí s postižením, z celého stavu svých zaměstnanců. Dále pokud zaměstnává více jak poloviční většinu osob s postižením ze svého celkového počtu zaměstnanců, má nárok na příspěvek na podporu zaměstnávání této skupiny lidí.¹⁸³

¹⁷⁹ Srov. MOLEK, P. *Základní práva, svazek první důstojnost*, s. 19.

¹⁸⁰ Srov. NOVÝ, I, a kol. *Sociologie pro ekonomy*, s. 135.

¹⁸¹ Srov. MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 133.

¹⁸² Srov. *Práce pro OZP. Platná legislativa pro OZP*, [online].

¹⁸³ Srov. tamtéž.

2.3.4 Zásady rovného zacházení v pracovním prostředí

Všeobecně se ve společnosti pojímá, že práva jako taková, by se měla řídit dle vlastního poslání a svých cílů. Jsou branné jako základní zásady, například základní zásady pracovního práva. Za základní zásady se považuje jisté chování, které znázorňuje cíle těchto práv, pod které spadají hlavní a nepostradatelné hodnoty: rovnost, život, majetek, svoboda, spravedlnost apod. Základy rovného zacházení jsou obsaženy hlavně v Listině základních práv a svobod a v Mezinárodních dokumentech, se kterými Česká republika plně souhlasí. V minulosti základními zásadami byli považovány: právo na práci, smluvní volnost, rovné zacházení a zákaz diskriminace aj., o kterých se jednalo ve velmi obecném měřítku. Jednalo se pouze o přehled úkolů, kterými by se měli řídit povinně všichni zaměstnavatelé. Dnes je povinností řídit se více specifickými požadavky, pečování a rozvíjení vztahů mezi nadřízenými a podřízenými.¹⁸⁴ Několik příkladů k zásadám rovného zacházení lze nalézt v ustanovení Zákoníku práce:

- „je zakotvena zásada rovného zacházení se zaměstnanci a dodržování zákazu jakékoli diskriminace zaměstnanců“

- „že výkon práv a povinností vyplývajících z pracovněprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiného účastníka pracovněprávního vztahu a nesmí být v rozporu s dobrými mravy.“

- „zaměstnavatel nesmí zaměstnance jakýmikoli způsobem postihovat nebo znevýhodňovat proto, že se zákonným způsobem domáhá svých práv vyplývajících z pracovněprávních vztahů.“¹⁸⁵

Držela bych se převážně zásady zákazu diskriminace, která se z velké části týká právě osob s mentálním postižením a jejich složitého uplatnění se na trhu práce.

Tato zásada se snaží předcházet různým projevům diskriminace, která velmi často způsobuje sociální vyloučení ze společnosti. Mentálně postiženým osobám velmi často nebývá zprostředkována taková pomoc a v takové míře, kterou bezmezně potřebují.¹⁸⁶ Rovněž se tím zabývá i zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací neboli často nazývaný antidiskriminační zákon. Ve svém znění poskytuje práva zaměstnancům na bezproblémový přístup ke vzdělání, zdravotní péči nebo k využití

¹⁸⁴ Srov. ŠTANGROVÁ, V. *Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovním právu*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 15, 16.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 18, 24, 25.

¹⁸⁶ Srov. INCLUSION EUROPE. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti*, s. 21.

sociálních výhod.¹⁸⁷ Boj proti omezování a popírání práv osob s mentálním postižením v zaměstnání.¹⁸⁸ V souvislosti s osobami s handicapem je v zákoně nejvíce používané v písmenu a) o veřejném ochránci práv. Týká se konkrétně osob, které byli na základě nerovného zacházení obětmi diskriminace. V tuto chvíli je možné obrátit se na ochránce, který na základě stížností provede šetření, zdali došlo či nikoli k diskriminaci. Antidiskriminační zákon má vlastní definici zdravotního postižení v souvislosti s diskriminací. Handicap je považován za příčinu, podle které je zakázáno diskriminovat. Jedná se o smyslové, mentální i tělesné postižení, dlouhodobého rázu, které může bránit k uskutečňování rovného zacházení.¹⁸⁹ Rovné příležitosti se v tomto ohledu zabývají rovností z hlediska zaměstnání. Umožňující rovné příležitosti vzhledem k zdravotnímu postižení, etnickému původu, víře nebo jiným kritériím. Etickým problémem na pracovišti je zde diskriminace. Rovnost je také možno brát jako etickou hodnotu.¹⁹⁰

2.3.4.1 Diskriminace osob s mentálním postižením

Pojem diskriminace má původ z latinského slova „discriminare“, v překladu znamenající rozlišování a rozdělování.¹⁹¹ V případě diskriminace nejde pouze o nějaké rozlišování mezi lidmi, ale jedná se hlavně o negativní rozlišování, jež danou skupinu utlačuje.¹⁹² Všeobecně jednotlivce znevýhodňuje a snižuje jeho důstojnost ve společnosti. Je s nimi zacházeno rozdílným způsobem (nevýhodným), než s ostatními jedinci v naprosto totožné situaci. Společensky je takovéto chování neakceptovatelné.¹⁹³

V souvislosti s postižením je odnímán jakýkoliv způsob rozdělování nebo vyloučení právě na základě postižení. Rozdělují se na přímou a nepřímou diskriminaci.¹⁹⁴

Přímá diskriminace spočívá v okolnostech, kdy se zachází velmi nevýhodně s jednou osobou z důvodu jejího zdravotního stavu nežli s druhou osobou ve stejné situaci. K takovému chování není žádné racionální vysvětlení, jelikož se často provádí na základě předsudků. Příkladem „do restaurace není vpuštěna osoba s mentálním postižením“¹⁹⁵, majitel restaurace

¹⁸⁷ Srov. Práce pro OZP. *Platná legislativa pro OZP*, [online].

¹⁸⁸ Srov. ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*, Praha: Národní rada osob se zdravotním postižením ČR, 2012, s. 16.

¹⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 20.

¹⁹⁰ Srov. CHAPMAN, R., A. *Etika ve veřejné službě pro nové tisíciletí*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003, s. 58-59.

¹⁹¹ Srov. ŠTANGROVÁ, V. *Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovním právu*, s. 48.

¹⁹² Srov. BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. *Rovnost a diskriminace*, s. 38.

¹⁹³ Srov. ŠTANGROVÁ, V. *Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovním právu*, s. 48-49.

¹⁹⁴ Srov. ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*, s. 13.

¹⁹⁵ ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*, s. 30.

předpokládá nevhodné, hlasité chování, které by mohlo rušit ostatní zákazníky. Zde je vidět rozlišování mezi osobami s postižením a bez.¹⁹⁶

Nepřímá diskriminace je někdy těžko odhalitelná a zdánlivě působí neutrálně. Hodnotící osoba má různé zvyklosti, podle kterých ostatní lidi porovnává, ačkoliv její úsudek není konkrétně stanoven na diskriminační rovině, ale i tak do jisté míry danou postiženou osobu poškozují. Je velmi těžko rozpoznatelná.¹⁹⁷ Označuje se také jako diskriminace skrytá. Stejně tak jako u diskriminace přímé, se nepřímá vyznačuje stejnými znaky. V případě, že dochází k rozdílnému zacházení z důvodu daného postižení. Nicméně hodnotící osoba může mít odlišný důvod diskriminace, nežli právě jedincův zdravotní stav. Požaduje různé specifické a ve skutečnosti nepotřebné požadavky pro výkon práce.¹⁹⁸ Příklad „*uchazeč o pomocné práce v kuchyni je odmítnut s tím, že sice by na svou práci stačil, ale klienty jídelny jsou zaměstnanci vedení banky, kteří by si údajně nepřáli, aby v jídelně pracoval někdo s mentálním postižením. („...Nezlobte se, ale jak by to vypadalo, kdybyste tady pracoval, ačkoliv proti vám osobně já nic nemám...““).*¹⁹⁹

Nedávná zjištění představují, že vyloučení z pracovního života má pro člověka materiální deprivaci a u jedince se objevují pocity odloučení, což je pro člověka s mentálním postižením velmi závažné. Jsou takzvaně oznámkováni postojovými, behaviorálními a ostatními nevýhodami. V důsledku takového oznámkování lidé trpí nedůstojností a nezdravými postoji ze strany zaměstnavatelů. V této souvislosti je třeba uvítat moderní modely rehabilitace v oblasti duševního zdraví a legislativní filosofie, která se zaměřuje na práva občanů a úplnou sociální účast. Nová zjištění ukazují, že právní předpisy jsou i nadále velmi nestálá vůči nezdravým postojům. Neustále jsou ve společnosti překážky, které brání lidem s mentálním postižením, aby se stali aktivními účastníky na trhu práce. Do budoucna se však tyto překážky budou snižovat²⁰⁰

¹⁹⁶ Srov. ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*, s. 29, 30, 31.

¹⁹⁷ Srov. ŠTANGROVÁ, V. *Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovním právu*, s. 50.

¹⁹⁸ Srov. ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*, s. 31.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ Srov. STUART, H. *Mental illness and employment discrimination. Current Opinion in Psychiatry*, s. 522-526.

2.4 Volný čas

Další kapitola bude věnována také volnému času, který na druhou stranu, má jako práce nevýslovný význam pro osoby s mentálním postižením. Je důležité oddělit volný čas od času pracovního. A kvalitně tento čas využít.

Vývojem společnosti se koncepce volného času zřetelně měnila. Je mnoho definic od různých autorů, kteří své definice doplňují, rozlišují nebo překrývají. Volný čas je označován za část mimopracovní doby, ve které se uspokojují osobní povinnosti a potřeby. Rozdělené na rodinné povinnosti (nákup stravy, úklid domácnosti, výchova dětí) a biologické potřeby (spánek, hygiena, potrava).²⁰¹

Volný čas lze pokládat za určitou dobu, kdy si lidé konají své vlastní činnosti tak, aby si plnohodnotně odpočinuli bez jakéhokoliv prospěchu společnosti. Nebo také jinak, volný čas je časem mimopracovním, který se neváže ani na čas, kdy člověk dojíždí na místo zaměstnání.²⁰² „*Přemýšlet o lidské práci a volném čase znamená přemýšlet o jejich smyslu a významu. 1. Odměna za práci slouží osobní obživě a dobru rodiny a umožňuje strukturovaný volný čas (dovolená, zájmy atd.). 2. Slouží seberealizaci.*“²⁰³ Prokešová definuje volný čas protikladem času pracovního. Je možné říci, že převážně se časem volným myslí část mimopracovního času. Člověk ve svém volném čase vychází jako téměř oproštěný od jakýkoliv pracovních činností, ale také společenských povinností vzhledem k sobě samému a užívá si činnosti dle své svobodné volby. Tato osobnostní volba jedince je ovlivněna jeho životními situacemi, vývojem osobnosti, a hlavně společenskými podmínkami. Z dřívějších teorií označoval Sweder (1969) volný čas za hodiny a okamžiky, které jedinec používá k různým činnostem na základě svého přání. Je možné ho rozdělit do třech rolí: životní role, regenerace, individuálně-disponibilní čas.²⁰⁴ Kaplan (1960) označuje volný čas za „*psychický pocit*“ svobody za nedílný atribut volného času a na tomto základě shrnuje, že volný čas je čas, v němž je člověk nejvíce sám sebou.“²⁰⁵ Aktivita ve svém volném čase lidé dělají dobrovolně a rádi, probouzí v nich prožitky a pocity uspokojení.²⁰⁶

Volný čas neustále přibývá a nejenom tím, že lidé jsou efektivnější a výkonnější v pracovních činnostech, ale také díky přibývajícím nezaměstnaným. Je třeba se naučit volný

²⁰¹ Srov. BARTOŇOVÁ, M., OPATŘILOVÁ, D., VÍTKOVÁ, M. *Přístupy k dětem a mládeži se zdravotním postižením a sociálním znevýhodněním mimo školu*, Brno: Paido, 2013, s. 119.

²⁰² Srov. ŠRAJER, J. *Aplikovaná etika a náboženství*, s. 27.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Srov. PROKEŠOVÁ, M. *Volný čas a co s ním? Ostravská Univerzita, 2004*, s. 6.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Srov. PÁCL, P. *Sociologie životního způsobu*, Praha: SPN, 1989, s. 45.

čas plnohodnotně využívat, tak aby nebyl zbytečně promarněn. Nakládání s plnohodnotným a volným časem vyplývá z uspokojených základních potřeb, hodnotových orientací a životního způsobu. Dnes je člověk vlivem veškerých technologií a vyspělostí zajatcem svého času, tudíž i svého soukromí. Telefony, počítače, televize, internet napomáhají ke snadnější a rychlejší komunikaci se světem a ostatními lidmi, ale zároveň člověka uzavírá do svého nitra. Viditelné je to na každodenních odpovědích mnohých z nás „nemám čas“. To je dáno urychlením světa, za vším se honíme a spěcháme, není zde žádný prostor pro lidi, na kterém nám záleží.²⁰⁷

V minulosti pojem volný čas neměl identický význam jako dnes. Nejednalo se o striktní vymezování času profesionálního a pak času soukromého a volného. Současné se mezi sebou více prolínaly. Dnes je stavíme mezi sebe, téměř do protikladu. V minulosti můžeme říci, že volný čas se využíval u vyšších vrstev obyvatelstva odlišně jak u nižších vrstev. Jedno však měli společné, prožívali společné svátky, ať už tradiční nebo církevní. Scházeli se v ulicích mezi lidmi a netrávili mnoho času ve svých domovech.²⁰⁸ Například ve starověku označovali staří Řekové pro dobu strávenou odpočinkem, klidu, prázdných chvil tzv. „scholé“, které bylo převzato z latinského slova „schola, scola“, které v našem jazyce znamená slovo škola. Onen čas, byl tím opravdovým časem, věnovat se tělu i duchu a poznávat krásy umění. Vzdělávat se a kultivovat se, znamenali chvíle volného času.²⁰⁹ Aristoteles ve volném čase shledával čas na rozumování, setkávání se s přáteli, poslouchání hudby a čtení. Opakem, jak je tomu dnes, nemělo to nic společného s tzv. „nicnedělám“ a poflakováním se. Čas byl pojímán jako časový úsek, který lze využít k modlitbám, ale také ke společenským hrám a veselkám. V dobách renesance byl zase volný čas velmi omezován a upřednostňován prací.²¹⁰

U jedinců s mentálním postižením mnohé překážky brání k uskutečňování volného času. S tím souvisí práce a nezaměstnanost, která patří do skupiny k vnějším překážkám, z důvodu finanční náročnosti a nedosažitelnosti. K vnitřním patří nedostatečné dovednosti, mnohdy i nadměrná zátěž a potíže v komunikaci. Často tito jedinci žijí velice osamoceně, bez sítě sociálních kontaktů. V tomto ohledu mu pomáhá sociální pracovník, který se snaží vybudovat určitého spojení mezi sociálním prostředím a jeho klientem. Tzv. řečeno, snaží se mu „otevřít dveře“ do různých organizací a center každodenních aktivit.²¹¹ Společenskou podporu je také možné hledat ve specializovaných ústavech sociální péče nebo speciálních školách zabývajících

²⁰⁷ Srov. PROKEŠOVÁ, M. *Volný čas a co s ním?* s. 6.

²⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 15.

²⁰⁹ Srov. KOŽNAR, M. *Zacházení s časem volna v historickém pohledu*, s. 6.

²¹⁰ Srov. BARTOŇOVÁ, M., OPATŘILOVÁ, D., VÍTKOVÁ, M. *Přístupy k dětem a mládeži se zdravotním postižením a sociálním znevýhodněním mimo školu*, s. 119.

²¹¹ Srov. MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 150.

se integračně-výchovným směrem. Hledání volnočasových a zájmových aktivit pro mentálně postižené je možné nalézt v centrech pro volný čas, jejímž hlavním úkolem je organizování rozmanitých zájmových souborů pro lidi s handicapem i lidí bez jakéhokoliv postižení.²¹² Po svém zaměstnání mohou trávit osoby s handicapem v různých stacionářích, vytvářející zájmové a umělecké kroužky. Pod pojmem zájmové kroužky je možné představit si kroužky zaměřující se na hudbu a tanec nebo ruční práce, kde si klienti vyšívají a vyrábějí různé předměty. Týká se to také zájmových aktivit sportu nebo sportovních klubů. Volným časem pro mentálně postižené se zabývá Sdružení pro mentálně postižené, kteří pořádají výlety a cestování. U volnočasových aktivit je případně možné využít asistenci. Další možností kvalitně využitého volného času jsou večerní školy, kde si lidé s postižením rozšiřují nebo se učí novým dovednostem. Dávají informace, jak trávit volný čas. Zde je vhodné místo pro získání přátel a navazování partnerských vztahů.²¹³ *„Zájmové činnosti jsou aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Podílí se na formování názorů, postojů a přesvědčení jedince.“*²¹⁴

3 Sociální práce s člověkem s mentálním postižením

*„Sociální práce je pracovní proces a způsob práce sociálních institucí zaměřených na pomoc jednotlivcům, skupinám nebo komunitám s cílem dosáhnout jejich optimálního fungování. Jde jak o společenskovední disciplínu, tak i o oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování a vysvětlování, které směřuje ke zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.“*²¹⁵

Obvyklými problémy u osob s mentálním postižením bývají nedostatky v učení, orientaci, dále bývá častým znakem i špatná komunikace apod. V těchto překážkách potřebují podporu a pomoc, kterou jim je schopna poskytnout sociální práce. Sociální práce se zaměřuje na kvalitu života těchto lidí. Následně se tato kvalita porovnává s kvalitou života zdravých jedinců ve stejném věku. Přístup zaměřující se na měření kvality života se odráží i ve standardech sociální služby, který byl vytvořen Ministerstvem práce a sociálních věcí

²¹² Srov. VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodiky*, Praha: Parta, 2003, s. 267.

²¹³ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 117.

²¹⁴ Srov. BARTOŇOVÁ, M., a kol. *Přístupy k dětem a mládeži se zdravotním postižením a sociálním znevýhodněním mimo školu*, s. 128.

²¹⁵ KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s.13.

České republiky. Dalším záměrem je pomoci s integrací lidí s mentálním postižením do běžného fungování života společnosti. Můžeme si pod tím představit využívání totožných institucí, které používají i běžní občané veřejnosti. Velkým úsilím je dosáhnout stejného způsobu života ve společnosti, jakým žije většinová část populace bez handicapu.²¹⁶

Veškerá sociální práce s člověkem s mentálním postižením se snaží o co největší samostatnost klienta do budoucna. Naučit ho různým návykům a zvyklostem, které si osvojí a později je bude využívat automaticky. Veškerá pomoc poskytnuta pracovníkem sociálních služeb by měla být zaměřena pouze na situace, při kterých si klient neumí poradit sám. V případě, že klient ví, jak si poradit nebo ví, co učinit, tak by si měl nejprve pomoci sám, než vyhledá řešení ostatních, v tomto případě pracovníků sociálních služeb. Toto poukazuje na fakt, že sociální práce by neměla řídit klientův život, ale poskytovat mu pomoc nebo ulehčovat cestu, kterou si ve finále vyřeší sám. A nestalo se, že bude plně závislý na službách sociální práce. Sociální práce podporuje v hledání zaměstnání nebo získání si potřebných dovedností k výkonu pracovních činností. Klienti často potřebují podporu, aby se do něčeho takzvaně vrhli.²¹⁷

Pro sociální práci s osobami s postižením je velmi důležitá reflexe, dávat jim zpětnou vazbu, že chápeme, co říkají, že jim rozumíme a opačně že oni rozumí nám. Vcítit se do jejich situace a komunikovat s ním s otevřeností. Jelikož patří mezi ohroženou skupinu lidí ve společnosti. Sociální práce se zaměřuje na sociální intervenci jako celku lidí s postižením.²¹⁸

Význam komunikace v sociální práci

Komunikace napomáhá k vyjádření určitých novinek, které chceme sdělit. Komunikace je nejčastějším zdrojem pro poskytnutí informací. Pomocí komunikace vyjadřujeme své myšlenky, a pokud možno tak, aby jim příjemce porozuměl. V tomto případě, jde o to, aby pracovník přizpůsobil komunikaci na úroveň svého klienta. Můžeme použít komunikaci i ve sféře neverbální neboli mimoslovní, která je vyjadřována pomocí gest a textů. Na základě komunikace se staví vztah mezi pracovníkem a klientem. Pracovníka i klienta považujeme za přirozené bytosti, tudíž vztah v předávání informací má být rovnocenný, nikoliv nadřazený.²¹⁹ Předávání informací zařazujeme do širšího pojmu komunikace. V užším slova

²¹⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 111-114.

²¹⁷ Srov. tamtéž.

²¹⁸ Srov. KRHUTOVÁ, L. *Autonomie v kontextu zdravotního postižení*, Boskovice: Albert, 2013, s. 129-130.

²¹⁹ Srov. ŠPATENKOVÁ, N., KRÁLOVÁ, J. *Základní otázky komunikace, komunikace nejen pro sestry*, Praha Galén, 2009, s. 9.

smyslu má komunikace význam hlavně v mezilidských vztazích a kontaktu s ostatními lidmi. Hlavní myšlenkou člověka je snaha vycházet s ostatními lidmi, nikoliv však o poskytnutí dokonalého technického sdělení informací.²²⁰

Komunikace je zásadním prostředkem v sociální práci, díky níž je schopna propojit jednotlivé teorie dohromady.²²¹ Velmi důležitým činitelem je přizpůsobit komunikaci ke stupni mentální retardace, respektive usměrnění sdělených informací. Nutností je počítat s oslabenou komunikací, převážně v obsahu slov, významu jeho sdělení nebo výslovnosti. Rozumové schopnosti bývají často nižší než jejich skutečný biologický věk. Prvně by sociální pracovník měl zvolit vhodné téma a nezapomínat klientovi naslouchat. Naslouchání je velmi důležitá stránka v komunikaci. V případě, že pracovník neporozumí klientovi v jeho sdělení, může způsobit silnou frustraci v komunikaci a následně i v dalších potřebách. Není důstojné klientovi při prvním setkání tykat nebo se k němu chovat dětinsky. Takovéto chování nerespektuje lidská práva důstojnosti. Jestliže z nějakého důvodu pracovník přemýšlí o klientovo sdělení posměšně, nebo dokonce bere jeho slova vážně, jako by pracovník situaci nechtěl porozumět, a tím pádem ani jeho potřebám. Poněvadž snížená schopnost komunikace mentálně retardovaných nikterak neomezuje jejich lidskou hodnotu. Lidská důstojnost by měla být plně respektována včetně chyb, kterých se jedinec může dopustit. Sociální pracovník v komunikaci s osobami s mentální retardací nesmí zapomínat, že klienti s tímto druhem postižení bývají často a snadno ovlivnitelný, a proto se nesmí dopustit jejich manipulace. A podporují jejich komunikaci s okolním světem.²²²

Komunikační přístupy k osobám s mentálním postižením podle Michalíka:

- „-chovat se k lidem s postižením adekvátně jejich věku,
- naladění: věnovat čas vytvoření bezpečné atmosféry a budování důvěry,
- aktivně naslouchat, nechte partnera povídat bez přerušování,
- nedávat mnoho informací najednou,
- pokud se partnerovi nerozumí, zeptat se znovu, pokud stále nerozumí, žádejte vysvětlení jiným způsobem,
- projevení zájmu a všímání si neverbálních projevů apod.“²²³

²²⁰ Srov. SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*, Praha: Portál, 2010, s. 12.

²²¹ Srov. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*, Brno: Marek Zeman, 2001, s. 90.

²²² Srov. SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*, s. 61.

²²³ MICHALÍK, J. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*, s. 135.

Sociální rehabilitace

Sociální rehabilitace souvisí se všemi sociálními službami v sociální práci, jelikož je jejich hlavním cílem začlenění klienta do společnosti a zlepšit co nejvíce jejich kvalitu života.

*„Cílem sociální rehabilitace je existenční, resp. materiální zabezpečení a legislativní ochrana jedince s postižením, jeho začlenění do společnosti, uplatnění osobnostního potenciálu, (re)socializace, zajištění komunitní podpory, sociálních služeb, úpravy místních podmínek.“*²²⁴ Jedná se o využívání metod lékařských, výchovných, sociální práce, podpory v profesním uplatnění a přizpůsobení jedince na rozdílné, ztížené životní podmínky a dosažení nebo znovuoživení co možná nejvyšší míry samostatnosti. Člověk je od přírody bytost společenská, totéž platí i o člověku s jakýmkoliv druhem postižení. V sociální rehabilitaci především záleží na podpoře člověka v běžných životních situacích (podmínek pro samostatný život, ekonomického zabezpečení, pomoci při výchově dětí a tréninku v přirozeném prostředí), která postupuje skrze socioterapii nebo sociální práci apod. Socioterapie znamená nápravu nebo usměrňování vztahů mezi komunitou a jedincem, podporou v sociálním postavení jedince, rodiny a minoritní skupiny.²²⁵

Sociální rehabilitace se snaží o prevenci sociálního vyloučení a rozvoj schopností. *„Sociální rehabilitace je proces, jehož cílem je dosáhnout u postižených schopnosti (normální) sociální funkce.“*²²⁶ A dosáhnout tak existence v určitých společenských poměrech, tak aby mohly být uspokojeny všechny jeho potřeby. Důležité jsou zde tři podmínky: 1. zrovnoprávnění příležitostí – sociální služby podporující rovnost v podmínkách života, 2. společnost, která umožňuje účastnit se plnohodnotně na společenském životě, což znamená, že nejsou díky svému postižení nikterak omezováni na společenském životě, 3. mají být poskytovány rehabilitace, jak pro osoby s handicapem, tak pro osoby bez handicapu a umožnit jim vzájemné vztahy mezi sebou. Sociální rehabilitaci lze také chápat jako postup, ve kterém se každý jedinec naučí žít se svým postižením, a snaží se ho překonávat příslušným rozvojem schopností. Naučit se v životě vytvářet osobní pohodu je nepopsatelně důležité.²²⁷ Sociální rehabilitace se poskytuje nejčastěji v denních stacionářích.²²⁸ Hledání a vytyčování specifických vlastností jedince je typickým znakem pro sociální rehabilitaci.²²⁹ A co nejvíce

²²⁴ MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi*, s. 93.

²²⁵ Srov. tamtéž, s. 94.

²²⁶ JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*, s. 39.

²²⁷ Srov. tamtéž.

²²⁸ HEJZLAR, P. *Sociální začleňování duševně nemocných v podmínkách pardubického kraje*, s. 123.

²²⁹ Srov. MAHROVÁ, G., VENGLÁŘOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, Praha: Grada, 2008, s. 121.

omezovat negativní důsledky svého postižení.²³⁰ Sociální rehabilitace se osvědčila i v pracovním poradenství, ve kterém se klientům vysvětluje, na co mají práva, jestli jsou vhodnými kandidáty na zaměstnání, vypomáhají s vyplňováním různých formulářů a hledání nových pracovních příležitostí.²³¹

3.1 Sociální služby

Sociální služby jednoznačně zajišťují pomoc člověku v nepříznivé sociální situaci. Sociální podpora je v souladu s lidskou důstojností, slouží k motivaci a rozvoji činností, nikoliv k pasivitě a následnému zhoršení situace.²³² Práce s lidmi s mentálním postižením požaduje potřebné vzdělání a dostatečné chtění dostat se do světa těchto lidí. Pro obyčejné občany může být tento druh světa poněkud obtížný a nesrozumitelný. Proto je nutné mít alespoň snahu nahlédnout do tohoto světa. Uvědomovat si specifické komunikační techniky a vnést je do práce s mentálně postižením člověkem. To později otevře dveře ke vzájemnému vztahu. V sociálních službách je nutné dávat si pozor, aby sociální pracovník byl „ten druhý“ a nevedl klienta dle svého rozhodnutí a nepomáhal všude, i tam, kde to není potřebné. Každá osoba s mentálním postižením má svobodnou volbu využívat veškerých pomocí sociálních služeb. Služby jsou rozdělené na terénní, ambulantní nebo pobytové.²³³

3.1.1 Poradenství

Poradenská činnost pro osoby se zdravotním postižením souvisí s ucelenou rehabilitací²³⁴. Poradenství doprovází různé metody ucelené rehabilitace při práci s klientem. Bez kolektivní poradenské činnosti nelze docílit provázanosti a ucelenosti v oblasti rehabilitace. Ucelená rehabilitace vytváří rozvinutý soubor metodických poradenských východisek a poradenství specializující se na lidi s postižením. Obvykle je potřebné, aby zde byla týmová práce s provázaností, jelikož právě to ji odlišuje od ostatních poradenských činností, jako je například poradenství psychologické. Je nezbytné podotknout, aby při podpůrných aktivitách nedocházelo k omezování nebo k upřednostňování klienta. Poradenská činnost může klienta pozitivně navnadit k žádoucím změnám. Naopak nevhodně zvolená poradenská činnost může

²³⁰ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, s. 99.

²³¹ Ústní sdělení z organizace FOKUS, z.ú.

²³² Srov. Sociální revue. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách*, [online].

²³³ Srov. MAHROVÁ, G., VENGLÁŘOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, s. 116-118.

²³⁴ Ucelená rehabilitace-znovunavrácení duševních, tělesných a sociálních schopností jedince.

klimenta odradit v důvěře poradenské činnosti a eventuálně jej dlouhodobě poškodit.²³⁵ Hlavním úkolem poradenských služeb je postupné odstraňování nedostatků, které klientovi brání v plnohodnotném začlenění se do společnosti. V případě, že začlenění není možné, je alespoň žádoucí se přiblížit k co nejvyššímu stupni socializace. V první řadě se toto týká vyrovnávání příležitostí, které přísluší základním občanským právům a svobod (např. právo na vzdělání, informace, důstojný život a svobodnou volbu projevu).²³⁶

Poradenství je základní službou v pomáhajících profesích či v ostatních službách, které usilují o pomoc druhým lidem a podporu v nepříznivé životní situaci. Lze ho označit jako proces, při němž profesionál dává rady a informace ke klientově nepříznivé životní situaci, tak aby se jeho schopnosti orientování v životních situacích proměnili k lepšímu a dokázal jej řešit tak, jak jen nejlépe umí a přijímal rozhodnutí a důsledky s tím spojené.²³⁷ Každý člověk má právo vytvářet si svůj vlastní osud, aby jeho volba sloužila jemu samému, i zájmům společnosti.²³⁸

Specifické poradenské služby se týkají konkrétně osob se speciálními potřebami, které jsou z důvodu zdravotního nebo sociálního omezení znevýhodněni. Mezi základní znevýhodnění patří postižení, nemoc a dysfunkce. Z důvodu handicapu se mohou cítit ve stavu životní nepohody a sociálního vyloučení.²³⁹ Poradenství pro osoby s mentálním postižením mohou mít různé podoby. Vedení a informování v duchu osvěty je jednou z prvních podob služeb poradenství. Dále vstupuje do obzoru doprovázení jedince v nepříznivé životní situaci, vytváření nadhledu na jeho životní situaci a poskytnutí možnosti řešení. V poslední řadě je konzultační činnost.²⁴⁰ Poradenství též může probíhat jako reakce na situace, kam spadá krizové a rozvojové poradenství, které se týká určitého rozvoje klienta. Pomáhat lidem v tomto slova smyslu znamená, aby si klienti našli způsob, jak si pomoci sami. Poskytnout jim např. informace o vyplnění formulářů, podporu při učení a následně získávání znalostí a dovedností, jak jeho situaci zlepšit. Využívá se i pomoc prostřednictvím psychologického náhledu, spočívá v tom, aby si klient odůvodnil svůj problém a představil si veškerá možná východiska.²⁴¹ N Novosad se ve své knize zmiňuje o psychologovi Drapelovi (1995), který

²³⁵ Srov. NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*, s. 57-58, 101.

²³⁶ Srov. tamtéž, s. 57, 58.

²³⁷ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, s. 99.

²³⁸ Srov. ŠKODA, J., a kol. *Multidisciplinární přístupy pomáhajících profesí*, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2007, s.133.

²³⁹ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, s. 100.

²⁴⁰ Srov. PASTIERIKOVÁ, L. *Poradenství pro osoby s mentálním postižením a jiným duševním postižením*, s. 31.

²⁴¹ Srov. ŠKODA, J., a kol. *Multidisciplinární přístupy pomáhajících profesí*, s. 133.

poukazuje na preventivní prvky v poradenské činnosti, které vytvářejí ideální podmínky pro rozvíjení klientů.²⁴²

Jádrem u klientů s mentálním postižením je přizpůsobení rozhovoru k jeho obsahové a věkové stránce, taktéž je důležité vyvarování se složitějších pojmů a různým formám ironií a využívat spíše slova obecnější. Pracovník si musí všimnout neverbálního chování a průběžně se informovat, zdali klient chápe, co tím pracovník myslí a opačně. Často se klienti vyjadřují bezprostředně, tak jak věci cítí a vidí, nedokáží se přetvářovat a ovlivňovat dané situace. Např.: jak to jen vymyslet, abych vypadal dobře a získal co nejlepší užitek pro sebe. Taková sdělení nejsou v jejich kompetencích, a proto jejich sdělení jsou o to více cennější.²⁴³

3.1.2 Sociálně aktivizační služby pro osoby s mentálním postižením

Jednoznačná definice pro sociálně aktivizační služby neexistuje, neboť se zaměřuje na více odvětví. Tvoří jakýsi rámec, jež je ukotven v § 66 v zákoně o sociálních službách 108/2006 Sb., a zaměřují se na osoby s handicapem a osoby v důchodovém věku a kvalitněji je zapojují do společnosti. „Jejíž činností jsou: „zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“²⁴⁴ Aktivizace, již z názvu je patrné, že je odvozená od slova „aktivovat“, což znamená přivést něco k pohybu, činnosti a tuto aktivitu provést vědomě.²⁴⁵ Aktivizace je důležitým procesem v sociálních službách mající vliv na postup v hledání a podpory aktivity u lidí s mentálním postižením. Snahou je nalézt aktivity, které uskuteční sociální začlenění. Klienti si osvojí taktiky, jak zvládat nepříjemnosti spojené s postižením.²⁴⁶ Jednoduše řečeno, vede jednotlivce k tvořivosti a navozuje pocity smysluplnosti. Sociálně aktivizační činnosti se rozdělují na dva druhy: 1. aktivita neboli činnost, která obohacuje jedince o něco nového, připravuje podmínky pro získání nových znalostí, 2. souvisí s č. 1, kdy se zaměřuje na udržení a zachování nově získaných zkušeností. Za svůj život si každý jedinec dobrovolně určuje, do jakých aktivit se zapojí nebo které aktivity jsou pro jedince podstatné a následně ho motivují k dalším aktivitám. Proto každý člověk

²⁴² Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*, s. 100.

²⁴³ Srov. tamtéž, s. 156.

²⁴⁴ Zákony online. *Zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.)*, [online].

²⁴⁵ Srov. WEHNER, L., SCHWINGHAMMER, Y. *Smyslová aktivizace v péči o seniory a klienty s demencí*, Praha: Grada, 2013, s. 13.

²⁴⁶ Srov. MEDLÍKOVÁ, J. *Odborný časopis Sociální služby-Aktivizace všedního dne-několik myšlenek k aktivizaci (1. část)*, [online].

má i jiné potřeby aktivit, jelikož pro každého má význam něco jiného. Ať už ten, či onen, každý v sobě skrývá aktivizaci neboli vnitřní individuální jedinečnou motivaci.²⁴⁷

Velmi blízko související s aktivizacemi pro osoby s mentálním postižením jsou základní potřeby motivace.

Motivace.

Není pochyb, že základní potřeby mají i osoby s mentálním postižením, ačkoliv mohou být do jisté míry dle rozumových schopností omezeny. Platí pravidlo, že čím vyšší stupeň postižení, tím jsou osoby více závislé na svém okolí v uspokojování svých základní potřeb a vyžadují uspokojení téměř ihned. S tím souvisí základní hierarchie potřeba dle psychologa A. Maslowa.²⁴⁸ Maslowa hierarchie potřeb se skládá z pěti potřeb. Jako první je potřebné uspokojit základní životní potřeby neboli fyziologické potřeby, mezi které patří potrava, pití, spánek apod. Pokud je člověk hladový, nedokáže s potřebnou mírou uspokojovat další potřeby v pořadí. Pokud jsou fyziologické potřeby uspokojeny, je možné přejít na další stupeň. To jsou podle A. Maslowa uspokojení potřeb bezpečí a jistoty. Lidé se snaží dosáhnout svého bezpečí a očekávají to také od svého okolí. Mají vymezena jasná pravidla, například pro život. Následuje potřeba sounáležitosti a lásky, zde můžeme sledovat potřebu někam patřit. Další potřebou je potřeba uznání, značí respekt jedince a přijetí mezi určitou skupinu lidí. A jako poslední je potřeba seberealizace. Tato potřeba spočívá v překonávání sebe samého.²⁴⁹

Potřeba stimulace je důležitým faktorem pro duševní vývoj mentálně postiženého člověka. V případě, že od dětství nebude mít dostatek podnětů stimulace, a budou u něho převažovat podněty velmi náročné a vyčerpávající, pravděpodobně bude ve velké míře vystresovaný. Mají rádi jednoduchost a stereotypnost. Je zde nutné odlišovat potřeby mentálně postižených od potřeb zdravých jedinců.

Potřeba učení, spočívá v úsilí pochopení svého nejbližšího okolí. V obdržených informacích, které postižená osoba obdržela, musí být jednoduchý systém a pravidla, aby se v nich mohla dostatečně orientovat. Potřeba učení může být mnohem náročnější než u osob bez postižení, protože je tu vyšší závislost na pomoci ostatních.²⁵⁰

²⁴⁷ Srov. BÍLÁ, T. *Dobrovolnictví jako možnosti integrace osob s psychickým onemocněním*, s. 15.

²⁴⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie pro pomáhající profese*, Praha: portál, 2004, s. 81.

²⁴⁹ Srov. PLAMÍNEK, J. *Tajemství motivace: jak zařídit, aby pro vás lidé rádi pracovali*, Praha: Grada, 2007, s. 74-83.

²⁵⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie pro pomáhající profese*, s. 81-82.

Zásadním bodem je potřeba bezpečí a jistoty, která je velmi důležitá pro osoby s mentálním postižením, jelikož tuto potřebu značně vyžadují. Potřeba jistoty je myšlena jako citová jistota s jeho blízkým okolím. Významná je proto, že vytváří pocity stability, jelikož je okolní svět pro něho velmi těžko pochopitelný.²⁵¹

Potřeba seberealizace je dána hlavně stupněm mentální retardace, nakolik se dokáže jedinec vnímat. Sebepojetí i v lehkém stupni postižení je zapříčiněný druhou osobou, osobou blízkou a osobou, ve které vidí autoritu. Chybí jim uvažování, ve které by se do budoucna seberealizovali.²⁵²

Následující je potřeba životní perspektivy. Záleží, jestli je mentálně postižený schopen vnímat čas (minulost a budoucnost). Ve většině případů budoucnost nevnímají, jelikož je pro ně nezajímavá, nemají podstatné záměry do budoucna a jednoduše žijí přítomností.²⁵³

Sociálně aktivizační služby pod sebou nesou služby na podporu zaměstnávání lidí s mentálním postižením. V některých organizacích to může spadat i pod komunitní tým. Je možné si představit onen tým ve formě asistence, kdy pracovník doprovází klienta do zaměstnání, které nemá potřebné podmínky pro osoby s handicapem. Přizpůsobuje pracovní podmínky klientovi tak, aby je bezproblémově zvládal. Z počátku pomáhá s pracovními povinnostmi spojené s nástupem do práce a později společně řeší náročnější situace.²⁵⁴ Člení se do preventivních sociálních služeb a poskytují se v terénních nebo ambulancích formách. Veškeré sociální služby se zaměřují na začlenění těchto osob do společnosti, zlepšení kvality životů a podporu při zvládání těžkých situací, které sami nezvládají.²⁵⁵ Taktéž pomáhají v navazování společenských kontaktů s osobami se stejným druhem postižení. Kvalitně zvyšují každodenní a volnočasové aktivity.²⁵⁶

²⁵¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie pro pomáhající profese*, s. 81-82.

²⁵² Srov. tamtéž.

²⁵³ Srov. tamtéž.

²⁵⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*, Praha: Portál, 2007, s. 98.

²⁵⁵ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 49.

²⁵⁶ Srov. MAHROVÁ, G., VENGLÁŘOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*, s. 121.

3.1.3 Chráněné bydlení a podpora klienta v samostatném bydlení

Chráněné bydlení je pobytová služba sociálních služeb, která je poskytována osobám se sníženou soběstačností v důsledku mentálního nebo tělesného postižení. Postižení je specifikované jako chronické nebo dlouhodobé a vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.

Mohou být poskytovány formou individuálních nebo skupinových bydlení. Hlavní činností této služby pro osoby s mentálním postižením je zajistit chod domácnosti, pomoc při nákupu stravy a její přípravy. Dále poskytuje vzdělávací a výchovné programy a pomoc při zajišťování těžkých osobních záležitostí.²⁵⁷ Jedná se o jistý druh podpory bydlení. Podrobněji se jedná o poskytnutí „samostatného“ a svobodného bydlení. Do zařízení mohou být současně zařazeni osoby jak s tělesným, tak i s mentálním postižením. To však nevytváří pohodlné prostředí, jelikož se lidé s tělesným postižením musí přizpůsobovat chodu bydlení s mentálním postižením a jsou vystaveny určitému omezení. Omezení styku s nebezpečnými předměty a celkově vyšším dohledem. Opačně to má pochopitelně stejné dopady, mentálně postižené osoby špatně snášejí podřizování se pravidlům, která neplatí úplně pro všechny.²⁵⁸

Cílem této služby je pomoci začlenit klienty do společnosti a naučit je návykům, které jsou obvyklé pro běžný život. Například péči o vlastní osobu, chod domácnosti, naučit se hospodařit s financemi, ale také vzdělávat jedince v každodenním režimu (práce a volného času). Častou podporou je uplatnění klienta na trhu práce. Chráněné bydlení se stává vlastním domovem, ve kterém nachází bezpečí a možnost vytvoření partnerského života.²⁵⁹ Ihned po přijetí klienta do chráněného bydlení se předpokládá, že klient bude zařazen do pracovního prostředí. Chráněné bydlení mu poskytuje snazší cestu, jak tohoto cíle dosáhnout. Nicméně se velmi často naráží na překážku, kdy člověk s mentálním postižením je těžko uplatnitelný na trhu práce. Jedná se tu však o sociální pomoc podpory svých klientů v pracovním prostředí nebo poskytnutí podpory ve vzdělání a naučení se pracovních dovedností. Chráněné bydlení poskytuje klientům podporu takzvaně pasivně, snaží se přizpůsobit chod organizace tak, aby se klient nebránil novým věcem a své seberealizaci. Naopak aktivní podpora spočívá v aktivním hledání nového zaměstnání.²⁶⁰ „Právo na vzdělání a svobodnou volbu povolání je třeba chápat i v širším smyslu jako právo na seberealizaci.“²⁶¹ Je nutné, aby chráněné

²⁵⁷ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 39-40.

²⁵⁸ Srov. RADA, M. *Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením: praktický průvodce*, Blansko: Hnutí humanitární pomoci, 2006, s. 10

²⁵⁹ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 40.

²⁶⁰ Srov. RADA, M. *Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením: praktický průvodce*, s. 28.

²⁶¹ Tamtéž, s. 29.

bydlení umožňovalo potřebné podmínky pro klienta, který má zájem a snahu rozvíjet se (seberealizovat se), i když není stoprocentně jisté, že bude v budoucnu do zaměstnání přijat.

Cílem chráněného bydlení je také předcházet veškeré diskriminaci, jelikož osoby s mentálním postižením bývají velmi častým terčem různých podob zneužívání, mezi které patří i zneužívání ekonomické a psychické. Jejich snahou je omezit tyto podoby zneužívání na minimum.²⁶²

Podpora samostatného bydlení

Podpora samostatného bydlení navazuje na chráněné bydlení, které obdobně poskytuje samostatnost bydlení. Snahou je také zabránit sociálnímu vyloučení jedinců s mentálním postižením a umožnit jim život v běžné společnosti.²⁶³ V sociálním vyloučení a bezdomovectví tvoří mentálně postižené osoby jednu z větších částí. Mezi rizikové faktory patří špatné návyky v hospodaření s penězi, nedostatečné finance, osamělost a izolace, nezaměstnanost nebo ztráta bydlení.²⁶⁴ V tomto případě přichází podpora samostatného bydlení ve výchovných, vzdělávacích, aktivizačních činnostech v přirozeném společenském prostředí a pomoci při osobních záležitostech. Dávají možnost žít naprosto běžného života s možností osobnostního rozvoje.²⁶⁵ Podpora samostatného bydlení je velmi podobná služba jako chráněné bydlení, ale liší se v jednom prvku, a to v takovém, že klient žije ve svém samostatném bytě. Tento případ se týká hlavně pronajatého bytu.²⁶⁶

²⁶² Srov. RADA, M. *Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením: praktický průvodce*, s. 29.

²⁶³ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 34-35.

²⁶⁴ Srov. LUX, M.; MIKESZOVÁ, M.; SUNEGA, P. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*, Sociologický ústav AV ČR, 2010, s. 12.

²⁶⁵ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 34-35.

²⁶⁶ Srov. SPMPCR, z.s. *Sociální služby, podpora samostatného bydlení*, [online].

3.1.4 Osobní asistence

Osobní asistence se řadí do terénních služeb, které poskytují pomoc osobám se sníženou soběstačností na základě dlouhodobého a chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, které požaduje pomoc druhé osoby.²⁶⁷ Cílem osobní asistence je poskytnout pomoc osobám s handicapem vykonávat určité výkony. Řadí se pod sociální službu a udává se bez časového a místního omezení.²⁶⁸

Osobní asistence pro lidi s mentálním postižením je metoda, která se zaměřuje na jednotlivce, jinak řečeno individuální práci s klientem v takových činnostech, které jsou pro lidi bez handicapu zcela běžné. Souhrnně pomáhá v kompenzaci činností, které jedinec v důsledku svého postižení postrádá. Nejčastější asistencí bývá pomoc v bydlení, zaměstnání nebo u dětí návštěvy škol. Jelikož je asistence zaměřená na jednotlivce, tak se takzvaně 'šije klientovi na míru' a nelze ji aplikovat na ostatní klienty, protože se zabývá určitými problémy a potřeby, které daný klient vyžaduje. Každý člověk má tyto potřeby rozdílné.²⁶⁹

Nejedná se pouze o situace, ve kterých je potřeba pomoc (např. poskytnutí pomoci při vaření nebo úklidu), ale hlavní podporou je organizování těchto dovedností nebo vysvětlení situace, které klient konkrétně nechápe. Velmi důležité je naučit klienta, aby pochopil rizika některých věcí.²⁷⁰ Z praxe mohu sdělit, že při docházení klientů do zaměstnání je velmi nutné objasnit např. rizika s přecházením silnice mimo přechod pro chodce a dostatečně je poučit o nutnosti rozhlédnutí se před vkročením do vozovky. Existuje případ, kdy se klient dostatečně nerozhlédl, a rázem byl sražen automobilem, naštěstí přežil s několika násobnou zlomeninou nohy.

Podobně ve své knize uvádí autor Matoušek, kdy asistent poskytuje klientovi v takovéto situaci informace o všech možných rizicích, v případě, že bude přecházet silnici bez rozhlédnutí. Avšak pracovník za klienta nerozhoduje, pouze podává co nejvíce srozumitelně veškeré informace, tudíž mu dává možnost se v životě samostatně rozhodnout.²⁷¹ Je nutné, aby pracovník vytvářel vhodné podmínky pro bezpečnou podporu a pomoc při integraci lidí s postižením.²⁷² Osobní asistence se snaží o vytvoření rovných příležitostí

²⁶⁷ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 32.

²⁶⁸ Srov. UZLOVÁ, I. *Asistence lidem s postižením a znevýhodněním, praktický průvodce pro osobní a pedagogické asistenty*, Praha: Portál, 2010, s. 23.

²⁶⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce v praxi*, s. 116.

²⁷⁰ Srov. tamtéž.

²⁷¹ Srov. tamtéž, s. 116-117.

²⁷² Srov. UZLOVÁ, I. *Asistence lidem s postižením a znevýhodněním, praktický průvodce pro osobní a pedagogické asistenty*, s. 22.

všem jedincům s mentálním postižením a zvýší tak kvalitu jejich života v přirozeném sociálním prostředí.²⁷³

4 Kvalita života jako etická hodnota

Nyní se přesuneme k tématu kvality života osob s mentálním postižením. Jak ji jedinci s handicapem vnímají a jak může být kvalita života ovlivněna jejich hodnotovou orientací. Existuje mnoho definic, které vymezují pojem kvality života. V dnešní době je trendem dbát na své zdraví, nepodceňovat ho a šlechtit si jej.

Mezinárodní zdravotnická organizace (WHO) „*definuje kvalitu života jako jedincovu percepci jeho pozice v životě v kontextu své kultury a hodnotového systému a ve vztahu k jeho cílům, očekáváním, normám a obavám.*“²⁷⁴ Heřmánková představuje novou koncepci kvality života. Dívá se na ni z hlediska holistického přístupu, kde posuzuje základní oblasti jednotlivce ve vzájemném působení: faktory prostředí, kontextu a zázemí, osobnostní charakteristiky a zpracování informací. Její pojetí jako jediné sleduje dynamičnost, subjektivitu, variabilitu, jedincovu individualitu, sociální spojitost a celistvou povahu kvality života.²⁷⁵ Ludíková ve své knize cituje definici kvality života dle Campbella, který prohlašuje „*rozdíl mezi chtěnými a uskutečněnými životními cíli – čím větší tento rozdíl je, tím nižší je kvalita života.*“²⁷⁶ Kvalita života je multidimenzionální a rozděluje se do pěti dimenzí: fyzického blahobytu, sociálního blahobytu, materiálního blahobytu, emočního blahobytu a lidské činnosti a vývoje.²⁷⁷

Doporučuje se model kvality života, který slučuje objektivní a subjektivní složky a jednotlivé lidské hodnoty života. Také zohledňuje pochybnost pravidel, které jsou odvozené z vnějšího prostředí, a které by neměly být uplatňovány bez ohledu na jednotlivé lidské rozdíly. Umožňuje také objektivní srovnání situací jednotlivých skupin a toho, co je ve společnosti předepsané.²⁷⁸ Reflektuje model duálního přístupu. Hlavními směry v kvalitě života je směr subjektivní a objektivní. Směr subjektivní je soubor subjektivních ukazatelů, například

²⁷³ Srov. KREJČÍŘOVÁ, O., TREZNEROVÁ I. *Malý lexikon sociálních služeb*, s. 32.

²⁷⁴ LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 10.

²⁷⁵ Srov. HEŘMANOVÁ, E. *Kvalita života a její modely v současném sociálním výzkumu*, s. 411.

²⁷⁶ LUDÍKOVÁ, L. *Výzkum kvality života vybraných skupin osob se speciálními potřebami*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 134.

²⁷⁷ Srov. FELCE, D., PERRY, J. *Quality of life: Its definition and measurement. Research in develop mental disabilities*, 1995, 51-74.

²⁷⁸ Srov. FELCE, D., PERRY, J. *Quality of life: Its definition and measurement. Research in develop mental disabilities*, 51-74.

osobních pocitů uspokojení, úspěchu apod. Směr objektivní je souborem objektivních ukazatelů, například ekonomických a životních podmínek člověka.²⁷⁹ Je třeba zohlednit objektivní životní podmínky i subjektivní osobní hodnocení a skutečnost, že pro každého člověka se hodnoty i podmínky liší. Jedná se o integraci objektivních a subjektivních ukazatelů a jednotlivých hodnot v celé řadě oblastí života. Hlavním cílem je propojit zkušenosti osob se zdravotním postižením se zkušenostmi širšího světa.²⁸⁰

Všeobecně lze říci, že kvalita života je jakýsi stupeň života, ve kterém jedinec využívá různé možnosti svého bytí, které mu jsou nabízeny v příležitostech nebo naopak v omezenostech života. Na jedince ale působí i zaměstnání, ve kterém disponuje, jeho společenské vztahy, osobní život, ale také psychický a fyzický zdravotní stav. Kvalita života se rovná chápání hodnotového systému, ve kterém daná osoba žije, do kterého spadají její zájmy, naděje, ale i normy a vztahy. Kvalita života často představuje pocity štěstí a uspokojení. Pocity štěstí a uspokojení přichází mnohem intenzivněji v případě fyzické, psychické, sociální a materiální spokojenosti.²⁸¹

Je možné říci s jistotou, že každý člověk předpokládá, že jeho život bude splňovat určitou úroveň kvality života. V dnešní době se často spojuje kvalita života s uspokojováním základních životních potřeb, jako jsou potřeby fyziologické (spánek, potrava, pití, pohlavní styk) nebo dosažení dobrého postavení v zaměstnání a dostatečného uplatnění na trhu práce. Pro některé má však odlišný význam nežli v uspokojování základních životních potřeb, jelikož jejich životy jsou ovlivněny překážkami. Těmito překážkami se rozumí handicap, který jej omezuje natolik, že osoba s postižením má své specifické potřeby. I přes veškerý handicap mají jedinci stejná práva jako ostatní jedinci bez handicapu, a to, aby jejich kvalita života dosahovala stejné úrovně (co nejvyšší možné úrovně). Aby však bylo možné jejich potřeby kvality života naplnit, je nutné vypátrat činitele, které působí na jejich kvalitu života a poskytnout jim potřebou a odbornou podporu.²⁸²

Pro větší přehlednost termínu kvality života se používá řada výrazů v synonymu. Například: well-being – pocity pohody, social welfare – sociální blahobyt, happiness – štěstí, satisfaction – spokojenost aj.²⁸³

²⁷⁹ Srov. LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*, s. 11.

²⁸⁰ Srov. BIDDLE, S. MUTRIE, N. *Psychology of physical activity: Determinants, well-being and interventions*. Routledge, 2007.

²⁸¹ Srov. LUDÍKOVÁ, L. *Výzkum kvality života vybraných skupin osob se speciálními potřebami*, s. 134-135.

²⁸² Srov. LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*, s.7.

²⁸³ Srov. tamtéž, s. 10.

Kvalitou života se zabývá každý jedinec vesměs sám, proto jej můžeme označit pojmem tzv. laickým. Nezůstává však pouze u „laického“ směru, ale kvalitou života se zabývá i vědecká disciplína (medicína, psychologie, sociologie). Pojem kvalita života má svou historii, kterou se vědní disciplíny zabývaly již od nepaměti.²⁸⁴ Světoznámý český psycholog Jaro Křivohlavý se domnívá, že pojmem kvality života se již zabývali v antické společnosti (Aristoteles a Etika Nikomachova²⁸⁵).²⁸⁶ Má jisté souvislosti i s dnešní kvalitou života, ačkoliv se v podobě, kterou známe dnes, začala vyvíjet až od 20. století. Například v 50. letech ve Spojených státech amerických se pojem kvalita života spojoval se sociologickým tématem, který poskytoval naději v rozvoji společnosti. V 60. letech byla obsažena i v politických programech, nicméně je spojována pouze s materiální dimenzí. Orientace na spotřebu a konzumní společnost nedokáže dostatečně naplnit lidský život, tudíž se s kvalitou života staví do protikladu, jelikož z podstaty věci vyplývá, že kvalita života by se měla také týkat dimenze psychologické, sociální ve smyslu vztahů a dimenze duchovní. Tyto dimenze se týkají převážně hlediska věci po antropologické nebo filozofické kvalitě lidského života. V případě řešení těchto otázek se připravuje kvalitní půda pro dosažení dostatečné kvality života pro osoby s postižením. Řeší-li společnost tyto otázky, činí společnost „společností lidskou“, která využívá znaky vnímavosti a respektu.²⁸⁷

Existují základní roviny, které se hodnotí v oblasti kvality lidského života. Např. prostředí, zpracování informací a usměrňování, kontext a zázemí a osobnostní charakteristiky. Tyto základní roviny při měření kvality života „*zdůrazňují aktivní roli jedince při zpracování veškerých faktorů v konkrétní situaci, zohledňují objektivní faktory prostředí i osobnostní kvality a zkušenosti.*“²⁸⁸

Kvalita života společnosti se měří podle toho, jak se stará o své nejzranitelnější příslušníky. V případě, že společnost neposkytuje potřebou péči pro osoby s postižením, tak téměř s jistotou můžeme tuto společnost nazvat společností nekvalitní.²⁸⁹

Kvalita života osob s postižením se odráží, na jaké úrovni je člověk postižen tak, že sám nedokáže rozmlouvat o své kvalitě života. Ne každý jedinec s postižením to tak má, závisí na stupni postižení. Proto jej můžeme těžko hodnotit objektivně. Kvalita života osob

²⁸⁴ Srov. PAYNE, J. *Kvalita života a zdraví*, Praha: Triton, 2005, s. 218-209.

²⁸⁵ Etika Nikomachova-dílo, které pojednává o etice.

²⁸⁶ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologická pojetí a způsoby zjišťování kvality života*, [online].

²⁸⁷ Srov. PAYNE, J. *Kvalita života a zdraví*, s. 218-219.

²⁸⁸ HEŘMANOVÁ, E. *Koncepty, teorie a měření kvality života*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, s. 29.

²⁸⁹ Srov. MANDZÁKOVÁ, S. *Kvalita sexuálního a partnerského života osob s těžším mentálním postižením*, [online].

s mentálním postižením souvisí se subjektivní stránkou jedince. I když je možné říci, že dobré životní podmínky přispívají k dobré kvalitě života a tvoří různé možnosti aktivit. Pokud je jedinec ve špatném zdravotním stavu a trpí například bolestmi, jeho kvalita života se snižuje.²⁹⁰

4.1 Hodnoty

„Zahlédnout a postřehnout hodnoty – to člověka obohacuje.“²⁹¹ „Vytváříme nejen umělecká díla, ale každý z nás i svůj vlastní život – jako vlastní historický román.“²⁹²

V lidském chování mají hodnoty svoji podstatnou roli. Vliv společnosti hraje také významnou roli, protože dochází ke vztahu mezi jedincem a společností a vzájemnými hodnotami, které se prolínají a mění v závislosti na situaci. Hodnotový systém není ledajaký, vytváří se na základě složitých předpokladů. Každý má hodnoty, které se v průběhu života mění na základě svých osobnostních hodnot, ale i hodnot ostatních. Pokud má osoba dostatečné návyky a získané určité dovednosti, může na tomto základě uskutečňovat své vlastní hodnoty. Obecné lidské hodnoty závisí na dosaženém stupni vzdělání, nebo zaměstnání a příjmech.²⁹³

Co si pod pojmem hodnota představíme? Například něco, co motivuje naše jednání k dosažení vytyčeného cíle? Konkrétní definování hodnot je poměrně problematické, jelikož obecně jsou hodnoty něco, čeho si člověk váží. Hodnoty v člověku vytvářejí ideály, podle kterých hodnotíme naše i cizí jednání. Usilujeme o dosažení našich hodnot. Hodnoty se snažíme přizpůsobit ke svému životu a popřípadě je poskytujeme i ostatním.²⁹⁴ K hodnotám se člověk dostává pomocí výchovy rodičů nebo z různých institucí (škol, organizací) a později si tyto hodnoty zvnitřňuje. Postupem času si člověk vytváří i vlastní hodnoty na základě poznání. V případě hodnot v pracovním prostředí, je potřebné, aby zaměstnavatel sledoval hodnoty svého personálu a snažil se je přizpůsobit k pracovním podmínkám tak, aby byli součástí profese.²⁹⁵

Hodnoty a kvalita života člověka spolu velmi úzce souvisí, dokonce bychom mohli říci, že jsou spjati v jeden celek. Když si člověk vytváří své hodnoty, snaží se je řídit tak, aby jeho

²⁹⁰ Srov. MACHULKOVÁ, A. *Faktory ovlivňující kvalitu života v Domově pro osoby se zdravotním postižením z pohledu ošetřujícího personálu*, s. 11, [online].

²⁹¹ FRANKLA, V. E. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 35:

²⁹² LÄNGLA, A. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 35:

²⁹³ Srov. BENCE, L., PYŠNÝ, L. *Kvalita života*, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav zdravotnických studií, 2007, s. 92.

²⁹⁴ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*, s. 59-60.

²⁹⁵ Srov. SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života*. In: *Sborník z mezinárodní konference Svět práce v globalizované ekonomice*, Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2007, s. 1, [online].

hodnot bylo dosaženo a naplněno, protože z nastavení svých hodnot vyplývá vysoká nebo nízká kvalita života. Hodnoty realizují kvalitu života. Podstatné není pouze vytváření si svých vlastních hodnot, ale hodnot společnosti, které jsou v dané společnosti prosazovány tak, abychom mohli být její součástí. Ačkoliv jsou zde velké problémy v majoritních a minoritních skupinách, které přináší do společnosti nejednotnost.²⁹⁶

4.1.1 Etika hodnot

V každé společnosti a v každém čase, každého člověka je osudem neustálého poznávání nových lidí, stejně je tomu tak i u konkrétního člověka, který vstupuje do života druhých. Jelikož je člověk tvor společenský a chce žít ve společnosti s ostatními. Už od útlého dětství, ve kterém se utváří dětská přátelství až po dospělost a stáří, chceme patřit do nějaké společenské skupiny. Člověk chce žít ve vztazích.²⁹⁷

Existujeme ve světě hodnot, proto je nutné odlišovat dva různé pohledy. Svět ideálních hodnot, ve kterém se jedná o to, co je ve společnosti obecně chápáno jako spolehlivé, spravedlivé nebo šlechetné a svět materiálních hodnot, ve kterých můžeme spatřit realizovatelné hodnoty, které jsou opravdové a skutečné (např. spravedlivý rozsudek, odvážný čin aj.). Lidský svět v sobě odráží jak ekonomické, tak sociální, přírodní, ale i duchovní hlediska. Jedná se o hodnoty soužití, které nám připravují půdu pro budoucí růst/pokles našeho rozvoje. Etickými hodnotami jsou obecné ideje, které našemu chování ukazují mravné jednání.²⁹⁸

Etika pochází z řeckého Ethos, což znamená zvyk, mrav, nebo v našem kontextu mravnost. V nezákladnějším významu pojednává o činech, co je a co není dobré. Záleží na charakteru pravidel v lidském životě a společnosti. Nelze, aby byla pravidla porušována a kýmkoliv nově obnovena, anebo dle kterých by se libovolně jednalo. Jedná se o dodržování pravidel, podle kterých bychom se v životě měli řídit.²⁹⁹

²⁹⁶ Srov. SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života*. In: *Sborník z mezinárodní konference Svět práce v globalizované ekonomice*, s. 2, [online].

²⁹⁷ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Morálka a sociální soudržnost*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 7.

²⁹⁸ Srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Etika: příspěvek k etice jednání*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005, s. 35.

²⁹⁹ Srov. HEJDÁNEK, L. ETICKÉ „HODNOTY“ A „NORMY“ JAKO VĚDECKÝ A FILOSOFICKÝ PROBLÉM. ROZMLUVY, [online].

4.1.2 Etika a kvalita života

V tomto oboru se můžeme setkat s autory, kteří na toto téma pohlíží kladně, ale i záporně. V případě, že se setkáme s autorem, který má záporný názor, jedná se pravděpodobně o nesouhlas s měřením kvality života z etického důvodu. To znamená, že žádný výsledek měření by neměl tvořit rámec pro kvalitu života a nahrazovat tím svobodnou volbu každého jedince. Aby jedincův život působil kvalitně, nemusí dodržovat žádná předepsaná pravidla. Každý jedinec má právo brát si svůj život do svých rukou a pohlížet na něj dle svého. Z hlediska etiky je poměrně nežádoucí, aby se lidem vnucoval názor o vzoru dobré kvality života. Avšak etici jsou přesvědčeni, že člověk by bez hodnot a hodnot společnosti nemohl existovat. Je nutná alespoň minimální shoda, aby byla možná společenská komunikace.³⁰⁰ Jak se již výše zmiňují, etické hodnoty mají ve svém základu dobro, tudíž by tyto hodnoty měly být uspokojovány na základě svobodné vůle jedince. Například etickými hodnotami mohou být: hodnoty mezilidských vztahů, hodnoty mravního vědomí, hodnoty povahových vlastností a jiné.³⁰¹

4.2 Kvalita pracovního života

Zaměstnání je pro člověka stále nejvýznamnější hodnotou v životě. Změny na trhu práce jednoznačně působí na kvalitu pracovního života člověka, ale i celé společnosti. Má vliv na kvalitu práce, zaměstnanosti, ale i nezaměstnanosti, trhu práce, vzdělávání, bezpečnosti práce, nediskriminace, ochrany zdraví, pracovních dovedností a organizace práce, spokojenosti zaměstnanců, efektivity, rovnováhy mezi prací a osobním životem, to vše spadá do kvality pracovního života.³⁰² Důsledky ekonomie, politiky a sociálních věcí se neodmyslitelně dotýkají kvality pracovního života. Uvědomme si, že se každý člověk ve svém životě nejméně v jedné třetině věnuje svému zaměstnání.³⁰³ Dnešní doba se zaměřuje na pracovní výkony a neutuchající tempo. Tím nastávají i problémy pro osoby s mentálním postižením. Mají problém s uplatněním se v pracovním prostředí, trpí sociálním odloučením a jsou závislí na poskytování sociálních dávek. Všechny tyto ohledy se také podepisují na kvalitě života lidí s mentálním postižením.³⁰⁴

³⁰⁰ Srov. HEŘMANOVÁ, E. *Koncepty, teorie a měření kvality života*, s. 58.

³⁰¹ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. *Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci*, [online].

³⁰² Srov. SVOBODOVÁ, L. *Kvalita pracovního života – změny ve světě práce, modely, indikátory*, s. 1, 7.

³⁰³ Srov. PALEČEK, M. *Vliv změn světa práce na kvalitu pracovního života*. In: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Svět práce kvalita života v globalizované ekonomice, Praha, 2007, s. 161, [online].

³⁰⁴ Srov. KAPUSŇÁKOVÁ, Z. *Kvalita života lidí s mentálním postižením v chráněném bydlení*, s. 23, [online].

Kvalita života je propojena s rovinou pracovní spokojenosti, duševním, ale i fyzickým zdravím a s perspektivou na delší život neboli dostatečným výdělkem na kvalitní dožití a celkovým smyslem kvalitního zdraví. Ludíková ve své knize uvádí příklad z výzkumu kvality pracovního života v České republice v roce 2006, který je tvořen mnoha faktory. Faktory, které mají vliv na tělesné i duševní zdraví jedince a pomáhají k osobnímu a pracovnímu růstu, faktory ovlivňující jistoty pracovního života, faktory vytvářející rovnováhu mezi pracovním a osobním životem.³⁰⁵ „Stejně jako u osob „intaktních“ je práce pro osoby se zdravotním postižením velice důležitým prvkem jejich života nejen z pohledu ekonomického, ale i z pohledu neocenitelných benefitů, které práce a uspokojení z ní přinášejí. Následující řádky jsou věnovány tématům práce, zaměstnanosti a kvalitě s prací spojenou.“³⁰⁶

Osoby s mentální retardací jsou specifickou skupinou se zdravotním postižením. Jejich omezení spočívá v manuální zručnosti, soběstačnosti a v komunikaci.³⁰⁷ Ve většině případu nejsou schopni bez cizí pomoci zvládat každodenní životní situace. Společnost je pro tyto jedince velice vstřícná a tolerantní, přesto je nutná určitá míra pomoci. Díky této pomoci jsou schopni pracovního zařazení. Nejčastěji jsou zařazeni na chráněná pracovní místa.³⁰⁸

Možnost kvalitního pracovního uplatnění spočívá v dostatečné kvalifikační přípravě dovedností osob s mentálním postižením. Profesní činnosti s velkou mírou ovlivňují jedince osobnost, utváří různé způsoby chování, ale i myšlení. Klíčovou úlohou v pracovní činnosti tvoří podpora v zaměstnání, aby si jedinec udržel místo v zaměstnání. Podpora je poskytována individuálně podle potřeb každého jedince. Kvalitním pracovním životem dochází k uspokojení psychických potřeb.³⁰⁹ „Profesní role může uspokojovat určité základní psychické potřeby: potřebu změny, nových zkušeností a rozvoje nových kompetencí, potřebu sociálního kontaktu, potřebu seberealizace, potřebu samostatnosti a nezávislosti, potřebu otevřené budoucnosti.“³¹⁰

V zaměstnání je možné najít mnoho oblastí, které jsou pro člověka významné a které vytváří určité a specifické hodnoty. Byl proveden výzkum ohledně kvality a smyslu pracovního života. Procentuálně nejvíce shodných odpovědí byly, že práce umožňuje kontakt s lidmi, dále pracovní činnost poskytuje jedinci životní aktivitu, práce umožňuje člověku někam patřit a být

³⁰⁵ Srov. LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*, s. 12.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 14.

³⁰⁷ Srov. BENDOVÁ, P., ZIKL, P. *Dítě s mentálním postižením ve škole*, Praha: Grada, 2011, s. 12-13.

³⁰⁸ Srov. LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*, s. 16-17.

³⁰⁹ Srov. tamtéž.

³¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*, Praha: Portál, 2000, s. 316.

pro společnost užitečný, při práci se jedinec cítí uspokojen a jeho práce jej těší, v práci je možné ukázat své dovednosti, co jedinec umí a v čem vyniká, práce má finanční charakter, v soukromých problémech dává jedinci možnost zapomenout od svých strastí, na nižších položkách se pak objevovala práce jako hodnota na vyšším postavení a dosažení dobré prestiže ve společnosti, na poslední úrovni se řadí práce jako nezbytný zdroj příjmu pro živobytí.³¹¹

4.3 Vzdělávání osob s mentálním postižením

„Mimo společnost nedochází k utváření člověka jako lidské osobnosti.“³¹² „Má-li se člověk stát člověkem, musí být vzdělán...Řekneš: nicméně jsou lidé velmi tupého ducha, do nichž se nemůže vpraviti nic. Odpovídám: Sotva může být tak zašpiněné zrcadlo, aby aspoň nějakým způsobem nezachycovalo obraz, sotva může být tak drsná tabule, aby se přece něco a nějak nemohlo na ni napsat. Ostatně, je-li zrcadlo znečištěno prachem anebo skvrnami, má se dříve otřít, a je-li tabule drsná, má se uhladit, tak jich bude možné užívat. Tak i mladí lidé, jen když budou hlazeni a broušení, budou vybroušeni a uhlazeni jedni od druhých, takže konečně všichni budou chápat všechno.“³¹³

Výchova a vzdělání jedinců s mentálním postižením by měla začít již od raného dětství. Od roku 1994 ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v České republice doporučuje speciální vzdělávací program pro děti s mentálním postižením. Zaměřuje se na pomocné třídy pro zvláštní školy. Hlavním cílem tohoto programu bylo umožnit zapojení dětí s postižením do základního vzdělání. Postižené děti byly do tohoto roku nedobrovolně osvobozeny od povinné základní školní docházky. Ve společnosti na ně bylo pohlíženo jako na nevzdělance. Díky nepřetržitému prosazování práv na vzdělání bylo docíleno zvláštních pomocných škol pro žáky s postižením. Výjimkou nebyly ani děti s mentálním postižením, které byly umísťovány do ústavní péče. „Zákon o soustavě základních škol, středních škola a vyšších odborných škol (školský zákon) ze dne 22.června 1995 v § 33, odst. 3 uvádí: Před nástupem do pomocné školy a před osvobozením od povinné školní docházky podle § 37, odst. 2 se dětem s těžkým mentálním postižením umožňuje příprava na vzdělání v délce jednoho až tří let.“³¹⁴ Vyskytovalo se jen zřídka, že v běžných základních školách byli i jedinci s mentálním postižením. V případě, že tomu opravdu tak bylo, tím pádem jen proto, že se jednalo

³¹¹ Srov. SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života. In: Sborník z mezinárodní konference Svět práce v globalizované ekonomice*, s. 3, [online].

³¹² ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 109.

³¹³ Tamtéž, s. 20.

³¹⁴ ŠVARCOVÁ, I. *Vzdělávací program: pomocné školy*, s. 1-2, [online].

o vynucenou docházku z důvodu blízkého a časového umístění školy k domovu žáka. V historických zmínkách můžeme nabít dojem, že zařazení žáka s postižením mezi děti bez handicapu je spíše problematictější než ku prospěchu. Naopak, tato řešení jsou velmi prospěšná pro obě dvě strany.³¹⁵

Dnes je také vynaložené čím dál větší úsilí o vyrovnání příležitostí pro děti s mentálním postižením ve vzdělávacím, později i pracovním a společenském životě. K novinkám patří i zařazení postiženého dítěte do běžných základních škol. V případě integrace do běžné základní školy je nutné připravit individuální a specifický plán nástupu, který je bohužel doprovázen jistými riziky. Před nástupem do školy jsou požadované poradenské činnosti a konkrétní zjištění stupně mentálního postižení dítěte, aby dítěti bylo možné zajistit potřebnou kvalitu vzdělání.³¹⁶

Mentálně postižené děti ve školách tvoří nejvyšší počet všech zdravotně postižených dětí. Procentuální stav zdravotně postižených žáků (tělesným, mentálním, nebo kombinovaným postižením) tvoří 45,6 % (kolem 32 713 dětí), pro porovnání žáci s mentálním postižením tvoří 34,3 % (24 644 dětí). Zvláště jsou připočteny žáci s autismem a různými poruchy učení.³¹⁷

Praktické školy

Charakteristika praktických škol plyne ze speciálně upraveného vzdělávacího programu tak, aby dostatečně vyhovovala žákům s mentálním postižením. Učivo se zaměřuje na přizpůsobení se rozumové stránce a dostatečného rozvrstvení učiva tak, aby jej žák mohl plně vstřebávat. Učivo také obsahuje dovednosti běžného života v jednoduchých pracovních úkonech, které může později uplatnit ve svém osobním nebo pracovním životě. Podstatným hlediskem je, aby se k žákům přistupovalo individuálně, jelikož má každý jedinec své potřeby odlišné. Důraz je kladen na rozvoj komunikačních dovedností, žáci se směřují k pozitivnímu vztahu k zaměstnání, samostatnosti a jsou jim poskytnuty informace o každodenních problémech ve společnosti a jejich řešení.³¹⁸ Pomocná škola se dále dělí na přípravný stupeň pomocné školy. Přípravný stupeň je oborově tříletá výchovná třída, která tvoří žáky s těžším stupněm

³¹⁵ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*, s. 109.

³¹⁶ Srov. BENDOVIÁ, P., ZIKL, P. *Dítě s mentálním postižením ve škole*, s. 7, 31.

³¹⁷ Srov. tamtéž.

³¹⁸ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, Brno: MSD, 2006, s. 98.

mentálního postižení a pro ty, kteří nejsou schopni kvůli handicapu prosperovat v pomocných školách. Nicméně i zde se předpokládá určitých posunů v rozumových schopnostech.³¹⁹

„Každý duch má právo plně se rozvinout. Možná, že se rozvine jen málo, ale i na to má právo, stejné právo, jako máš ty nebo kdokoliv jiný. Odepřeš-li mu právo vědět to, co může vědět, dopouštíš se bezpráví.“³²⁰

Koncepce celoživotního vzdělávání je pokryta po celém světě v rozvinutých zemích, u nás se zaměřuje na koncepci v oblasti Evropské unie, která v sobě zahrnuje celoživotní vzdělávání osob s mentálním postižením. Obsah vzdělávání se umožňuje zejména v rámci pracovního uplatnění, pojímá o různých aktivních formách učení a přizpůsobuje se právnímu způsobu výuky. Celoživotní vzdělávání se orientuje na rozvoj základní výuky, který se podílí na zlepšení kvality života jedince v ohledu ekonomické a kulturní sféry. Dává jedinci najevo, že jsou součástí společnosti. I přes snahu zajistit co možná nejvyšší úroveň vzdělání, nedokážou zajistit překážky, které jedince s mentálním postižením v životě čekají. Přičemž alespoň odstraňují sociální napětí ve společnosti. Cíle vzdělávacích programů ukládají velkou váhu na celistvost žáka. Tak, aby nedocházelo k zaměření pouze na jednu konkrétní část potřeby jedince, ale brala se v potaz jeho celkovou osobnost. Tím pádem mu jsou schopni lépe porozumět, poznat jaký je, jaký má život, získat kladné dovednosti, které je možné dále rozvíjet a lépe integrovat do společnosti.³²¹

Často diskutovaným problémem u dospělých jedinců s mentálním postižením je otázka, zdali jsou schopni vzdělávat se. A kde začíná takzvaná hranice vzdělanosti a kde končí? Tato hranice by nám měla ukázat rozumovou úroveň, že je jedinec schopen vzdělání a naopak, že již není. Touto otázkou se nezabývá pouze psychologie, ale svými názory přispívá i etika, filozofie a politika s právním řádem. V potaz je nutné brát nejen složku rozumovou, ale především složku osobnostní. Možnost učení přispívá k základnímu vývoji psychiky, rozvoji osobnosti a kontaktu se světem.³²²

³¹⁹ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, Praha: Septima, 1995, s. 21.

³²⁰ ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, s. 3.

³²¹ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, s. 98, 99.

³²² Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, s. 5, 10, 13.

Profesní příprava

Profesní příprava osob s mentálním postižením patří do programu celoživotního vzdělávání. Po absolvování základních pomocných a praktických škol by mělo následovat další vzdělávání zaměřené na profesní zařazení.³²³ Předprofesní příprava znamená určitou vynaloženou aktivitu pro získání zaměstnání. Pracovní činnosti člověka posouvají dopředu, rozvíjí jeho schopnosti a začleňují do společnosti.³²⁴ Po odchodu z přípravného vzdělávání by si měl žák odnést určité osobnostní sebevědomí a pocity, že je pro společnost užitečný. Tím pro něj bude snazší integrace do společnosti. V profesní přípravě je možné pokračovat v libovolném odborném učilišti nebo střední škole, která se zaměřuje na učivo přivlastnění si pomocných prací do budoucího profesního života.³²⁵

Večerní školy pro dospělé osoby s mentálním postižením

Po vystudování pomocné a zvláštní školy byli mladiství v minulosti odsouzeni k postupnému zapomínání svých dovedností, jelikož pro ně nečekala žádná další možnost vzdělání. Teprve v tomto věku, si začínali postupně uvědomovat smysl věcí okolo nich. Zatímco osoby bez postižení měli dále možnost pokračovat na střední, vyšší a vysoké školy a postupně si rozvíjet své dovednosti, vrstevníci s mentálním postižením však nikoliv. Z těchto důvodů vznikaly večerní školy pro osoby s mentálním postižením. Určené pro absolventy zvláštních a pomocných škol, kteří v důsledku svého těžkého zdravotního stavu nemohli vstoupit do běžného praktického života a ocitali se v izolaci. Hlavní náplní je vytrhnout žáky z každodenní nečinnosti a izolace a přinést do jejich životů zájem a aktivitu. Představit jim jiný rozměr života. Vyučování je vyhrazené na určité dny, které tráví ve škole, poté na dny domácích úkolů a přípravu na další výuku.³²⁶

³²³ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, s. 96.

³²⁴ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, s. 29.

³²⁵ Srov. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*, s. 96.

³²⁶ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, s. 34.

4.3.1 Doprovázení a jeho význam v životě

Člověk s těžkým a hlubokým mentálním postižením nemá dostatečné schopnosti, aby o sobě rozmlouval. V situacích, kdy je proti němu použita nespravedlnost nebo křivda, nedokáže prosazovat svá práva. V daných situacích nejsou ani schopni projevit své potřeby.³²⁷

Pod pojmem doprovázení si mnozí z nás představí doprovázení umírajícího v posledních chvílích života. Doprovázení v sociální práci znamená doprovázení v různých situacích skutečného života, rozšiřování těchto životních podmínek a poskytnutí potřebné pomoci. Člověk využívá doprovázení z důvodu, že není plně schopen využít veškerých etap společenského života. Podporou všedního dne můžeme označit přítomnost všech lidí kolem nás, to však znamená doprovázení v nejrozšířenějším slova smyslu. V užším slova smyslu neboli profesionálním slova smyslu, doprovázení znamená poskytnutí poradenství, podpory a nezbytné pomoci.³²⁸

Člověk jako bytost společenská nežije v žádné izolaci, ale v životě mezilidských vztahů a společenství. Ať už člověk trpí nemocí, postižením či nikoliv, jeho život vždy spoluvytváří i ostatní jedinci, ať už si to uvědomujeme či nikoliv. Doprovázení pozitivně působí na mezilidské vztahy.³²⁹

Doprovázení z profesního hlediska vykonávají kvalifikovaní pracovníci, např. sociální pracovníci, psychologové, učitelé, zdravotníci, pracovníci v sociálních službách aj. Vymezuje se časovou omezeností, s tím, že má nějakou hranici, kdy doprovázení začíná, kdy končí a jak dlouho bude doprovázeno a dosaženo nebo přiblíženo se k vytyčenému cíli. Klient může být doprovázen i v oblasti výchovně-vzdělávacího přímo do školských zařízení (základní škola, střední škola, internáty apod.).³³⁰

Z pohledu sociální práce doprovázení může znamenat skutečné doprovázení klientů, například k lékaři, do poraden sociálních služeb, doprovázení ohledně soudů apod.

³²⁷ Srov. ŠVARCOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy*, s. 3.

³²⁸ Srov. ŠPIRUDOVÁ, L. *Doprovázení v ošetřovatelství I: pomáhající profese, doprovázení a systém podpor pro pacienty*, Praha: Grada, 2015, s. 94.

³²⁹ Srov. VÁVROVÁ, S. *Doprovázení v pomáhajících profesích*, Praha: Portál, 2012, s. 66.

³³⁰ Srov. tamtéž, s. 72.

4.4 Zachování důstojnosti osob s postižením

V období řecké filozofie v 6. stol. př. Kr. už není člověk vnímán pouze jako prvek světa, ale je zde snaha mu porozumět. Rozvíjí se myšlení a člověk se zapojuje do chodu společnosti a uskutečňuje společenská poslání. Také se objevovali první etické úvahy, přemýšlející, jak je možné ovlivnit lidský život a později jak ho směřovat. Antické Řecko se jako první zaměřovalo na lidskou individualitu, což následně vedlo k formování lidského života. Během různých období se postoje k lidem s postižením razantně měnily, vyvíjely a zapracovávaly do vztahů společenského života. Speciální pedagogika má velké zadostiučinění s výchovou a vzděláním jedinců s postižením a poskytováním nových hodnotových přístupů k lidem s postižením.³³¹

V antické společnosti se začala vytvářet myšlenka, že lidská důstojnost vychází z člověka jako takového, z člověka, jako rozumné přirozené bytosti. Cirero podporuje myšlenku, že lidská důstojnost vychází z rozumného jednání a na tomto jednání se podílí celá společnost. Na druhou stranu vychází z toho, že důstojnost každého člověka souhlasí s jeho společenským postavením. Pro antickou společnost bylo významné vidět celek. Existují důstojní lidé, kteří teprve odpovídají společenskému postavení ve státě a existují lidé, pro společnost naprosto bezvýznamní.³³²

Pro židovskou víru je podstatná světoznámá představa, „že člověk, a to znamená všichni lidé jsou stvořeni Bohem. Z toho, že je člověk stvořen Bohem, vyplývá, že je mu vlastní důstojnost. Neboť důstojnost se nezakládá na společenském statutu člověka, ani na funkci, kterou člověk ve společnosti má. Zakládá se na vztahu stvoření ke svému tvůrci.“³³³

Zachování důstojnosti tkví v hodnotě kvality lidského života, jelikož člověk je svobodná bytost, která si svůj život dokáže vymezit dle vlastních pravidel. Tato pravidla mimo jiné tvoří i důstojnost. Není důstojné, aby jeden člověk využíval druhého člověka jako prostředku nebo k účelu něčeho dostáhnout. Člověk má své právo rozhodnout o sobě sám.³³⁴

Důstojnost, jak již výše zmiňuji, je obsažena v kapitole základních lidských práv. Primárně je obsažena v Listině základních práv a svobod. Teorie lidského práva vychází

³³¹ Srov. LECHTA V. *Základy inkluzivní pedagogiky, Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*, Praha: Portál, 2010, s. 56-57.

³³² Srov. OPATRŇY, M., LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2010, s. 32.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Srov. ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: [základní otázky lidské etiky]*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 25.

ze dvou hlavních hodnot. Hodnota důstojnosti a rovnosti. Tyto dvě hodnoty jsou celosvětově i nábožensky přijímány a dodržovány.³³⁵

Měli bychom si uvědomit, že osoby s jakýmkoliv druhem postižení, mají stejné právo na důstojné zacházení jako kterýkoliv jiný občan. Přeci jen, již z principu věci respektování odlišností a postižení u každého z nás, je součástí lidské různorodosti a přirozenosti.³³⁶ Důstojné zacházení s člověkem s mentálním postižením znamená zacházet s přiměřeným věkem jedince. Dospělí klienti bývají často v důsledku svého postižení řazení do role dítěte. Proto je nezbytné vyvarovat se použití zdobnělin, oslovování přezdívkami a ihned při prvotním kontaktu nepoužívat jednostranné tykání a respektovat intimitu každého klienta.³³⁷

„ *„Všichni lidé jsou královským obrazem Boha. Každá lidská bytost představuje na zemi autoritu nebeského trůnu. Každý potomek Adama a Evy má totéž vznešené postavení zástupce Božího království na zemi. Tuto hodnotu a důstojnost nepropůjčil Bůh jen hrstce vyvolených, ale celému lidstvu.“*³³⁸

³³⁵ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R., a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 96.

³³⁶ Srov. MILFAIT, R., *Lidská práva osob s postižením, nevléčitelně nemocných a umírajících na pozadí nacistických sterilizací a programu "Euthanasie"*, s. 172.

³³⁷ Srov. ČÁMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*, Praha: Portál, 2011, s. 95.

³³⁸ PRATT, R. L. *Najdi svou důstojnost!* s. 20.

Závěr

Diplomová práce se věnuje významu práce pro osoby s mentálním postižením. Hlavním cílem této práce je popsat a reflektovat význam práce ve specifickém kontextu osob s mentálním postižením a se zaměřením na aspekty přispívající ke kvalitě života těchto lidí s handicapem. Zásadním pojmem v celé práci byl pro nás pojem mentální retardace.

Cílem první kapitoly bylo objasnit již výše zmíněný pojem mentální retardace a jeho příčiny vzniku. Toto postižení postihuje především snížení rozumových schopností, které se reflektují v řečových schopnostech, myšlení, paměti aj. Problémy se projevují i v tělesné a sociální složce, které následně ovlivňují možnost adaptace ve společnosti. Mentálně postižení tvoří jednu z nejpočetnějších skupin mezi všemi postiženými.

V další kapitole jsem se soustředila na samotný pojem práce. Práce již od nepaměti patří k životu člověka. Poskytuje jedinci smysl života, společenského kontaktu a zvyšuje kvalitu lidského života. Proto je kladen důraz na to, aby jedinec s mentálním postižením nebyl vyřazen z pracovního prostředí, ale aby se stal její součástí. Pravdou však je, že skutečný stav je mnohem složitější. U osob s mentálním postižením je vyšší procento nezaměstnanosti než u osob bez handicapu. Ačkoliv by rádi pracovali, tak jsou z pracovního prostředí mnohdy vyřazeni nedobrovolně.

Součástí druhé kapitoly je také legislativa Úřadu práce. Velmi důležitý je přístup státu k této problematice. Nejen, že podporuje zaměstnavatele při zaměstnávání osob s mentálním postižením (chráněné pracovní místo, přípravou na práci a sociální rehabilitací), ale nedílnou součástí je podpora v programu IPS při hledání pracovních míst v běžných pracovních nabídkách.

Velmi důležitou součástí jsou také základní lidská práva. Už z podstaty věci, jestliže chceme uplatňovat veškerá práva všech rovným dílem, tak proč dělat výjimky u osob s mentálním postižením? Vždyť jsou lidskou bytostí jako kterýkoliv jiný člověk, tím pádem mají stejná práva. Nelze je diskriminovat na základě jejich handicapu. Nepochybně, mají určitá omezení pro práci všeho druhu, ale je zde mnoho služeb, které pomáhají s vyrovnáváním příležitostí a získáváním potřebných dovedností.

Ve třetí kapitole diplomové práce bylo vysvětleno téma sociální práce s člověkem s mentálním postižením. Stěžejním cílem sociální práce je zařazení osob s mentálním postižením do běžného života. Dále do volného pracovního prostředí namísto chráněných

pracovních míst, které jsou předem určené pro osoby s postižením a osoby se sníženou soběstačností.

V poslední kapitole jsem se zaměřila na kvalitu života jako etickou hodnotu. Zamýšlela jsem se nad kvalitou života obecně, co ve své podstatě znamená. Všeobecně si kvalitu života můžeme představit jako subjektivní utváření lidských činností (lidské zájmy, vztahy, normy). Kvalitou života je myšleno vytváření určitých hodnotových systémů, které jsou pro danou osobu důležité. Naplňování těchto hodnot může přinést pocity štěstí a uspokojení. Každý člověk by si měl tyto zájmy a hodnoty vytvářet dle vlastního přesvědčení a vytvářet si svoji vlastní kvalitu života. Neměla by být nikým předepisována a formulována.

Ve své práci jsem utvořila syntézu těchto témat: mentální postižení, práce, sociální práce a kvalita života. Každá část tématu navazuje na druhou a všechny se navzájem prolínají.

Domnívám se, že cíl práce byl naplněn. „*Povolání dává člověku příležitost žít smysluplně.*“³³⁹ „*Na tržišti života je pro každého pestrá nabídka smysluplných činností.*“³⁴⁰

V diplomové práci se ukázalo, že pracovní aktivita člověka má více směrnu užitečnost, a nejenže práce poskytuje potřebné finanční prostředky k uspokojování základních potřeb a k možnosti oprostít se od sociálních dávek státu. Práce člověku zprostředkovává potřebnou hodnotu v lidské důstojnosti. Pracující jedinec s mentálním postižením je schopný orientovat se v prostoru a čase, neboť má určité povinnosti v konkrétním čase a místě, na které se musí ve smluvený čas dopravit. Z jedinců závislých na sociálních dávkách se pomalu a jistě stávají zodpovědní jedinci. Osoby s mentálním postižením, které pracují, se cítí užitečné nejen pro společnost, ale samy pro sebe. Nejen, že práce rozvíjí nové dovednosti, ale i jejich osobnost a učí je komunikovat s okolním světem. Dále se ukázal jako přínosný opakovaně zmiňovaný význam sociálního začlenění, možnosti participovat na společnosti a být její součástí ve společenském dění. Osoba s postižením se může začlenit do společenských vztahů a vzájemně s nimi navazovat kontakty.

Diplomová práce reflektovala, jak moc je důležité věnovat se těmto osobám, které jsou pro společnost stejně důležité jako kterýkoliv jiný občan našeho státu. Osoby s mentálním postižením by měly rozvíjet své schopnosti již v dětském věku a následně je podporovat i v dalším vzdělávání. Mnohdy až v pozdějším věku si teprve osoby s mentálním postižením začnou uvědomovat určité životní spojitosti a postupně se jim snažíme pomoci s přípravou do samostatného pracovního života. Doporučuje se nepodceňovat vzdělávání osob s mentálním

³³⁹ FRANKLA, V. E. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 59.

³⁴⁰ LÄNGLA, A. citát, citovaný podle KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*, s. 59.

postižením, neboť do budoucna jim toto vzdělání může být velmi užitečné při výběru povolání v původně získaných dovednostech.

V dnešní společnosti je velká snaha o začleňování osob s mentálním postižením do společnosti. Pěkným příkladem by mohla být osvěta pro veřejnost spojená se světovým dnem Downového syndromu, který se koná 21. března. Kampaň při této příležitosti zvyšuje povědomí o lidech s tímto syndromem. Hlavní ideou je ponožková výzva (výběr různě barevných ponožek a velikostí), která symbolizuje náš svět, že totiž každý jedinec je jiný a to tvoří náš svět pestřejším a barevnějším.

Z diplomové práce vyplynulo, že pro celou naši společnost je nezbytné se věnovat podpoře pro začleňování osob s mentálním postižením do pracovního prostředí a umožňovat jim kvalitnější život.

Seznam použitých zdrojů

1. BARTLETT, P., LEWIS, O., THOROLD, O. *Mental disability and the European convention on humanrights*. Martinus Nijhoff Publishers, 2007. ISBN 0924-4751.
2. BARTOŇOVÁ, M., OPATŘILOVÁ, D., VÍTKOVÁ, M. *Přístupy k dětem a mládeži se zdravotním postižením a sociálním znevýhodněním mimo školu*. Brno: Paido, 2013. ISBN 978-80-7315-242-0.
3. BENCE, L., PYŠNÝ, L. *Kvalita života*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Ústav zdravotnických studií, 2007. ISBN 978-80-7044-893-9.
4. BENDO VÁ, P., ZIKL, P. *Dítě s mentálním postižením ve škole*. Praha: Grada, 2011, ISBN 978-80-247-3854-3.
5. BIDDLE, S. JH; MUTRIE, N. *Psychology of physical activity: Determinants, well-being and interventions*. Routledge, 2007.
6. BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. *Rovnost a diskriminace*. Praha: C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-584-1.
7. BUCHTOVÁ, B, a kol. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-9006-8.
8. ČÁMSKÝ, P., SEMBDNER, J., KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0027-7.
9. ČERMÁK, M. *Projevy a formy diskriminace osob se zdravotním postižením*. Praha: Národní rada osob se zdravotním postižením ČR, 2012. ISBN 978-80-87181-08-9.
10. ČERNÁ, M. *Česká psychopedie: speciální pedagogika osob s mentálním postižením*. Vydání druhé. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 9788024630717.
11. DOROTÍKOVÁ, S. *Morálka a sociální soudržnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7290-631-4.
12. DOROTÍKOVÁ, S. *Etika: příspěvek k etice jednání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-238-5.
13. ELICHOVÁ, M. *Sociální práce: aktuální otázky*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.
14. FELCE, D., PERRY, J. *Quality of life: Its definition and measurement. Research in develop mental disabilities*, 1995, 16.1: 51-74.
15. FISCHER, O., MILFAIT, R., a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008, ISBN 978-80-904137-3-3.

16. FRANIOK, P., KYSUČAN, J. *Psychopedie: Speciální pedagogika mentálně retardovaných*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 2002. ISBN 8070422475.
17. FRANIOK, P. *Vzdělávání osob s mentálním postižením: (inkluzivní vzdělávání s přihlédnutím k žákům s mentálním postižením)*. Vyd. 3., dopl. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2008. ISBN 978-80-7368-622-2.
18. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
19. GIDDENS, A., SUTTON, P., W. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1.
20. HARVÁNEK, J. *Právní teorie*. Brno: Iuridica Brunensia, 1995. ISBN 80-85964-23-6.
21. HEŘMANOVÁ, E. *Koncepty, teorie a měření kvality života*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. ISBN 978-80-7419-106-0.
22. HRDÁ, J. *Osobní asistence: příručka postupů a rad pro osobní asistenty: speciální informace o tomto typu služby občanům, kteří potřebují ke svému životu pomoc druhé osoby*. (příručka).
23. CHAPMAN, R., A. *Etika ve veřejné službě pro nové tisíciletí*. Přeložil Olga VIDLÁKOVÁ. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN 80-86429-14-8.
24. JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7066-941-1.
25. KREJČÍŘOVÁ, O.; TREZNEROVÁ, I. *Malý lexikon sociálních služeb*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
26. KRHUTOVÁ, L. *Autonomie v kontextu zdravotního postižení*. Boskovice: Albert, 2013. ISBN 978-80-7326-232-7.
27. KŘIVOHLAVÝ, J. *Mít pro co žít*. Brno: Návrat domů, 1994. ISBN 80-85495-33-3.
28. KYSUČAN, J., KUJA, J. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 8070676779.
29. LECHTA, V. *Základy inkluzivní pedagogiky: dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7.
30. LUDÍKOVÁ, L. *Kvalita života osob se speciálními potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3827-6.
31. LUDÍKOVÁ, L. *Výzkum kvality života vybraných skupin osob se speciálními potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4296-9.

32. LUX, M.; MIKESZOVÁ, M.; SUNEGA, P. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-7330-176-7.
33. MAHROVÁ, G., VENGLÁŘOVÁ, M. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2138-5.
34. MÁTEL, A., a kol. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, ISBN 978-80-87182-13-0.
35. MATOUŠEK, O. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
36. MATOUŠEK, O., a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
37. MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-x.
38. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-1154-9.
39. MICHALÍK, J. et al. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-859-3.
40. MILFAIT, R., BARTOŇ, D. *Lidská práva osob s postižením, nevyléčitelně nemocných a umírajících na pozadí nacistických sterilizací a programu "Euthanasie"*. 2., rozš. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2013, ISBN 978-80-86057-85-9.
41. MOLEK, P. *Základní práva, svazek první důstojnost*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2017. ISBN 978-80-7552-167-5.
42. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vydání. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-25-0.
43. NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.
44. NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-197-5.
45. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-509-7.
46. NOVÝ, I. *Sociologie pro ekonomy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-433-9.
47. NÝVLTOVÁ, V. *Psychopatologie pro speciální pedagogu*. Vyd. 2. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 9788086723853.

48. OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7394-214-4.
49. OPATŘILOVÁ, D., ZÁMEČNÍKOVÁ, D. *Předprofesní a profesní příprava zdravotně postižených*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3718-0.
50. PÁCL, P. *Sociologie životního způsobu*. Praha: SPN, 1989.
51. PAYNE, J. *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-657-0.
52. PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.
53. PIPEKOVÁ, J. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. Brno: MSD, 2006. ISBN 80-86633-40-3.
54. PLAMÍNEK, J. *Tajemství motivace: jak zařídít, aby pro vás lidé rádi pracovali*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1991-7.
55. PRATT, R. L. *Najdi svou důstojnost!* Praha: Návrat domů, 2003. ISBN 80-7255-083-7.
56. PROKEŠOVÁ, M., *Volný čas a co s ním?* Ostrava: Ostravská Univerzita, 2004. (studijní text).
57. PŘIBÁŇ, J., BĚLOHRADSKÝ, V., et al. *Lidská práva (ne)smysl české politiky?* Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2015. ISBN 978-80-7419-230-2.
58. RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P., JANOTOVÁ, D. *Psychiatrie: minimum pro praxi*. Praha: TRITON, 2006. ISBN 8072547461.
59. RADA, M. *Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením: praktický průvodce*. Blansko: Hnutí humanitární pomoci, 2006. ISBN 80-239-9547-2.
60. RICHTEROVÁ, B., a kol. *Teorie a praxe problematiky zaměstnávání osob se zdravotním postižením v České republice*. Krnov: Reintegra, 2011, ISBN 978-80-254-9526-1.
61. ROTTER, H. *Důstojnost lidského života: [základní otázky lidské etiky]*. Praha: Vyšehrad, 1999. Cesty (Vyšehrad). ISBN 80-7021-302-7.
62. SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Havlíčkův Brod: Grada, 2016. ISBN 978-80-271-0095-8.
63. SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-691-9.
64. SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-036-7.

65. STUART, H. *Mental illness and employment discrimination. Current Opinion in Psychiatry*, 2006, 19.5: 522-526.
66. SVOBODOVÁ, L. *Kvalita pracovního života–změny ve světě práce, modely, indikátory. In: Aktuálně otázky bezpečnosti práce–XIX. mezinárodní odborná konference.* Praha, 2006.
67. SVOBODOVÁ, J. *Seminář o chráněných dílnách pro postižené, chráněném bydlení pro postižené a rehabilitaci. Časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky.* Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1995, 5(4). ISSN 0862-1632.
68. SZMUKLER, G., DAW, R., CALLARD, F. *Mental health law and the UN Convention on the rights of persons with disabilities. International journal of law and psychiatry*, 2014, 37.3: 245-252.
69. ŠKODA, J., a kol. *Multidisciplinární přístupy pomáhajících profesí.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007, ISBN 978-80-7044-858-8.
70. ŠPATENKOVÁ, N., KRÁLOVÁ, J. *Základní otázky komunikace, komunikace nejen pro sestry.* Praha: Galén, 2009. ISBN 987-80-7262-599-4.
71. ŠPIRUDOVÁ, L. *Doprovázení v ošetrovatelství I: pomáhající profese, doprovázení a systém podpor pro pacienty.* Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5710-0.
72. ŠTANGOVÁ, V. *Rovné zacházení a zákaz diskriminace v pracovním právu.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-277-6.
73. ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče.* Praha: Portál, 2000. ISBN 8071785067.
74. ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, I. *Komplexní systém vzdělávání dětí, mládeže a dospělých s těžším mentálním postižením: učebnice pro speciální školy. 2. vyd.* Praha: Septima, 1995. ISBN 80-85801-54-x.
75. UZLOVÁ, I. *Asistence lidem s postižením a znevýhodněním: praktický průvodce pro osobní a pedagogické asistenty.* Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-764-0.
76. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky. Vyd. 3.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-678-0.
77. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Vyd. 3., rozš. a přeprac.* Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178_802-3.
78. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Vyd. 4., rozš. a přeprac.* Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-414-4.
79. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří.* Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8308-0.

80. VALENTA, M. *Slovník speciální pedagogiky*. Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026209379.
81. VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodiky*. Praha: Parta, 2003. ISBN 80-7320-063-5.
82. VÁVROVÁ, S. *Doprovázení v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0087-1.
83. WEHNER, L., SCHWINGHAMMER, Y. *Smyslová aktivizace v péči o seniory a klienty s demencí*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4423-0.
84. ZEZULOVÁ, E. *Rozvoj komunikační kompetence žáků s lehkým mentálním postižením*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2013. ISBN 9788074643958.
85. ZVOLSKÝ, P., RABOCH, J. *Psychiatrie*. Praha: Galén: Karolinum, 2001. ISBN 80-7262-140-8.

Elektronické zdroje

86. BÍLÁ, T. *Dobrovolnictví jako možnosti integrace osob s psychickým onemocněním* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: https://theses.cz/id/ekdygl/Magistersk_prce_Tereza_Bl_2014.pdf
87. DÁVIDEKOVÁ, M. *Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci* [online]. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/eticke-hodnoty-a-dostojnost-v-socialnej-praci>
88. HEJDÁNEK, L. *ETICKÉ „HODNOTY“ A „NORMY“ JAKO VĚDECKÝ A FILOSOFICKÝ PROBLÉM. ROZMLUVY* [online]. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: https://rozmluvy.cz/spolecna-temata/hodnoty-a-jejich-vyznam-pro-spolecnost/eticke-normy-a-hodnoty-jako-vedecky-problem-l-hejdanek/#Mravnost_jako_kvalita_zivota
89. HEJZLAR, P. *Sociální rehabilitace duševně nemocných v současných podmínkách. Na cestě ke komunitní psychiatrii* [online]. 2009 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://pdz.cz/uploaded/Na%20cest%20ke%20komunitn%C3%AD%20psychiatrii..._2.pdf#page=118
90. HEŘMANOVÁ, E. *Kvalita života a její modely v současném sociálním výzkumu* [online]. Sociológia, 2012 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.sav.sk/journals/uploads/09101219Hermanova%20-%20OK%20upravena%20studia.pdf>

91. HOUSEPSYCH.COM - O PSYCHOLOGII. *Oligofrenie* [online]. [cit. 2018-11-05].
Dostupné z: http://cs.housepsych.com/oligofreniya_default.htm
92. ILEČKO, M. *Slovník odborných lékařských výrazů* [online]. [cit. 2018-11-05].
Dostupné z: http://www.stezen.xf.cz/html/stezen/1994/02/1994_2_16.html
93. INCLUSION, Europe. *Rovnost práv pro všechny! Zpráva Přístup lidí s mentálním postižením k právům a spravedlnosti* [online]. Brussels: Inclusion Europe, 2005 [cit. 2019-03-17]. ISBN 2-87460-028-8. Dostupné z: http://www.spmpr.cz/wp-content/uploads/delightful-downloads/2015/06/rovnost_prav.pdf
94. Inclusion international. Inclusion Europe [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://inclusion-international.org/europe/>
95. KAPUSŇÁKOVÁ, Z. *Kvalita života lidí s mentálním postižením v chráněném bydlení* [online]. Praha, 2017 [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/84936/BPTX_2015_1_11410_0_435129_0_175691.pdf?sequence=1&fbclid=IwAR1M8NH9SQv3UyD6cslGlizsDfRuxPLgfjC3YEQ2Z9XNp0Y6gGTUP259NhA. Bakalářská práce. Univerzita Karlova Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Marie Mlčková.
96. KALNICKÁ, V., VOTÍNSKÝ, J. *Výsledky šetření o zdravotně postižených osobách v České republice za rok 2007* [online]. Praha, 2008 [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: http://www.nrzp.cz/dokumenty/Vybrane_statisticke_udaje_OZP_2007.pdf
97. KOHOUTEK, R.- ŠTĚPANÍK, J. *Psychologie práce a řízení* [online]. Brno, 1999 [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0901/psychologie-prace-a-organizace>
98. Komora sociálních podniků a společenských odpovědných organizací. *Sociální podnikání* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.komora-socialnich-podniku.cz/socialni-podnikani/>
99. KOŽNAR, M. *Zacházení s časem volna v historickém pohledu* [online]. Brno, 2006 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/jdgqr/BC.M._Koznar_Volny_cas_Word.pdf. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně Filozofická fakulta. Vedoucí práce Dana Knotová.
100. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologická pojetí a způsoby zjišťování kvality života* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://jaro.krivohlavy.cz/stare_stranky/clanky.html
101. Management Mania's Series of Management. *Trh práce (Labour Market)* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/trh-prace-labour-market>

102. MANDZÁKOVÁ, S. *Kvalita sexuálního a partnerského Života osob s těžším mentálním postižením* [online]. 2013, (13/3) [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/psychologia/kvalita-sexualneho-a-partnerskeho-zivota-osob-s-tazsim-mentalnym-postihnutim>
103. MACHULKOVÁ, A. *Faktory ovlivňující kvalitu života v Domově pro osoby se zdravotním postižením z pohledu ošetřujícího personálu* [online]. Brno, 2011 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/wp7tg/DP_MACHULKOVA_Faktory_ovlivnujici_kvalitu_zivot_a_v_Domove_pro_osoby_se_zdravotnim_postizenim_z_pohledu_osetrujiciho_personalu.pdf. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Dagmar Přinosilová.
104. MEDLÍKOVÁ, J. *Aktivizace všedního dne-několik myšlenek k aktivizaci (1. část)* [online]. Odborný časopis Sociální služby, srpen/září, 2011 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/aktivizace-vsedniho-dne-nekolik-myslenek-k-aktivizaci-1-cast>
105. Metodická příručka pro práci s osobami zdravotně postiženými. „*Jak začlenit OZP na trh práce*“ (výstup projektu OP LZZ Pro inspiraci za hranice) pro práci s osobami zdravotně postiženými [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://www.kapa-ops.cz/sites/kapa-ops.cz/files/kapa_jak_zaclenit_ozp_na_trh_prace_prir.pdf
106. Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. *PORUCHY DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ (F00–F99) - MENTÁLNÍ RETARDACE (F70–F79)* [online]. [cit. 2018-11-09]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/F70-F79.html>
107. Metodický portál-inspirace a zkušenosti učitelů. *Definice mentálního postižení- Průvodce upraveným RVP ZV: Definice mentálního postižení* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/artefact.php?artefact=70357&view=10794&block=59794>
108. MPSV. *Zdravotní postižení* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/8>
109. MPSV. *Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/olk/ips>
110. MPSV. *Služby a činnosti Úřadu práce České republiky v oblasti zaměstnanosti* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/obecne/cinnosti_up

111. MPSV. *O Úřadu práce České republiky* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://portal.mpsv.cz/upcr/oup>
112. MPSV. *Zaměstnanec s mentálním postižením* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/4725>
113. MPSV. *Zpracování metodologie sběru dat pro účely sledování statistiky OZP (skupina definovaná v § 67 zákona č. 435/2004 Sb.), s navazujícím pilotním ověřením a nastavením podmínek pro opakování* [online] Praha, 2011 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: https://portal.mpsv.cz/sz/obcane/zamestnavani_ozp/helpforthem/hlavni_vystupy_projektu_a_jejich_prinosy/zpracovani_metodologie_sberu_dat_pro_ucely_sledovani_statistiky_ozp.pdf
114. NOVOTNÝ, A. *Svoboda* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://www.shangrila.cz/svoboda>.
115. O zaměstnání. *Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://www.nrzp.cz/dokumenty/infomaterial/o_zamestnavani.pdf
116. PASTIERIKOVÁ, L. *Poradenství pro osoby s mentálním postižením a jiným duševním postižením* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://kurzy-spp.upol.cz/CD/3/2-03.pdf>
117. Práce pro OZP. *Platná legislativa pro OZP* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://www.praceprozp.cz/informace/vseobecne-informace/platna-legislativa-pro-ozp>
118. PALEČEK, M. *Vliv změn světa práce na kvalitu pracovního života. In: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Svět práce kvalita života v globalizované ekonomice* [online]. Praha, 13.–14. září 2007 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/sbornik_mezinarodni_konference/sbornik_2.pdf
119. PIPEKOVÁ, J. *INTEGRACE MLADÝCH OSOB S POSTIŽENÍM NA TRHU PRÁCE Z TRANSNACIONÁLNÍHO POHLEDU* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://dspace.specpeda.cz/bitstream/handle/0/356/01-08.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
120. SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008 [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluzie.pdf

121. SPMPCR, z.s. *Sociální služby, podpora samostatného bydlení* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://www.spmPCR.cz/pro-rodinu/socialni-sluzby-a-prace/socialni-sluzby/>
122. SURYNEK, A. *Hodnota práce a kvalita života*. In: *Sborník z mezinárodní konference Svět práce v globalizované ekonomice* [online]. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2007 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/hodnota_prace_a_kvalita_zivota-surynek.pdf
123. ŠRAJER, J. *Aplikovaná etika a náboženství* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://home.tf.jcu.cz/~srajer/aplikovanaetika.pdf>
124. ŠVARCOVÁ, I. *Vzdělávací program, pomocné školy* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://dSPACE.specpeda.cz/bitstream/handle/0/1020/01-04.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
125. United Nations Information Centre Prague, Informační centrum OSN v Praze. *Lidská práva* [online] [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/lidska-prava/>
126. ÚZIS. *Činnost ambulantních psychiatrických zařízení v roce 2013* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/rychle-informace/cinnost-ambulantnich-psychiatrickych-zarizeni-roce-2013>
127. VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie pro pomáhající profese* [online]. Praha: Portál, 2004 [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://msk.comehere.cz/pspompr.pdf>
128. Zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.) [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://zakony-online.cz/?s174&q174=all>
129. Sociální revue. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách* [online]. [cit. 2019-03-17]. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/item/socialni-sluzby>

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje významu práce pro osoby s mentálním postižením. Hlavním cílem této práce je popsat a reflektovat význam práce ve specifickém kontextu osob s mentálním postižením a se zaměřením na aspekty přispívající ke kvalitě života těchto lidí s handicapem. Práce se rozděluje do čtyř kapitol. První kapitola se specifikuje na vymezení, rozdělení pojmů souvisejících s mentálním postižením a jejím historickým vývojem. Druhá kapitola se zabývá zaměstnáváním osob s mentálním postižením, základními lidskými právy a Úmluvou o právech osob s handicapem a jejich podporou při vstupu do pracovního prostředí. Za zmínku je potřebné uvést i volný čas, který s pracovním časem velmi úzce souvisí. Kapitola třetí se věnuje sociální práci s lidmi s mentálním postižením a možnosti zkvalitnění společenského života. V poslední kapitole je vysvětlena kvalita života jako etická hodnota lidí s mentálním postižením, jejich vzdělávání a zachování lidské důstojnosti. Cílem této práce je zjistit jaký je význam práce pro člověka s mentálním postižením.

Klíčová slova:

mentální postižení, práce, integrace, sociální práce, vzdělávání, kvalita života.

Abstract (abstrakt v angličtině)

This thesis is about the importance of work for people with intellectual disabilities. The main subject of my thesis is an integration of people with mental disabilities into an society and subsequently into the work environment, which significantly contributes to the improvement of their lives. The thesis is divided into four chapters. The first chapter specifies a definition, a division of terms related to a mental disability and his historical development. The second chapter is about an employment of people with mental disabilities, basic human rights, also about the convention of rights of people with handicap and supporting to enter into work the environment. It is also worth to mention a free time, which is very closely related to working time. The third chapter is about social work with people with mental disabilities and possibilities to improve an quality of their social life. The last chapter explains the quality of life as the ethical value of people with mental disabilities, their education and a preservation of human dignity. The aim of this work is to find out what is the meaning of work for people with mental disabilities.

Keywords:

mental disability, work, integration, social work, education, quality of life.